

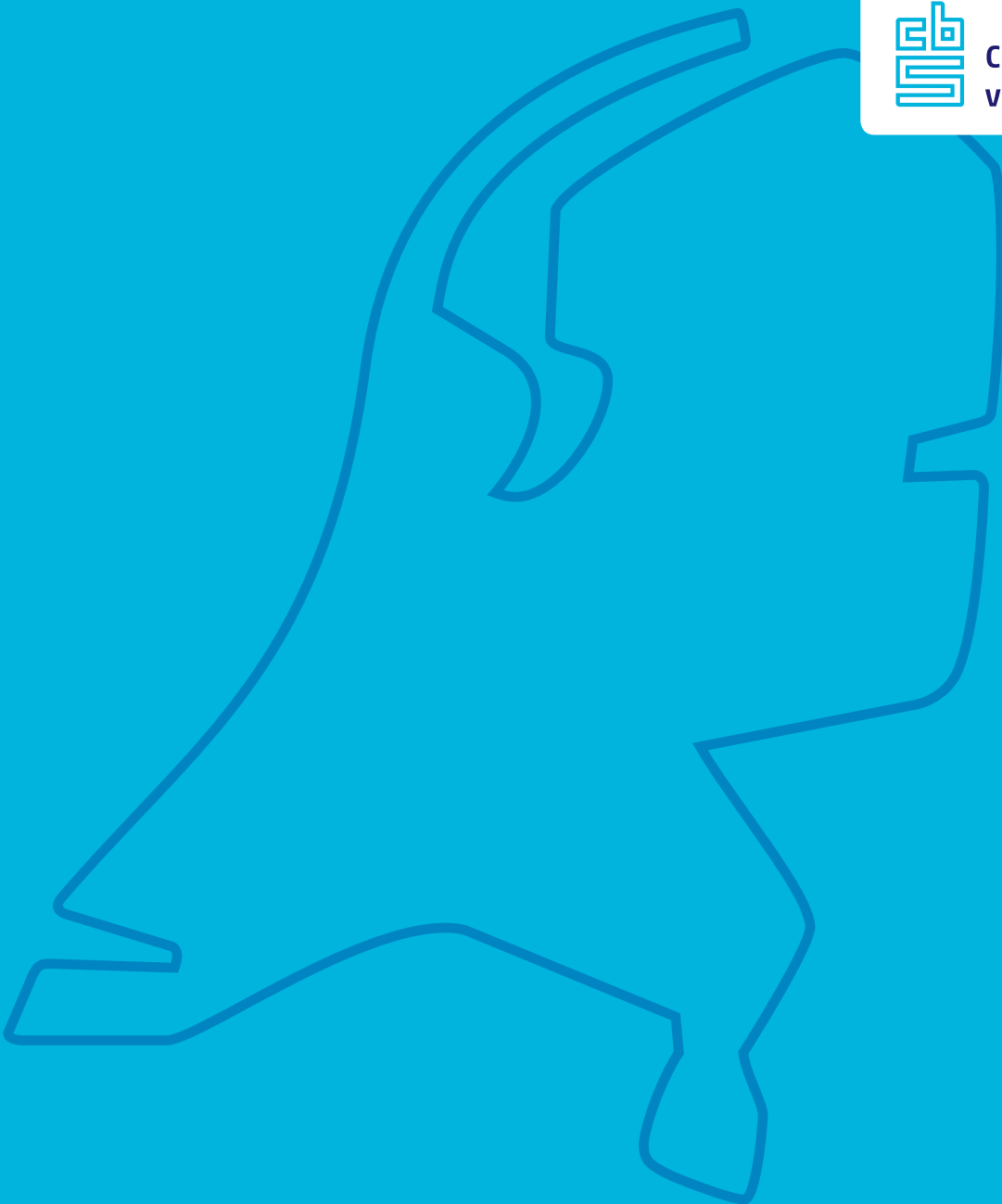
Monitor topsectoren

2014

Methodebeschrijving en tabellenset

Centraal Bureau
voor de Statistiek

Monitor topsectoren

2014

Methodebeschrijving en tabellenset

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
-	Nihil
-	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2013-2014	2013 tot en met 2014
2013/2014	Het gemiddelde over de jaren 2013 tot en met 2014
2013/'14	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2013 en eindigend in 2014
2011/'12-2013/'14	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2011/'12 tot en met 2013/'14

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Centraal Bureau voor de Statistiek, Textcetera
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
Fax 045 570 62 68
ISSN 1877-3028

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2014.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 5

- 1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek 6
- 1.2 Bereik van de monitor 7
- 1.3 Indeling rapport 9

2. Afbakening topsectoren 10

- 2.1 Inleiding 11
- 2.2 Methode afbakening topsectoren 11
- 2.3 Algemene aandachtspunten afbakening 13
- 2.4 Afbakening Agri&food 14
- 2.5 Afbakening Chemie 16
- 2.6 Afbakening Creatieve industrie 17
- 2.7 Afbakening Energie 19
- 2.8 Afbakening High tech systemen en materialen 23
- 2.9 Afbakening Life sciences & health 25
- 2.10 Afbakening Logistiek 26
- 2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 28
- 2.12 Afbakening Water 33

3. Afbakening topsectoren onderwijs 36

- 3.1 Inleiding 37
- 3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs 37
- 3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs 38
- 3.4 SOI-afbakening Agri&food 39
- 3.5 SOI-afbakening Agri&food keten 40
- 3.6 SOI-afbakening Chemie 42
- 3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie 43
- 3.8 SOI-afbakening Energie 44
- 3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen 45
- 3.10 SOI-afbakening Life sciences & health 46
- 3.11 SOI-afbakening Logistiek 47
- 3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 48
- 3.13 SOI-afbakening Water 49

4. Indicatoren 51

- 4.1 Inleiding 52
- 4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren 52
- 4.3 Productie, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte) 54
- 4.4 Investerings in materiële vaste activa 56
- 4.5 Uitvoer van goederen 57
- 4.6 Aantal bedrijven 58
- 4.7 Oprichtingen en opheffingen 58
- 4.8 Overlevingskans 59
- 4.9 Werknemers 60

- 4.10 Zelfstandigen **61**
- 4.11 Kenniswerkers **62**
- 4.12 Vacatures **63**
- 4.13 R&D-uitgaven 2011 en 2012 **64**
- 4.14 R&D-uitgaven 2010 **64**
- 4.15 Innovatie **66**
- 4.16 Onderwijs **67**

5. Methode weging en berekening topsector totaal cijfer 69

- 5.1 Inleiding **70**
- 5.2 Weging topsectoren **70**
- 5.3 Berekening topsector totaal cijfer **71**

6. Methode berekening innovatie en R&D-cijfers 73

- 6.1 Inleiding **74**
- 6.2 Wijzigingen in brondata **74**
- 6.3 Berekening cijfers topsectoren **76**
- 6.4 Marges R&D- en innovatiecijfers **76**

Tabellenset 79

Tabellenoverzicht **80**

Begrippen **132**

Afkortingen **138**

Centrum voor Beleidsstatistiek **139**

1.

Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Wat is het (economisch) belang van de topsectoren voor Nederland? Wat is hun innovatiekracht? Hoe ontwikkelen topsectoren zich en wijkt dit af van andere economische sectoren?

Dit zijn veelgestelde vragen sinds vanaf 2011 negen topsectoren een centrale plaats innemen in het bedrijvenbeleid van het kabinet.¹⁾ In opdracht van het ministerie van Economische zaken (EZ) heeft het Centrum van Beleidsstatistiek (CvB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een monitor over topsectoren samengesteld. Het doel hiervan is een beeld te krijgen van het belang van de topsectoren voor de economie in de vorm van (macro) economische indicatoren en dit te volgen door de tijd. De Monitor topsectoren is daarmee een van de bronnen voor de Monitor bedrijvenbeleid 2014 van het ministerie van EZ waarin het complete bedrijvenbeleid aan bod komt.

Deze Monitor topsectoren 2014 gaat over de jaren 2010, 2011 en 2012 en vervangt daarmee ook de eerste meting van de Monitor topsectoren die in 2012 is gepubliceerd en voornamelijk over 2010 ging.²⁾ Dit rapport bevat de methodebeschrijving en de uitgebreide tabellenset van de Monitor topsectoren 2014. De focus ligt op de bespreking van de onderzoeksopzet, de afbakening van de topsectoren en alle indicatoren. Ook worden de wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2012 toegelicht. Tegelijkertijd met dit rapport wordt ook een aparte resultatenbeschrijving van de monitor gepubliceerd.³⁾ Daarin worden de belangrijkste en meest opvallende uitkomsten van de Monitor topsectoren 2014 besproken.

Korte schets topsectorenbeleid

Op verzoek van het kabinet hebben topteams (vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid) in 2011 adviezen opgesteld voor een nieuw bedrijvenbeleid dat de concurrentiekracht en de kennisinfrastructuur van Nederland moet versterken. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat Nederlandse bedrijven de ruimte krijgen om te ondernemen, investeren, innoveren en exporteren. Om dit te realiseren hebben binnen iedere topsector bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden hun krachten gebundeld en een agenda opgesteld om de concurrentiekracht van Nederland verder te versterken. In de zogenaamde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) wordt gezamenlijk publiek-privaat onderzoek verricht en naast generieke maatregelen op het vlak van research & development (R&D), financiering en human capital kan het innoverend midden- en kleinbedrijf (MKB) gebruik maken specifiek op de topsectoren gerichte stimuleringsmaatregelen.

Vier factoren bepaalden de keuze voor de topsectoren. Het zijn sectoren die (1) kennisintensief zijn, (2) export-georiënteerd, met (3) veelal specifieke wet- en regelgeving die (4) een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke

¹⁾ Kamerbrief 'Naar de top: Het bedrijvenbeleid in actie(s)'. Ministerie van EL&I (september 2011).

²⁾ Monitor topsectoren. Uitkomsten eerste meting. CBS (september 2012).

³⁾ Monitor topsectoren 2014. Uitkomsten 2010, 2011 en 2012. CBS (oktober 2014).

vraagstukken. Het kabinet en de topteams hebben gekozen voor de volgende negen topsectoren:

- Agri&food;
- Chemie;
- Creatieve industrie;
- Energie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

1.2 Bereik van de monitor

De Monitor topsectoren 2014 levert een schat aan (macro)economische gegevens over de negen topsectoren. De monitor bevat in totaal bijna 40 indicatoren die ingedeeld kunnen worden in de thema's macro-economie, bedrijven, werkgelegenheid, innovatie en onderwijs. Voor alle indicatoren zijn cijfers beschikbaar over 2010, 2011 en 2012. Door de topsectoren op een consistente manier af te bakenen op basis van de economische hoofdactiviteit van bedrijven, is vergelijking tussen de topsectoren mogelijk. Daarnaast hebben we hierdoor uitkomsten voor het totaal van de topsectoren kunnen berekenen. Dit is een maat voor het gezamenlijke (economische) belang van de topsectoren voor Nederland.

De afbakening van de topsectoren is tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie van EZ en de topteams. De intentie is om ook vervolgmetingen van de monitor te blijven uitvoeren om zo ontwikkelingen in de topsectoren in beeld te kunnen brengen. Deze monitor is complementair aan de informatie over topsectoren die door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) met betrekking tot het gebruik van het overheidsinstrumentarium wordt aangeleverd.

Het uitgangspunt voor de afbakening van de topsectoren is een zogenaamde sectorale benadering, dit wordt toegelicht in hoofdstuk 2. Voor de topsectoren *Logistiek* en *Tuinbouw en uitgangsmaterialen* is ook aanvullende informatie opgenomen waarbij ten dele een andere benadering is gevolgd. Bij de eerstgenoemde gaat het dan om het resultaat van een zogenoemde functionele beschrijving van de logistiek, bij de laatste om resultaten van onderzoek door het Landbouw Economisch Instituut (LEI) naar het zogeheten Agro-complex.⁴⁾

Wijzigingen in de Monitor topsectoren

Dit is de tweede keer dat CBS de Monitor topsectoren publiceert. In 2012 verscheen de eerste meting over verslagjaar 2010 (en deels 2011). De huidige meting gaat over de jaren 2010, 2011 en 2012. Naast het feit dat er nu meer jaren worden weergegeven,

⁴⁾ Het Nederlandse agrocomplex 2014. (LEI, verwacht december 2014).

is er ook een aantal wijzigingen doorgevoerd in de monitor. Deze wijzigingen zijn doorgevoerd voor alle drie de verslagjaren en de eerder gepubliceerde uitkomsten voor 2010 (en deels 2011) zijn dan ook herzien. Voor het volgen van ontwikkelingen in de topsectoren dienen de cijfers van deze tweede meting als uitgangspunt genomen te worden.

In dit kader worden kort de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de vorige keer op een rij gezet. Een uitgebreide toelichting op de methode(wijzigingen) is terug te vinden in de hoofdstukken 2 tot en met 6.

1. **Afbakening topsectoren.** Het uitgangspunt was om de afbakening van de topsectoren zoveel mogelijk hetzelfde te laten als in de Monitor topsectoren uit 2012. Voor de topsectoren Energie, Transport en opslag, Logistiek functioneel, Tuinbouw en uitgangsmaterialen en Water was dit echter niet mogelijk en zijn de afbakeningen iets gewijzigd. Voor de Transport en opslag en Tuinbouw en uitgangsmaterialen is het effect van deze wijzigingen op de uitkomsten minimaal. De Logistiek functioneel is nu scherper afgebakend door gebruik te maken van een nieuwe versie van de beroepen-classificatie. Voor Energie is de subsector Duurzame Energie uitgebreid waardoor er meer bedrijven toe behoren. Voor de topsector Water is gebruik gemaakt van twee andere bronnen om bedrijven toe te kennen en geldt dat een aantal grote bedrijven niet meer tot de afbakening hoort (zie ook hoofdstuk 2).
2. **Revisie Nationale rekeningen (NR).** In de eerste helft van 2014 zijn de NR-cijfers van het CBS herzien. Een dergelijke revisie vindt eens in de ongeveer acht jaar plaats volgens de internationale richtlijnen van de Verenigde Naties (VN). Bij een NR-revisie worden tevens nieuwe en verbeterde gegevensbronnen ingezet. Het belangrijkste gevolg van de meest recente revisie is dat het bruto binnenlands product (BBP) opwaarts is bijgesteld met bijna 8 procent. Ook de cijfers in de Monitor topsectoren (productie, toegevoegde waarde en werkzame personen) die gebaseerd zijn op de NR zijn herzien. Het effect van deze bijstelling is per topsector en per indicator verschillend (zie ook hoofdstuk 4).
3. **Methodebreuk R&D cijfers.** Met ingang van het verslagjaar 2011 is de methode voor bepaling van de Nederlandse R&D-uitgaven veranderd. De vragenlijst van de R&D-enquête is aangepast (vanwege een verordening van Eurostat), het steekproefontwerp veranderd, het verwerkingsproces geoptimaliseerd en de R&D-definitie verruimd door het onderscheid tussen 'harde' en 'zachte' R&D los te laten. Het gevolg van deze veranderingen is dat de cijfers over R&D van vóór 2011 niet meer te vergelijken zijn met na 2011 (zie ook hoofdstuk 6).
4. **Nieuwe en/of definitieve versies van de bronbestanden.** Voor een deel van de indicatoren is in de huidige monitor gebruik gemaakt van nieuwe, verbeterde, of definitieve versies van de bronbestanden voor 2010 en 2011 (zie ook hoofdstuk 4).
5. **Verbeteringen in de methodiek.** Voor een aantal indicatoren is de methode voor het berekenen van de cijfers verbeterd. Deze methodewijzigingen zijn doorgevoerd voor alle drie de verslagjaren. De methodebeschrijving geeft aan bij welke indicatoren dit speelt (zie ook hoofdstuk 4).
6. **Berekening topsector-totaal.** Voor de indicatoren gebaseerd op steekproeven blijkt bij nader inzien dat het totaal van de topsectoren in de vorige monitor foutief is berekend. Het gaat om een overschatting van ongeveer enkele procenten, afhankelijk van de indicator. In de huidige monitor is hiervoor gecorrigeerd (zie ook hoofdstuk 5).

1.3 Indeling rapport

Dit rapport begint in hoofdstuk 2 met een algemene beschrijving van de methode voor de afbakening van de topsectoren. Daarnaast geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de afbakening per topsector. In hoofdstuk 3 bespreken we de methode voor de afbakening van de topsectoren voor de onderwijsindicatoren. De beschrijving van alle specifieke indicatoren komt aan bod in hoofdstuk 4. Voor elke indicator geven we aan wat de bron is, wat de definitie is, welke aandachtspunten er zijn bij de interpretatie van de uitkomsten en – indien van toepassing – welke veranderingen er zijn ten opzichte van de eerste meting uit 2012. In hoofdstuk 5 worden de weegmethode en de methode voor het berekenen van het ‘topsector totaal’-cijfer besproken. De methode voor de indicatoren over R&D en innovatie komen in hoofdstuk 6 apart aan bod. Het rapport sluit af met een uitgebreide tabellenset met de uitkomsten voor alle indicatoren voor de jaren 2010, 2011 en 2012.

2.

Afbakening

topsectoren

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de topsectoren zoals gehanteerd in de Monitor topsectoren 2014. Deze afbakening is tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie van EZ en sluit zoveel mogelijk aan bij de definities in de adviesrapporten van de topteams. De afbakening van de topsectoren is in deze editie van de monitor niet voor alle topsectoren exact gelijk aan de vorige. Veranderingen van de afbakening zullen in dit hoofdstuk toegelicht worden. Hieronder beschrijven we eerst de methode voor de afbakening van de topsectoren in het algemeen. Daarna gaan we er per topsector dieper op in.

2.2 Methode afbakening topsectoren

Standaard Bedrijfsindeling als basis

De topsectoren zijn zo veel mogelijk op basis van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) afgebakend.¹⁾ Het gebruik van de SBI voor de afbakening van de topsectoren heeft de volgende voordelen:

- De SBI wordt binnen en buiten het CBS veel gebruikt, waardoor er veel mogelijkheden zijn voor het samenstellen van indicatoren met behulp van één afbakening.
- De SBI is gebaseerd op een internationale indeling. De SBI bestaat uit vijf verschillende niveaus, waarbij de eerste vier niveaus van de SBI gelijk zijn binnen de Europese Unie (EU). Hierdoor is het in principe mogelijk om internationaal vergelijkbare cijfers samen te stellen. Dit is echter wel afhankelijk van de mate van detail bij publicatie van gegevens door internationale instellingen.
- De indeling is stabiel en wordt slechts één keer in elke 15 tot 20 jaar aangepast aan wijzigingen in de economische structuur. De laatste ingrijpende wijziging heeft in 2008 plaatsgevonden. De indeling zal nu dus voor meerdere jaren hetzelfde blijven, wat het eenvoudiger maakt om indicatoren over meerdere jaren samen te stellen en te vergelijken.

Hoewel de SBI een vrij gedetailleerde classificatie is, kunnen niet alle topsectoren volledig op basis hiervan worden afgebakend. Sommige SBI-codes zijn namelijk te breed om onderscheid te kunnen maken tussen bedrijven die wel en niet binnen een topsector vallen. Wanneer we in dergelijk geval de gehele SBI-code zouden meenemen in de afbakening, zou er te veel statistische 'ruis' ontstaan door bedrijven die, volgens de inzichten van de topteams en het beleid, niet tot de topsector behoren.

Alle topsectoren zijn in eerste instantie volledig op basis van SBI afgebakend. Deze afbakening is besproken met het ministerie van EZ. In overleg is bepaald voor welke topsectoren een SBI-afbakening voldoende is en voor welke topsectoren aanvullend maatwerk nodig is.

¹⁾ Meer informatie over de SBI is te vinden op de CBS-website.

Uiteindelijk kunnen vier topsectoren volledig op basis van de SBI afgebakend worden:

- Agri&food;
- Chemie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;

Voor de overige vijf sectoren is aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau nodig:

- Creatieve industrie;
- Energie;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

Aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau

Voor de topsectoren die niet volledig op basis van SBI kunnen worden afgebakend, hebben we dus aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau uitgevoerd. Hierbij zijn individuele bedrijven geselecteerd op basis van extra informatie over de topsector. Deze informatie is afkomstig uit secundaire bronnen, zoals ledenlijsten van brancheverenigingen. Zo hebben we voor de topsector Water de toeleveranciers van de Maritieme maakindustrie geselecteerd op basis van de ledenlijst van Scheepsbouw NL. Een ander voorbeeld is dat we bedrijven uit de Gaming industrie aan de Creatieve industrie hebben toegevoegd op basis van de ledenlijst van de Dutch Gaming Association (DGA). Daarnaast hebben we waar mogelijk aanvullende criteria opgesteld waaraan bedrijven moeten voldoen. Bijvoorbeeld: van de ledenlijst worden alleen bedrijven in een bepaalde SBI-code geselecteerd. Dit resulteert uiteindelijk in een complete lijst maatwerkbedrijven in 2010, 2011 en 2012 voor de vijf maatwerktopsectoren.

Om deze maatwerkbedrijven daadwerkelijk toe te voegen aan de topsectorafbakening hebben we deze lijst met maatwerkbedrijven op basis van Kamer van Koophandel (KvK)-nummer en naam, adres, woonplaats (NAW)-gegevens gekoppeld aan het Algemeen Bedrijven Register (ABR) van het CBS. Elk bedrijf in het ABR heeft een uniek identificeerbaar nummer op basis waarvan koppeling met alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS mogelijk is. Zo kunnen de indicatoren ook voor de maatwerkbedrijven berekend worden. Bij het bepalen van de maatwerkafbakening in het ABR hebben we de volgende beslisregels gehanteerd:

- De bedrijfseenheid van het ABR vormt de statistische eenheid voor de afbakening van topsectoren. We hebben hiervoor gekozen, omdat de bedrijfseenheid ook de statistische eenheid voor vrijwel alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS is. Deze beslisregel houdt in dat bedrijven in zijn geheel wel of niet tot een afbakening gerekend worden. Uitzondering vormt de subsector *Duurzame energie: niet-exploitatiefase* (topsector Energie). Hier wordt voor een aantal indicatoren aangesloten bij de Economische radar duurzame energie,²⁾ waar wel delen van bedrijven zijn toebedeeld aan de topsector (in dit geval dus Duurzame energie, zie afbakening Energie in paragraaf 2.7).
- Van een bedrijf in het ABR die uit meerdere bedrijfseenheden bestaat, worden alleen de relevante bedrijfseenheden meegenomen. Als een bedrijf in het ABR geregistreerd

²⁾ Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen. CBS (2014).

is als een lokale bedrijfseenheid (lokale vestiging van de bedrijfseenheid), nemen we de gehele bedrijfseenheid mee. De SBI en NAW gegevens zijn hiervoor leidend.

- Bedrijven worden alleen meegenomen als deze in het verslagjaar (2010, 2011 of 2012) in het ABR teruggevonden worden. Dat lukt niet voor alle bedrijven die voorkomen op de ledenlijsten. Een belangrijke reden hiervoor is dat het peilmoment van de ledenlijsten niet altijd gelijk is aan het verslagjaar. Zie hiervoor ook paragraaf 2.3.
- Binnen een topsector mogen geen dubbeltellingen voorkomen en daarom heeft binnen een topsector de SBI-afbakening voorrang boven de maatwerk afbakening. Dit houdt in dat als een bedrijf al is meegenomen in de SBI-afbakening, deze niet meegenomen wordt in de maatwerkafbakening.

2.3 Algemene aandachtspunten afbakening

De methode voor de CBS-afbakening kent een aantal aandachtspunten waar rekening mee gehouden dient te worden bij het gebruik hiervan voor onderzoek:

- *De SBI is een typering van hoofdactiviteit.* Bedrijven worden in het ABR naar SBI ingedeeld op basis van economische hoofdactiviteit. Dit houdt in dat een bedrijf dat in meerdere sectoren actief is, aan één sector wordt toegedeeld. Hierdoor kunnen bedrijven ontbreken die slechts gedeeltelijk actief zijn in een topsector. Op basis van hoofdactiviteit kunnen bedrijven namelijk aan een andere sector zijn toegedeeld die niet wordt meegenomen in de afbakening. Een andere mogelijke vertekening betreft de bedrijven waarvan de hoofdactiviteit weliswaar tot een topsector behoort, maar die daarnaast ook in andere sectoren actief zijn. Deze nevenactiviteiten worden 'ten onrechte' ook meegerekend in de cijfers over de topsectoren.
- *Overlap topsectoren.* Sommige SBI's en bedrijven komen in meerdere topsectoren voor. De totalen van de afzonderlijke topsectoren kunnen dus niet opgeteld worden tot een 'topsector totaal'-cijfer. Dit levert een overschatting op. Bij het berekenen van een totaal voor de topsectoren wordt voor deze overlap gecorrigeerd.
- *Onderwijsinstellingen:* Onderwijsinstellingen worden in principe niet meegenomen in de afbakening. Reden hiervoor is dat deze over het algemeen niet in hun geheel aan één topsector zijn toe te kennen, en relevante 'deel'-instellingen in het ABR niet te onderscheiden zijn.

Wijzigingen in de afbakening van de topsectoren

Het uitgangspunt was om de afbakening van de topsectoren in de huidige Monitor topsectoren zoveel mogelijk hetzelfde te laten als in de monitor uit 2012. Voor de topsectoren Energie, Transport en opslag, Logistiek functioneel, Tuinbouw en uitgangsmaterialen en Water was dit echter niet mogelijk en zijn de afbakeningen iets gewijzigd. Voor de Transport en opslag en Tuinbouw en uitgangsmaterialen is het effect van deze wijzigingen op de uitkomsten minimaal. De Logistiek functioneel is nu scherper afgebakend door gebruik te maken van een nieuwe versie van de beroepenclassificatie. Voor de Energie is de subsector Duurzame energie uitgebreid (meer bedrijven). Voor de

topsector Water is gebruik gemaakt van twee andere bronnen om bedrijven toe te kennen en geldt dat een aantal grote bedrijven niet meer tot de afbakening hoort.

Deze wijzigingen zijn doorgevoerd voor alle drie de verslagjaren waardoor de afbakening van deze topsectoren vergelijkbaar is voor 2010, 2011 en 2012. Een uitgebreidere toelichting op de wijzigingen kan worden teruggevonden in de volgende paragrafen. Hierin staat de afbakening per topsector in detail beschreven.

Aandachtspunten met betrekking tot het maatwerk

- *Kwaliteit bedrijvenlijsten.* Voor het maatwerk zijn aanvullende bronnen gebruikt. Dit zijn bijvoorbeeld lijsten van bedrijven die lid zijn van relevante brancheverenigingen of bedrijvenplatforms. Deze lijsten hebben niet als primair doel de topsectoren af te bakenen. Deze zijn in overleg echter wel voor dit doel ingezet. Dit leidt ertoe dat aan de ene kant relevante bedrijven kunnen ontbreken en dat aan de andere kant minder relevante bedrijven juist wel kunnen voorkomen. Het CBS heeft geen invloed op welke bedrijven op deze lijsten terechtkomen. Om zo goed mogelijk gebruik te maken van de lijsten, zijn beslisregels opgesteld om met de grootste kans de juiste bedrijven te selecteren.
- *Peilmoment bedrijvenlijsten.* De bedrijvenlijsten die bij het maatwerk zijn gebruikt hebben niet altijd betrekking op het verslagjaar waarvoor deze zijn gebruikt in de Monitor topsectoren. Belangrijke reden was dat deze niet altijd beschikbaar waren voor het juiste verslagjaar. We hebben hier zo goed mogelijk voor proberen te corrigeren door te kijken naar fusies, overnames en dergelijke. Dergelijke correcties zijn niet in alle gevallen mogelijk.
- *Koppeling lijst maatwerkbedrijven met het ABR.* Deze koppeling is niet altijd eenduidig. Zo bestaan grote bedrijven vaak uit meerdere bedrijfseenheden in het ABR. Voor deze bedrijven staat niet per definitie vast welke bedrijfseenheid relevant is voor de topsector. Een ander probleem betreft de kleine bedrijven waarbij gegevens op de ledenlijsten ontbreken of inconsistent zijn met gegevens in het ABR. In dit soort gevallen is per individueel bedrijf een keuze gemaakt om deze wel of niet mee te nemen in de afbakening op basis van de informatie die voor dat bedrijf beschikbaar was.

2.4 Afbakening Agri&food

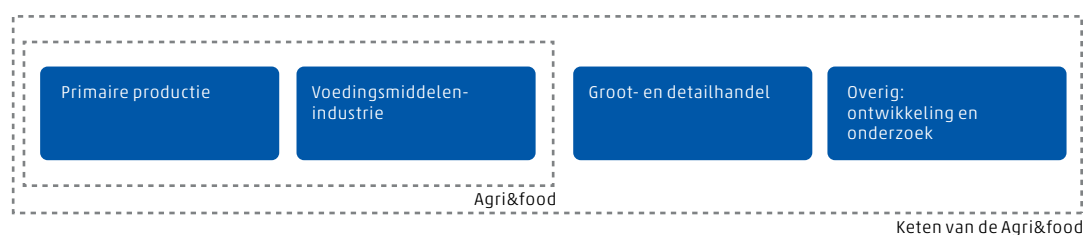
Agri&food

In de Agri&food draait het om de voedselketen. De kern van de Agri&food bestaat uit de primaire productie van (grondstoffen voor) levensmiddelen en de verwerking hiervan in de voedingsmiddelenindustrie. Bij de subsector Primaire productie moet met name gedacht worden aan de kleine boerenbedrijven op het gebied van akkerbouw en het fokken en houden van dieren. De verwerking van onder andere vlees, zuivel, suiker,

groente en fruit en verschillende halffabricaten behoort tot de subsector Voedingsmiddelenindustrie.

Daarnaast wordt vaak ook de keten om deze twee kernactiviteiten heen tot de topsector Agri&food gerekend. Het gaat dan om de speciaal voor voedingsmiddelen bestemde logistiek, handel en financiële dienstverlening en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie.

2.4.1 Grafische weergave topsector Agri&food

De afbakening van de topsector Agri&food is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.4.2 Overzicht afbakening topsector Agri&food

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden	01.11		x	
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x	
	Fokken en houden van dieren	01.40		x	
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren	01.50		x	
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw	01.61		x	
	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren	01.62		x	
	Behandeling van gewassen na oogst	01.63		x	
	Jacht	01.70		x	
Voedings-middelen-industrie	Visserij en kweken van vis en schaaldieren	03		x	
	Vervaardiging van voedingsmiddelen	10		x	
Groot- en detailhandel	Vervaardiging van dranken	11		x	
	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen	46.11		x	
	Groothandel in granen, oliën, zaden en veevoer. Exclusief groothandel in ruwe tabak.	46.21 (behalve 46.21.7)		x	
	Groothandel in levende dieren	46.23		x	
	Groothandel in huiden, vellen, leer en halffabricaten van leer	46.24		x	
	Groothandel in voedings- en genotmiddelen. Exclusief groothandel in tabaksproducten.	46.3 (behalve 46.35)		x	
	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren	46.61		x	
	Groothandel in machines voor de voedings- en genotmiddelenindustrie	46.68.2		x	
	Supermarkten en dergelijke winkels met een algemeen assortiment voedings- en genotmiddelen	47.11		x	
	Gespecialiseerde winkels in voedings- en genotmiddelen. Exclusief winkels in tabaksproducten	47.2 (behalve 47.26)		x	
	Markthandel in voedings- en genotmiddelen	47.81		x	
	Eet- en drinkgelegenheden	56		x	

2.4.2 Overzicht afbakening topsector Agri&food (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Overig	Vervaardiging kunstmeststoffen en stikstofverbindingen	20.15		x		
	Vervaardiging verdelgingsmiddelen en overige landbouw-chemicaliën	20.20		x		
	Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw	28.30		x		
	Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen	28.93		x		
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen	72.11.1			x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1			x	

Aandachtspunten afbakening

Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.21.2), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.31.1) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.11.1).

2.5 Afbakening Chemie

Chemie

De chemische industrie maakt grondstoffen en producten die terug te vinden zijn in bijna alle voorwerpen om ons heen. Denk aan bijvoorbeeld kunststoffen, maar ook aan coatings die hout of metaal beschermen, waardoor ze langer meegaan. Ook cosmetica, kleurstoffen en metalen berusten allemaal op chemische kennis. De topsector Chemie is verdeeld in drie subsectoren: Aardolieverwerking, Chemische industrie, en Rubber- en kunststofindustrie. Binnen de subsector Aardolieverwerking vallen alle activiteiten rondom de verwerking van aardolie, waaronder raffinage. De subsector Chemische industrie omsluit vele activiteiten, zoals de vervaardiging van industriële gassen, chemicaliën, reinigingsmiddelen, kunstmatige vezels, en kleurstoffen. Binnen de Rubber- en kunststofindustrie vallen niet alleen de productie van rubber en kunststof, maar ook de vervaardiging van producten zoals banden, buizen, verpakkingsmiddelen en bouwmaterialen. Om overlap met de topsector Life sciences & health te voorkomen, wordt de farmaceutische industrie niet tot de topsector Chemie geteld.

2.5.1 Grafische weergave topsector Chemie

De afbakening van de topsector Chemie is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.5.2 Overzicht afbakening topsector Chemie

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardolie-verwerking	Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolie-verwerking	19		x	
Chemische industrie	Vervaardiging van chemische producten	20		x	
Rubber- en kunststofindustrie	Vervaardiging van producten van rubber en kunststof	22		x	

2.6 Afbakening Creatieve industrie

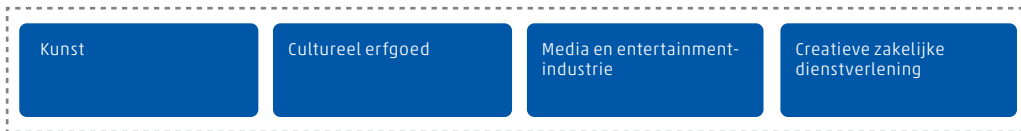
Creatieve industrie

De Creatieve industrie is al jaren één van de snelst groeiende sectoren van de Nederlandse economie. De Creatieve industrie is onder te verdelen in vier subsectoren:

Kunst (o.a. podiumkunsten en scheppende kunst), **Cultureel erfgoed** (o.a. musea en monumentenzorg), **Media en entertainmentindustrie** (o.a. televisie- en radio-omroepen, platen- en filmmaatschappijen en gameontwikkelaars) en **Creatieve zakelijke dienstverlening** (o.a. mode, ontwerpers, architecten en reclamebureaus).

De Creatieve industrie omvat een uiteenlopende verzameling sectoren waarin de initiële creatie centraal staat: het creëren van vorm, betekenis of symbolische waarde. Ook de manier waarop zij die activiteiten vormgeven, het creatieve innovatieproces, speelt een belangrijke rol. Als topsector gaat het om bedrijven die vooral hun bestaansreden vinden in creativiteit, innovatie en ondernemerschap. Vooral in de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed speelt het winst oogmerk een minder grote rol dan in andere topsectoren.

2.6.1 Grafische weergave topsector Creatieve industrie

De afbakening van de topsector Creatieve industrie is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau op basis van relevante ledenlijsten. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.6.2 Overzicht afbakening topsector Creatieve industrie

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Kunst	Beoefening van podiumkunst	90.01.1		x	
	Producenten van podiumkunst	90.01.2		x	
	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	90.02		x	
	Schrijven en overige scheppende kunst	90.03		x	
Cultureel erfgoed	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	91.01.9		x	
	Musea	91.02.1		x	
	Monumentenzorg	91.03		x	
Media en entertainment-industrie	Uitgeverijen	58		x	
	Productie en distributie van films en televisieprogramma's; maken en uitgeven van geluidsopnamen	59		x	
Creatieve zakelijke dienstverlening	Fotografie	74.20.1		x	
	Muziekmaatschappijen		Ledenlijst NVPI		x
	Uitgevers van:				
	- audiovisuele content op digitale media en online				
	- games en andere interactieve software				
	Gaming industrie		Ledenlijst DGA		x
	Public relationsbureaus	70.21		x	
Architectenbureaus	71.11		x		
Reclamebureaus	73.11		x		
Industrieel ontwerp en vormgeving	74.10		x		

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers (NVPI): De NVPI is de branchevereniging van de entertainmentindustrie en vertegenwoordigt het merendeel van de Nederlandse muziekmaatschappijen, uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en uitgevers van games en andere interactieve software.³⁾
- Ledenlijst Dutch Gaming Association (DGA): De DGA richt zich op een ieder die een professionele belangstelling heeft in games en die in Nederland is gevestigd.⁴⁾

³⁾ www.nvpi.nl

⁴⁾ www.dutchgamesassociation.nl

Beslisregels maatwerk

- *Muziekmaatschappijen; Uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en games en andere interactieve software.* Alle bedrijven op de ledenlijst NVPI worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 70).
- *Gaming industrie.* Alle bedrijven van de ledenlijst DGA worden meegenomen met uitzondering van:
 - Opleidingsinstituten zoals hogescholen en universiteiten;
 - Advocatenkantoren;
 - Boekhoudkantoren.

Aandachtspunten afbakening

De creatieve mode-industrie kan op basis van SBI en ledenlijsten niet volledig worden afgebakend. Een deel van de creatieve mode-industrie valt binnen de SBI 74.10 (Industrieel design en vormgeving) die een onderdeel is van de afbakening van de Creatieve industrie. Maar binnen de SBI's voor industrie, groothandel en detailhandel zijn geen aparte categorieën voor de creatieve mode-industrie te onderscheiden. Dit onderdeel van de Creatieve industrie wordt daarom waarschijnlijk onderschat in de Monitor topsectoren.

2.7 Afbakening Energie

Energie

De groeiende vraag naar (duurzame) energie biedt allerlei kansen voor de Energiesector, bijvoorbeeld op het gebied van opwekking, transport en het verhandelen van (duurzame) energie.

De topsector Energie kan worden onderverdeeld in twee soorten bedrijven. De eerste groep bestaat uit bedrijven op het gebied van energieproductie- en voorziening. Zij behoren tot de Energiesector in verband met winning, verwerking, productie, transport en handel van energie en elektriciteit. In de Monitor topsectoren zijn deze bedrijven terug te vinden in de subsectoren 'Aardgas' en de 'Gerelateerde activiteiten'. Dit zijn met name bedrijven die zich bezig houden met de traditionele energiebronnen.

De tweede groep bedrijven behoort tot de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Bij de afbakening van deze subsector is aangesloten op de Economische radar duurzame energie van het CBS.⁵⁾ Voor de Radar zijn bedrijven geselecteerd die actief zijn in de keten rondom de productie van duurzame energie (niet-exploitatiefase), zoals bedrijven die zonnepanelen maken of de onderzoekinstellingen die onderzoek doen naar nieuwe hernieuwbare energiebronnen. Indien indicatoren beschikbaar zijn vanuit de Radar, zijn deze voor de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase opgenomen

⁵⁾ Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen. CBS (2014).

in de Monitor topsectoren. De overige indicatoren zijn op basis van bronmateriaal uit de Radar apart voor de Monitor topsectoren samengesteld.

2.7.1 Grafische weergave topsector Energie

De afbakening van de topsector Energie is gedeeltelijk gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. De afbakening van de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase sluit aan bij de Economische radar duurzame energie. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.7.2 Overzicht afbakening topsector Energie

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Aardgas	Winning van aardgas	06.20		x		
	Productie van aardgas	35.20		x		
	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas	09.10		x		
	Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales	35.11.1		x		
Duurzame energie	Niet-exploitatiefase	Zon	Radar		x	
		Wind	Radar		x	
		Elektrisch transport	Radar		x	
		Bio	Radar		x	
		Energiebesparing	Radar		x	
		Warmte	Radar		x	
		Geothermie	Radar		x	
		Waterkracht	Radar		x	
Gerelateerde activiteiten		Overig	Radar		x	
		Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water	35.12		x	
		Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen	35.13		x	
		Handel in elektriciteit en in gas via leidingen	35.14		x	
		Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht	35.30		x	
		Vervaardiging van batterijen en accumulatoren	27.2		x	
		Speur- en ontwikkelingswerk	72.11.3 72.19.2 72.19.9			x

Topsector Energie in relatie tot andere CBS-publicaties over de energiesector

Naast de Monitor topsectoren met cijfers over de topsector Energie, heeft het CBS ook andere publicaties over de energiesector. Het gaat hier om de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands (Radar) en de bijdrage aan de Nationale Energieverkenning (NEV).

Relatie tot de Radar. De Radar beschrijft de duurzame energiesector in Nederland waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de niet-exploitatiefase en de exploitatiefase van duurzame energie.

- De niet-exploitatiefase: De bedrijven die actief zijn in waardeketens rondom de exploitatiefase, zoals de productie van hernieuwbare energiesystemen, R&D gericht op duurzame energietechnologieën, transport van windmolens, handel in biomassa. Ook bedrijven en instellingen die zich bezighouden met energiebesparing worden hierbij meegenomen.
- De exploitatiefase: De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie.

In de Monitor topsectoren is alleen de niet-exploitatiefase van de Radar meegenomen. De belangrijkste reden hiervoor is dat voor de niet-exploitatiefase vanuit de Radar een lijst met bedrijven beschikbaar is. Voor de exploitatiefase bestaat geen complete lijst met bedrijven en zijn de uitkomsten in de Radar gebaseerd op ramingen die niet terug te leiden zijn naar individuele bedrijfseenheden. Voor de methodiek in de Monitor topsectoren die wordt gebruikt in de afbakening, de berekening van bepaalde indicatoren en berekening van het totaal topsectoren cijfer is het noodzakelijk dat informatie op bedrijfsniveau beschikbaar is.

Relatie tot de energiesector zoals gedefinieerd in de NEV. De NEV kent een brede afbakening van de energiesector waarin zowel de duurzame als niet-duurzame energie is meegenomen waarbij de duurzame energiesector aansluit op de Radar (zowel niet-exploitatie als exploitatie fase). Hieronder volgen kort de belangrijkste verschillen en overeenkomsten met de topsector Energie.

Overeenkomsten:

- De gaswinning en exploratie, de energienetwerken en de productie en handel in elektriciteit zijn onderdeel van zowel de topsector Energie als de energiesector in de NEV.
- De activiteiten in de waardeketen rondom hernieuwbare energie en energiebesparing zijn in beide publicaties meegenomen (duurzame energie niet-exploitatiefase)

Verschillen:

- De raffinaderijen, oliewinning, benzinestations en groothandelaren in fossiele brandstoffen maken wel deel uit van de energiesector in de NEV maar zitten niet in de topsector Energie.
- De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie (exploitatiefase) zit wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.

Bronnen maatwerk

Economische radar duurzame energie: lijst bedrijven voor de Duurzame energie: niet-exploitatiefase.

Beslisregels maatwerk

- *Duurzame energie: niet-exploitatiefase*
 - We nemen de complete lijst bedrijven over van de Radar.
 - Enkele bedrijven die in de niet-exploitatiefase zitten, komen ook in de SBI-afbakening voor. We kiezen er dan voor om het berekende aandeel 'duurzaam' van die bedrijven bij de subsector duurzame energie mee te nemen en het overgebleven deel bij de subsector Aardgas of bij de subsector Gerelateerde activiteiten.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
 - We rekenen tot deze topsector: bedrijven binnen de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de energiesector.
 - Wanneer een bedrijf ook in de Radar voorkomt (subsector Duurzame energie), nemen we het bedrijf mee bij de subsector Duurzame energie en niet bij de subsector Gerelateerde activiteiten.

Aandachtspunten afbakening

- *Afbakening Duurzame energie: niet-exploitatiefase herzien.*

In 2014 is de opzet van de Radar herzien. Omdat we in de Monitor topsectoren aansluiten op de Radar, betekent dit ook dat de afbakening van deze subsector is gewijzigd ten opzichte van de vorige monitor. Het gaat om de volgende twee wijzigingen:

 - De lijst met bedrijven die tot Duurzame energie: niet-exploitatiefase horen is uitgebreid, waardoor er nu meer bedrijven in de afbakening zijn opgenomen.
 - Voor twee categorieën bedrijven zijn in de Radar de uitkomsten niet gebaseerd op microdata van individuele bedrijven, maar modelmatig bijgeschat. Het gaat om de isolatiewerkzaamheden en de installatie van zonne- en windenergie. Voor deze twee groepen bedrijven waren dus geen microdata beschikbaar. In praktijk betekent dit dat voor de indicatoren die niet direct uit de Radar zijn overgenomen, deze bedrijven niet in de uitkomsten zitten. In de tabellen waar hier sprake van is, is dat aangegeven met een voetnoot.
- *Aandelen Duurzame energie: niet-exploitatiefase.*

De bedrijven op de lijst uit de Radar kunnen naast duurzame energie ook andere activiteiten ontplooien. Daarom zijn er in de Radar aandelen berekend die aangeven in welke mate een bedrijf zich bezighoudt met duurzame energie. Met deze aandelen is rekening gehouden in de indicatoren productie, toegevoegde waarde, werkzame personen, uitvoer van goederen, investeringen, werknemers en kenniswerkers voor de subsector Duurzame energie (niet-exploitatiefase). Voor de overige indicatoren was dit conceptueel niet mogelijk. Een voorbeeld is de indicator voor oprichtingen.

Een bedrijf wordt in zijn geheel wel of niet opgericht, een bedrijf kan niet gedeeltelijk opgericht worden. Voor de overige indicatoren wordt daarom geen rekening gehouden met de aandelen duurzame energie en is er voor deze subsector sprake van een bepaalde overschatting.

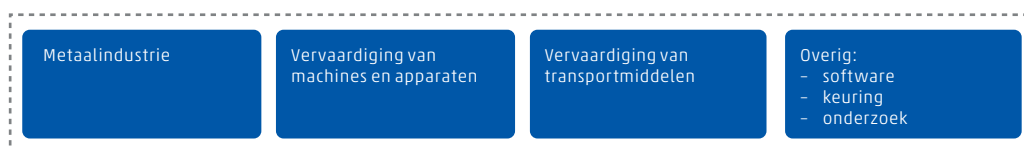
2.8 Afbakening High tech systemen en materialen

High tech systemen en materialen

De topsector High tech systemen en materialen ontwikkelt breed inzetbare, innovatieve producten en diensten voor industriële toepassingen. Kennis op het gebied van materialen en fotonica/optica speelt hierbij een belangrijke rol. Daarnaast maakt ICT een integraal onderdeel uit van de ontwikkelingen binnen de High tech systemen en materialen.

In de monitor omvat deze topsector hoofdzakelijk technologische activiteiten op het gebied van de metaalindustrie en de vervaardiging van machines, apparaten en transportmiddelen. Daarnaast wordt ook een deel van de keten om deze kernactiviteiten heen tot de topsector gerekend. Het gaat dan om het ontwikkelen, produceren en uitgeven van software, de keuring en controle van machines en apparaten en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van High tech systemen en materialen. De handel in High tech systemen en materialen producten wordt niet tot de topsector gerekend.

2.8.1 Grafische weergave topsector High tech systemen en materialen

De afbakening van de topsector High tech systemen en materialen is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Metaalindustrie	Vervaardiging van metalen in primaire vorm	24		x	
	Vervaardiging van reservoirs van metaal en van ketels en radiatoren voor centrale verwarming	25.2		x	
	Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)	25.3		x	
	Vervaardiging van wapens en munitie	25.4		x	

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen (slot)

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Vervaardiging van machines en apparaten	Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie	25.5		x	
	Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal; algemene metaalbewerking	25.6		x	
	Vervaardiging van gereedschap	25.73		x	
	Vervaardiging van stalen vaten e.d.	25.91		x	
	Vervaardiging van artikelen van draad en van kettingen en veren	25.93		x	
	Vervaardiging van bouten, schroeven en moeren	25.94		x	
	Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.	25.99		x	
	Reparatie van producten van metaal	33.11		x	
	Vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur	26		x	
	Vervaardiging van elektrische apparatuur	27		x	
	Vervaardiging van overige machines en apparaten	28		x	
	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
	Reparatie en onderhoud van machines	33.12		x	
	Reparatie van elektronische en optische apparatuur	33.13		x	
	Vervaardiging van transportmiddelen	Reparatie van elektrische apparatuur	33.14		x
Reparatie van overige apparatuur		33.19		x	
Installatie van industriële machines en apparatuur		33.2		x	
Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing		22.11		x	
Vervaardiging van overige producten van kunststof		22.29		x	
Vervaardiging van auto's		29.10		x	
Carrosseriebouw		29.20.1		x	
Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's		29.31		x	
Vervaardiging van niet-elektrische en -elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's		29.32		x	
Vervaardiging van rollend spoor- en tramwegmaterieel		30.20		x	
Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor		30.30		x	
Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen		30.40		x	
Vervaardiging van transportmiddelen n.e.g.		30.9		x	
Reparatie en onderhoud van vliegtuigen		33.16		x	
Reparatie en onderhoud van overige transportmiddelen		33.17		x	
Overig	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software	62.01		x	
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2		x	
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12		x	
	Keuring en controle van machines, apparaten en materialen	71.20.2		x	

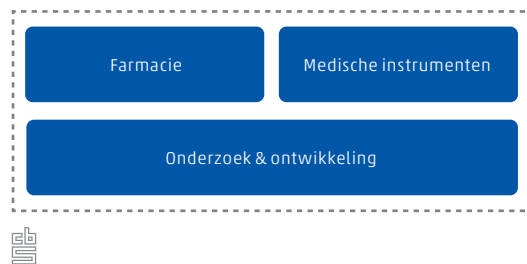
2.9 Afbakening Life sciences & health

Life sciences & health

De topsector Life sciences & health is een innovatieve en technologie-intensieve sector gericht op de gezondheid van mens en dier. Deze topsector bestaat uit de deelgebieden Farmacie (o.a. vervaardiging van farmaceutische producten en grondstoffen), Medische instrumenten (o.a. vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen, bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur) en Onderzoek (o.a. medische laboratoria en al dan niet biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk).

Verschillende technologieën die aan de basis liggen van de topsector, zijn onder meer genomics, nanotechnologie, biotechnologie en bio-informatica. De topsector Life sciences & health is sterk verweven met andere topsectoren. Vooral de Agri&food en High tech systemen en materialen zijn van belang.

2.9.1 Grafische weergave topsector Life sciences & health

De afbakening van de topsector Life sciences & health is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.9.2 Overzicht afbakening topsector Life sciences & health

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Farmacie	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten	21		x	
Medische instrumenten	Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektro-medische en elektrotherapeutische apparatuur	26.60		x	
Onderzoek	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van medische producten en farmaceutische processen en van voeding	72.11.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)	72.19.3		x	

Aandachtspunten afbakening

Deze afbakening concentreert zich op Life sciences & health bedrijven en laat de publieke gezondheidszorg buiten beschouwing.

2.10 Afbakening Logistiek

Transport en opslag

Tot de Transport en opslag worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend. De sector Transport en opslag is in twee subsectoren opgedeeld. De subsector Transport en overslag richt zich voornamelijk op transport van goederen in alle mogelijke modaliteiten, zoals over de weg en het water. De tweede subsector richt zich op opslag, dienstverlening en supportactiviteiten. Hieronder vallen ook cargadoors, expediteurs en bedrijven die zich richten op ICT, advies en onderzoek op het gebied van logistiek. In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de Transport en opslag beschreven. Dit houdt in dat logistieke activiteiten in de industrie, handel, retail (bijvoorbeeld distributiecentra in de groothandel), bouw en andere (top)sectoren niet zijn meegenomen.

Logistiek: een andere benadering

Logistiek kan op twee manieren benaderd worden, als sector of als functie. Tot de logistieke sector worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend: Transport en opslag. Binnen de topsector Logistiek zelf wordt logistiek echter als functie beschouwd. Als functie snijdt logistiek door sectorale classificaties heen. Het gaat dan om alle logistieke activiteiten die in het bedrijfsleven worden ontplooid. Denk bijvoorbeeld aan een distributiecentrum in de mode-sector, een bloemenveiling of een bedrijf(sonderdeel) in de chemie dat goederenstromen wereldwijd effectief en efficiënt aanstuurt. Logistiek is voor de meeste bedrijven een nevenactiviteit die niet goed te onderscheiden is van de overige activiteiten binnen het bedrijf. Voor de meeste indicatoren is het binnen de onderzoeksopzet van de monitor niet mogelijk een functionele benadering toe te passen. Daarom is het CBS primair uitgegaan van de Sector Transport en opslag.

Logistiek functioneel

Om toch informatie te kunnen geven over de functionele topsector Logistiek, is een alternatieve benadering nodig. Voor een aantal indicatoren is het gelukt aanvullende cijfers samen te stellen. De basis hiervoor is een lijst met beroepen waarbij activiteiten verricht worden op het vlak van logistiek. Vervolgens is op basis van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) voor alle bedrijfssectoren bepaald welk deel van het aantal

arbeidsjaren kan worden toegerekend aan deze logistieke beroepen. Ten slotte zijn aan de hand van deze aandelen cijfers voor de indicatoren productie, toegevoegde waarde en werkzame personen berekend.⁴⁾ Deze functionele cijfers worden apart getoond.

⁴⁾ Voor meer informatie over deze methode zie: Aanvullend onderzoek CBS Monitor Logistiek en Supply Management. (BCI/TNO, september 2012).

2.10.1 Grafische weergave topsector Transport en opslag

De afbakening van de Transport en opslag is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.10.2 Overzicht afbakening Transport en opslag

Subsector	Omschrijving SBI 2008	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Transport en overslag	Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	49.10			x
	Goederenvervoer per spoor	49.20		x	
	Goederenvervoer over de weg	49.4		x	
	Transport via pijpleidingen	49.50		x	
	Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.20		x	
	Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.40		x	
	Goederenvervoer door de lucht	51.2		x	
	Post en koeriers	53		x	
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	Opslag	52.1		x	
	Dienstverlening voor vervoer	52.2		x	
	ICT, advies en onderzoek		logistiek.nl		x

Bronnen maatwerk

De bron voor het maatwerk in deze subsector is de leverancierslijst van website Logistiek.nl.⁶⁾

Beslisregels maatwerk

- *Vervoer per spoor.* Goederen- en personenvervoer zijn niet goed van elkaar te onderscheiden in het ABR. Daarom zijn naast de SBI 49.20 (goederenvervoer per spoor) ook bedrijven uit SBI 49.10 (personenvervoer per spoor) waarvan duidelijk was dat deze aan goederenvervoer deden, meegenomen in de afbakening.

⁶⁾ www.logistiek.nl/leveranciers

- *ICT, advies en onderzoek*
 - We selecteren de leveranciers op de ledenlijst van Logistiek.nl met de branchefocus 'Logistiek en transport' of 'Onbekend':
 - Voor de verslagjaren 2010 en 2011 was het mogelijk bedrijven te selecteren in de categorieën 'Automatisering' en 'Diensten- adviesbureaus'. Voor 2012 bestond deze indeling niet meer en zijn in overleg met Logistiek.nl bedrijven geselecteerd in de categorieën: 'Auto ID & voice', 'Enterprise Resource Planning', 'Supply Chain Management', 'Transport en distributie' en 'Warehouse management systems'. Deze selectie moet een vergelijkbare groep bedrijven opleveren.
 - Bedrijven met branchefocus 'Logistiek en transport' nemen we allemaal mee, exclusief holdings. Dit betekent dat we ook bedrijven meenemen die zich op basis van hun website op functionele logistiek lijken te richten en niet op de sectorale logistiek zoals afgebakend in bovenstaande tabel.
 - Voor de leveranciers die geen branchefocus hebben opgegeven (branchefocus 'Onbekend') maken wij op basis van hun website een inschatting van hun branchefocus. Alleen bedrijven die zich richten op de sectorale of functionele logistiek nemen we mee.

Aandachtspunten afbakening

Door een verandering in de indeling van de categorieën van de ledenlijst logistiek.nl wijkt de groep bedrijven die voor verslagjaren 2010 en 2011 zijn geselecteerd voor het maatwerk iets af van de bedrijven die voor verslagjaar 2012 zijn geselecteerd. Dit levert voor sommige indicatoren een kleine trendbreuk op. De subsector Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten zal in 2012 voor een aantal indicatoren iets lagere uitkomsten laten zien.

2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

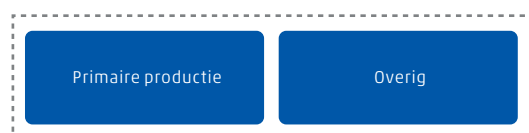
De topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen omvat de gehele tuinbouwketen vanaf het bouwen van de kassen, het telen van de zaden tot aan het veilen van groenten, fruit en bloemen. De bedrijven uit de Tuinbouw en uitgangsmaterialen zijn in de monitor onderverdeeld in twee subsectoren. De eerste subsector, Primaire productie, bestaat uit alle bedrijven binnen de primaire productie van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen, zoals de teelt van zaden, groenten en sierplanten. De bedrijven in de keten rondom de primaire productie zijn geclusterd in de subsector Overig. Deze subsector bestaat uit de toeleveranciers van de glastuinbouw zoals kassenbouwers, dienstverleners binnen de tuinbouw, behandelaars van zaden en gewassen na de oogst, groothandelaren en veilingen binnen de tuinbouw en tot slot speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van de tuinbouw.

De Monitor topsectoren beschrijft de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen volgens twee verschillende gezichtspunten. De informatie van het CBS over deze topsector heeft een sectorale benadering. Dat wil zeggen dat de gegevens betrekking hebben op alle productieprocessen van de branches binnen de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Dat is inclusief de geproduceerde nevenactiviteiten door de tuinbouw, zoals akkerbouwproductie door tuinbouwbedrijven. Deze werkwijze maakt de topsectoren onderling vergelijkbaar. Daarnaast worden cijfers getoond over de Tuinbouw en uitgangsmaterialen conform de Agrocomplex benadering van LEI Wageningen UR⁷⁾ (zie kader). In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen beschreven.

Tuinbouwcomplex

Het Tuinbouwcomplex omvat de tuinbouw, alsmede de bedrijven die hiermee samenhangen. Het LEI beschrijft de gehele keten, zowel primaire tuinbouw als de verwerking en distributie van deze tuinbouwproducten en diensten die hiervoor nodig zijn, zoals energie, kunstmest veevoer en zakelijke dienstverlening. De LEI cijfers verschillen van de CBS cijfers door een andere conceptuele benadering van de toeleveranciers. Het LEI brengt de betekenis van toeleveranciers aan de tuinbouwbedrijven en afnemers van tuinbouwproducten namelijk in beeld via een input-outputmodel. Dat model gebruikt input-outputtabellen die de omvang van zakelijke transacties tussen sectoren laten zien. Deze methode is toepasbaar voor een beperkt aantal (kern)indicatoren uit de monitor.

2.11.1 Grafische weergave Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De afbakening is grotendeels gebaseerd op basis van de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden →uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.11	Ledenlijst Plantum		x
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x	
	Teelt van eenjarige gewassen	01.19		x	
	Druiventeelt	01.21		x	

⁷⁾ Het Nederlandse agrocomplex 2014. (LEI, verwacht december 2014).

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Overig	Teelt van pit- en steenvruchten	01.24		x		
	Teelt van overige boomvruchten, kleinfruit en noten	01.25		x		
	Teelt van specerijgewassen en van aromatische en medicinale gewassen	01.28		x		
	Teelt van overige meerjarige gewassen	01.29		x		
	Teelt van sierplanten	01.30		x		
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren → plantaardig uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.50	Ledenlijst Plantum			x
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.61	Ledenlijst Plantum			x
	Behandeling van gewassen na de oogst → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.63	Ledenlijst Plantum			x
	Behandeling van zaden voor vermeerdering Bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal (veredeling, vermeerdering, opkweek, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum (voor zover nog niet in andere SBI's)	01.64	Ledenlijst Plantum		x	x
	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten	46.21.2			x	
	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment → glastuinbouw, uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijsten AVAG en Plantum	46.21.8	Ledenlijsten AVAG en Plantum			x
	Groothandel in overige akkerbouwproducten → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	46.21.9	Ledenlijst Plantum			x
	Groothandel in bloemen en planten	46.22			x	
	Groothandel in groenten en fruit	46.31.1			x	
	Toeleveranciers uit de sector glastuinbouw (kassenbouw, installatie, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst AVAG (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst AVAG			x
	Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten Maatwerk: Veilingen tuinbouw	82.99.1	Alleen tuinbouw			x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen	72.11.1	Alleen plantaardig			x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen	72.11.3	Alleen plantaardig			x
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1	Alleen plantaardig			x
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2	Alleen plantaardig			x
	Overig speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied (niet biotechnologisch)	72.19.9	Alleen plantaardig			x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Plantum: Plantum is een branchevereniging voor bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal.⁸⁾ De leden van Plantum zijn actief in veredeling, vermeerdering, opkweek en handel van zaden, bollen, knollen, stekken en jonge planten.
- Ledenlijst AVAG. AVAG is een brancheorganisatie van de Nederlandse kassenbouw- en installatiesector.⁹⁾

⁸⁾ www.plantum.nl

⁹⁾ www.avag.nl

Beslisregels maatwerk

- *Primaire productie van tuinbouwproducten.* We rekenen graszaad en het uitgangsmateriaal voor de akkerbouwgewassen (inclusief poot aardappelen) ook tot de sector tuinbouw en selecteren hiervoor de bedrijven die lid zijn van Plantum plus een SBI-code 01.11 (Teelt van granen peulvruchten en oliehoudend zaden) of 01.50 hebben (Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren).
- *Behandeling van plantaardig uitgangsmateriaal.* We selecteren alle bedrijven op de ledenlijst van Plantum die een SBI-code 01.61 (Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw) of 01.63 (Behandeling van gewassen na de oogst) hebben.
- *Andere activiteiten op gebied van plantaardig uitgangsmateriaal (excl. groothandel).* We selecteren bedrijven op de ledenlijst van Plantum met één van de volgende SBI-codes:
 - 16.24 Vervaardiging van houten emballage
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
 - 28.93 Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
 - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
 - 72.19.2 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
 - 72.19.3 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)
- *Kassenbouw en installatiebouw (exclusief groothandel).* We selecteren bedrijven op de ledenlijst van AVAG met één van de volgende SBI-codes:
 - 22.21 Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
 - 23.99 Vervaardiging van overige producten van beton, gips en cement
 - 25.11 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
 - 25.21 Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
 - 25.99 Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.
 - 26.51 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
 - 28.15 Vervaardiging van tandwielen, lagers en overige drijfwerkelementen
 - 28.22 Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen
 - 28.25 Vervaardiging van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
 - 33.22.1 Installatie van machines voor algemeen gebruik (geen gereedschap)
 - 41.20 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw
 - 43.21 Elektrotechnische bouwinstallatie
 - 43.22 Loodgieters- en fitterswerk; installatie van sanitair en van verwarmings- en luchtbehandelingsapparatuur
 - 43.29 Overige bouwinstallatie
 - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
- *Groothandel en handelsbemiddeling.* We selecteren alle bedrijven met een SBI code 46.21.2 (Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten), 46.22 (Groothandel in bloemen en planten) en 46.31.1 (Groothandel in groenten en fruit). Binnen de SBI-code 46.11 zijn de grotere bedrijven (40 werknemers of meer) geselecteerd die aan handelsbemiddeling doen ten behoeve van de tuinbouw. Daarnaast worden ook bedrijven van de ledenlijsten van AVAG en Plantum geselecteerd als ze één van de volgende SBI-codes hebben:
 - 46.11 Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen
 - 46.21.8 Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen sortiment

- 46.21.9 Groothandel in overige akkerbouwproducten
- 46.61 Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
- 46.69.2 Groothandel in machines en apparaten voor warmte-, koel- en vriestechniek
- 46.69.4 Groothandel in appendages, technisch toebehoren e.d.
- 46.69.9 Groothandel in overige machines, apparaten en toebehoren voor industrie en handel n.e.g.
- 46.73.4 Groothandel in vlakglas
- 46.73.8 Groothandel gespecialiseerd in overige bouwmaterialen
- 46.75.2 Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
- *Tuinbouwveilingen*. Binnen de SBI-code 82.99.1 (Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten) zijn bedrijven geselecteerd die aan veilingen doen ten behoeve van de tuinbouw.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*. We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.1 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen), 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.1 (Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Bedrijven binnen deze SBI-codes en die op de ledenlijst van Plantum staan worden in ieder geval meegenomen.

Aandachtspunten afbakening

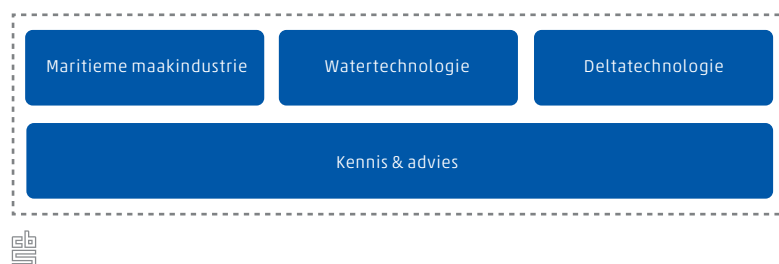
- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.212), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.31.1) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.11.1).
- In de Monitor topsectoren uit 2012 konden nog niet alle bedrijven van de ledenlijst van Plantum worden meegenomen in afbakening (alleen de leden die zich kenbaar hadden gemaakt op de website van Plantum). Voor de huidige monitor was dat wel mogelijk en hadden we voor alle drie de verslagjaren alle bedrijven die zijn aangesloten bij Plantum tot onze beschikking.

2.12 Afbakening Water

Water

Nederland is in meerdere opzichten onlosmakelijk verbonden met water. De topsector Water beslaat dan ook bedrijven uit sterk verschillende deelgebieden. De eerste is de subsector Maritieme maakindustrie. Hierbij gaat om scheepswerven voor scheepsbouw of scheepsreparatie. Tot deze subsector behoren ook de leveranciers van de schepenbouwers en -reparateurs. Het onderwerp van de subsector Waternotechnologie is drinkwater. Deze subsector zorgt door de winning, de distributie en de zuivering van water voor schoon en voldoende drinkwater voor de bevolking. Ten derde is er de subsector Deltatechnologie. Zonder de deltatetechnologie zou het Nederland van vandaag een stuk kleiner zijn. Voornamelijk vanwege de deltawerken staat Nederland op het gebied van water op de kaart. Voor alle genoemde deelgebieden is onderzoek en specialistische kennis nodig. Dit is geclusterd in het vierde deelgebied, de subsector kennis en advies. De topsector Water omvat hiermee een breed scala aan activiteiten.

2.12.1 Grafische weergave topsector Water

De afbakening van de topsector Water is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Maritieme maakindustrie	Bouw van schepen en drijvend materieel	30.11		x	
	Bouw van sport- en recreatievaartuigen	30.12		x	
	Reparatie en onderhoud van schepen	33.15		x	
	Dienstverlening winning van aardgas	09.10			x
	Maatwerk: Offshore industrie				
	Geen SBI			Ledenlijst Scheepsbouw NL	
	Maatwerk: Toeleveranciers van maritieme sector				

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Watertechnologie, water-voorziening en afvalwater-behandeling	Winning en distributie van water	36.00		x	
	Afvalwaterinzameling en -behandeling Maatwerk: Enkel private sector	37.00			x
	Behandeling van onschadelijk afval Maatwerk: grondstofterugwinning (fosfaat).	38.21			x
	Productie van apparaten		MIT-Water TKI-Water-technologie		x
Deltatechnologie	Leggen van rioleringen, buizen en pijpleidingen; aanleg van bronbemaling	42.21		x	
	Natte waterbouw	42.91		x	
Kennis en advies	Bouw van kunstwerken	42.13			x
	Speur- en ontwikkelingswerk	72.11.3			x
	Kennisinstelling	72.19.2 72.19.9			
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12	Ledenlijst Scheepsbouw NL MIT-Water TKI-Water-technologie NWP		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Scheepsbouw Nederland (Scheepsbouw NL): Scheepsbouw NL is de gezamenlijke organisatie van Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie (VNSI) en Vereniging Holland Marine Equipment.
- Ledenlijst Netherlands Water Partnership (NWP): Het NWP is een publiek-private netwerkorganisatie.
- Lijst met voorlopige aanvragers TKI-regeling Watertechnologie: Om innovaties te stimuleren en economische waarde te creëren uit ontwikkelde kennis, is eind 2012 de TKI-regeling (Topconsortia Kennis en Innovatie) van kracht geworden. Voor elk van de clusters binnen de topsector Water zijn TKI's ingericht. Binnen de TKI Watertechnology werken private partijen en kennisinstututen samen aan onderzoeksprojecten.
- Deelnemerslijst van MKB Innovatiestimulering Topsector water (MIT-Water): De MIT is gericht op de negen topsectoren. Voor elke topsector is een budget beschikbaar. De topsector Water heeft gekozen om in 2014 ondersteuning aan het MKB op de volgende manieren mogelijk te maken: kennisvouchers, haalbaarheidsstudies en R&D samenwerkingsprojecten.

Beslisregels maatwerk

- *Offshore industrie.* Binnen de subklasse van de dienstverlening voor winning van aardolie en aardgas (SBI-code 09.10) zijn alleen bedrijven met industriële productie ten behoeve van offshore werkzaamheden meegenomen.
- *Toeleveranciers Maritieme maakindustrie.* Van de ledenlijst Scheepsbouw NL worden de bedrijven uit de industriële productie en de bouwnijverheid meegenomen. Dit zijn SBI-codes 19 t/m 32 (exclusief 30.11, 30.12) en SBI-codes 41, 42 en 43.

- *Afvalwaterinzameling en -behandeling*. De bestaande subklasse afvalwaterinzameling en -behandeling is te breed (SBI-code 37), de overheidsbedrijven (zoals waterschappen) hierin worden niet meegenomen.
- *Behandeling van onschadelijk afval*. De bestaande subklasse behandeling van onschadelijk afval is te breed (SBI-code 38.21), hieruit worden alleen bedrijven meegenomen die fosfaat terugwinnen uit afvalwater.
- *Productie van apparaten t.b.v. watertechnologie*. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de deelnemerslijst MIT-Water en voorlopige aanvragers van de TKI-Watertechnologie. Van deze lijsten worden de bedrijven uit de industriële productie meegenomen (SBI-codes 19 t/m 32).
- *Bouw van kunstwerken*. De SBI-code bouw van kunstwerken (SBI-code 42.13) omvat bedrijven die actief zijn in de bouw van kunstwerken, zoals bruggen, tunnels, viaducten. Wij hebben binnen deze SBI via maatwerk gezocht naar bedrijven met toepassingen in de deltatechnologie en waterbouw. Hieronder vallen bedrijven die actief zijn bij de bouw van onder andere bruggen, tunnels, aquaducten, kademuren en sluisen.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*. We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de watersector.
- *Ingenieurs en overig technisch ontwerp binnen de topsector*. Alle bedrijven op de ledenlijsten NWP en Scheepsbouw NL, op de deelnemerslijst MIT-water of op de lijst voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie en met SBI-code 71.12 (ingenieurs en overig technisch ontwerp) worden meegenomen.

Aandachtspunten afbakening

- *Nieuwe bronnen maatwerk*. In de vorige Monitor topsectoren (uit 2012) is voor de afbakening van de subklasse productie van apparaten t.b.v. watertechnologie gebruik gemaakt van de deelnemerslijst van IP watertechnologie (IPW). In 2011 is IPW echter afgesloten. Daarom is voor de huidige monitor de IPW deelnemerslijst vervangen door twee alternatieve lijsten, namelijk de deelnemerslijst MIT-Water en de lijst met voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie. Hierdoor wijkt de afbakening van de topsector Water voor dit onderdeel in de huidige monitor af met de afbakening uit de Monitor topsectoren van 2012.
- *Extra beslisregel grote bedrijven*. De topsector Water is een relatief kleine topsector waarvoor relatief veel maatwerk heeft plaatsgevonden. Om ervoor te zorgen dat de invloed van enkele grote bedrijven die op de maatwerklijsten voorkomen maar relatief weinig met Water te maken hebben niet onevenredig groot is en voor vertekening van de cijfers zorgt, is voor deze grote bedrijven een extra beslisregel toegepast. Alleen bedrijven van 250 of meer werkzame personen die op één van de vier maatwerklijsten (NWP, Scheepsbouw NL, MIT-Water en TKI-Watertechnologie) staan en waarvan uit hun jaarverslagen, bedrijfsprofiel en/of website blijkt dat hun activiteiten 50 procent of meer aan de topsector Water gerelateerd zijn, worden meegenomen in de afbakening van de topsector Water. Van de ongeveer 20 grote bedrijven die op die lijsten voorkomen, valt hierdoor ongeveer driekwart af.

3.

Afbakening

topsectoren

onderwijs

3.1 Inleiding

Twee van de indicatoren die zijn opgenomen in de Monitor topsectoren gaan over het aantal inschrijvingen en behaalde diploma's voor opleidingen die relevant zijn voor de topsectoren. Het doel van deze indicatoren is te monitoren of er voldoende potentiële instroom is van goed opgeleid personeel voor de verschillende topsectoren. Voor het samenstellen van deze indicatoren over het onderwijs is een afbakening nodig van de onderwijsrichtingen die aan een topsector worden toegekend. De afbakening per topsector is gedaan aan de hand van de Standaard Onderwijsindeling (SOI). Daarnaast worden er cijfers gepresenteerd over de hele groep bètatechnische opleidingen. Het verloop van het aantal inschrijvingen en afgestudeerden van deze opleidingen is van belang voor veel van de topsectoren.

Standaard Onderwijsindeling (SOI)

De SOI is een classificatie van opleidingen naar niveau en richting. De SOI is bedoeld als hulpmiddel voor het coderen en classificeren van opleidingen bij onderzoek, personeeladministraties en andere registraties. Het CBS gebruikt de SOI voor het verwerken van opleidingsgegevens bij veel persoons- en huishoudensenquête's en de vacature-enquête. De SOI is onderverdeeld in 7 niveaus en 454 richtingen. De SOI sluit volledig aan bij de International Standard Classification of Education (ISCED). De volledige classificatie van de meest recente SOI (2006) wordt weergegeven op de website van het CBS.¹⁾

3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de sectoren op basis van de SOI. Elke topsector wordt beschreven in een apart hoofdstuk. De afbakening gebeurt in drie stappen:

1. Niveau. Ten eerste maken we een selectie van de niveaus die worden meegenomen in de afbakening. We nemen alleen het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs mee. Het niveau is af te leiden uit de eerste twee digits van de SOI, in de SOI indeling is dit niveau 4 tot en met 7. De niveaus worden later vertaald naar mbo, hbo en wo.
2. Richting. Per topsector beschrijven we welke richtingen worden meegenomen. Aan de hand van definitie van de topsector en de subsectoren zoals ook opgenomen bij de afbakening van de topsectoren op basis van de SBI, is gekeken naar de richtingen die aansluiten bij de topsector. Hiervoor is een top-down procedure toegepast. De SOI 2006 deelt de richting van een opleiding hiërarchisch in naar vier niveaus (laatste 4 digits van de SOI). Hierbij vormen de sectorgroepen het hoogste en de rubrieken het laagste aggregatieniveau (sectorgroep → subsector → rubrieksgroep → rubriek). Een voorbeeld van deze indeling is Techniek → Bouwkunde

¹⁾ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/classificaties/overzicht/soi/default.htm>

→ Bouw → Metselen. Het uitgangspunt voor het afbakenen van de SOI per topsector vormde het subsector-niveau. Binnen een SOI subsector hebben we vervolgens de SOI-rubrieken geselecteerd die relevant zijn voor de betreffende topsector.

3. Afbakening. Daarnaast wordt vermeld of een rubriek volledig of slechts deels kan worden meegenomen. Wanneer een rubriek gedeeltelijk wordt meegenomen geven we aan welke opleidingen we dan meenemen.

De afbakening is afgestemd met het Platform Bèta Techniek (PBT), Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) en het ministerie van EZ. In de overzichten in dit hoofdstuk is de definitieve afbakening van de topsectoren op basis van SOI opgenomen waarover het CBS, PBT, RVO en het ministerie van EZ overeenstemming hebben bereikt.

3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs

Het is niet mogelijk om een onbetwist, objectief cijfer over het aantal inschrijvingen en diploma's per topsector vast te stellen. Ten eerste is er geen directe relatie tussen veel opleidingen en een topsector: het toekennen van opleidingen aan een specifieke topsector is subjectief. Daarnaast gaat lang niet iedere afgestudeerde aan de slag op het terrein van zijn of haar diploma. Door deze factoren wordt het trekken van een conclusie op basis van deze indicatoren over het onderwijs dan ook bemoeilijkt. De methode leent zich echter wel om een ontwikkeling door de tijd te signaleren.

De absolute aantallen voor de inschrijvingen en diploma's voor alle topsectoren samen en de bètatechnische opleidingen geven een algemeen beeld van hoeveel studenten (af)studerend aan relevante opleidingen voor de topsectoren.

De indeling voor de bètatechnische opleidingen is gemaakt door het PBT. Voor het mbo vallen alle opleidingen die behoren tot een van de acht technische opleidingsdomeinen in deze categorie. Dat zijn de volgende domeinen:

1. Afbouw, hout en onderhoud
2. Ambacht, laboratorium en gezondheidstechniek
3. Bouw en infra
4. Informatie en communicatietechnologie
5. Media en vormgeving
6. Mobiliteit en voertuigen
7. Techniek en procesindustrie
8. Transport, scheepvaart en logistiek

Dit is een andere indeling dan in de Monitor topsectoren uit 2012 werd gebruikt. Toen werd nog gebruik gemaakt van de indeling naar bètatechnische opleidingen van PBT voor het mbo. Omdat PBT deze indeling zelf niet meer gebruikt, maar nu uit gaat van de acht technische opleidingsdomeinen is er voor gekozen om hier in de huidige Monitor topsectoren op aan te sluiten.

Voor het hoger onderwijs behoren de volgende opleidingen tot de bètatechnische opleidingen:²⁾

1. Cluster 1: De opleidingen in het hoger onderwijs die behoren tot de CROHO-sectoren Natuur en Techniek zitten in het eerste cluster omdat het een duidelijk afgebakende groep is van bèta- en technische opleidingen. Het blijft een dynamische cluster omdat er de laatste jaren steeds meer multi- en interdisciplinaire opleidingen bijkomen.
2. Cluster 2: In cluster 2 zitten de opleidingen die buiten de CROHO-sectoren Natuur en Techniek vallen maar voor meer dan 50 procent uit bèta- en/of technische vakken bestaan. Inhoudelijk onderscheiden deze opleidingen zich nauwelijks van die in cluster 1 (Natuur en Techniek), al behoren ze officieel niet tot de CROHO-sectoren Natuur en Techniek.

Deze lijst met opleidingen is vergelijkbaar met de Monitor topsectoren uit 2012 en alleen aangevuld met opleidingen die er in de tussentijd nieuw zijn bijgekomen.

3.4 SOI-afbakening Agri&food

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

²⁾ Van Natuur en Techniek naar Science & Technology. Eindrapport van de onafhankelijke Commissie Nulmeting Bèta en Techniek (Den Haag, juli 2010).

3.4.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen:
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdiervoorzorging
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Cultuurtechniek	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.5 SOI-afbakening Agri&food keten

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Horeca, toerisme, vrije tijdsbesteding	91
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft. Deze afbakening komt overeen met de afbakening van Agri&food aangevuld met de detailhandel levensmiddelen (3223), restaurantbedrijf (9112), cafébedrijf (9113), koken (9114), en bedienen/serveren (9115).

3.5.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food keten

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen:
3223	Detailhandel levensmiddelen	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierverzorging
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	
9112	Restaurantbedrijf	Integraal	
9113	Cafébedrijf	Integraal	
9114	Koken	Integraal	
9115	Bedienen/serveren	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.6 SOI-afbakening Chemie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Procestechnologie	65
– Techniek met differentiatie	67
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg, sociale dienstverlening, verzorging met differentiatie	87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.6.1 Overzicht SOI-afbakening Chemie

SOI-rubriek	Omschrijving subsector	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5123	Medisch	Deels	Laboratoriumtechniek
5112	Moleculaire wetenschappen	Integraal	
5121	Chemisch algemeen	Integraal	
5125	Procestechniek	Integraal	
5161	Scheikunde	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
6521	Biotechnologie	Integraal	
6531	Procestechniek algemeen	Integraal	
6537	Petrochemie, kunststoffen	Integraal	
6538	Scheikundige technologie overig	Integraal	
6718	Procestechniek	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Milieutechnologie
8731	Farmacie	Deels	Medical and pharmaceutical drug innovation
8732	Biomedische wetenschappen	Deels	Moleculaire wetenschap, molecular life sciences

3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Communicatie(-media), informatie	24
– Kunst, expressie	25
– Kunst met differentiatie	27
– Commercieel	32
– Bouwkunde	63
– Textiel-, leerverwerking, overig	66

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan.

Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.7.1 Overzicht SOI-afbakening Creatieve industrie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen:
2411	Communicatie algemeen	Deels	Cultuur of media
2422	Bibliotheek en archief	Deels	Cultureel erfgoed
2431	Uitgeverij	Integraal	
2433	Public relations	Integraal	
2513	Museologie	Integraal	
2521	Beeldende kunst algemeen	Integraal	
2522	Fotografie, film, video	Integraal	
2529	Beeldende kunst overig	Integraal	
2531	Grafisch ontwerpen	Integraal	
2532	Web-, multimediadesign	Integraal	
2541	Modeontwerpen	Integraal	
2542	Etaleren/decoreren	Integraal	
2551	Vormgeving overig	Integraal	
2561	Radio, tv-productie	Integraal	
2571	Theater	Integraal	
2581	Muziek	Integraal	
2721	Media en communicatie	Deels	Media, creatief en grafisch
2731	Mediatechnologie	Integraal	
2761	Kunstmanagement	Integraal	
2771	Kunst, audiovisueel met techniek	Integraal	
3213	Reclame	Integraal	
6321	Bouwkundig architectuur	Integraal	
6331	Binnenhuisarchitect	Integraal	
6611	Mode en styling	Deels	Ontwerp, design, mode, creatief en confectie
6691	Industrieel ontwerp	Integraal	

3.8 SOI-afbakening Energie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde en natuurwetenschappen	51
– Elektrotechniek	62
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu7	2
– Agrarisch en milieu met differentiatie.	77

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.8.1 Overzicht SOI-afbakening Energie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5111	Wiskunde, natuurwetenschappen algemeen	Deels	Energie en voeding
5171	Geologie	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6343	Gasinstallatie	Integraal	
6344	Instalelektro	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Integraal	
6435	Gastechniek	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Energie en milieu; agricultural and bioresource engineering
6693	Delfstoffenwinning	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Deels	Electrical engineering and information technology
7211	Milieu algemeen	Deels	Energie, geo-ecologie en geo-environmental sciences
7741	Milieu met management / economie	Deels	Environmental & energy management

3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Economie, commercieel management en administratie	37
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Informatica	52
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Techniek algemeen	61
– Elektrotechniek	62
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan.

Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3712	Bedrijfstechniek, technische bedrijfsvoering	Integraal	
5141	Natuurkunde/materiaalkunde	Integraal	
5212	Informatietechnologie algemeen	Integraal	
5222	Applicatiebouw	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bedrijfswiskunde
6111	Techniek algemeen	Integraal	
6112	Technische natuurkunde	Integraal	
6113	Technische wiskunde	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6213	Elektronica algemeen	Integraal	
6214	Computertechniek	Integraal	
6215	Consumenten-, kantoorelektronica	Integraal	
6216	Telecommunicatie, datacommunicatie	Integraal	
6217	Industriële procesautomatisering	Integraal	
6411	Metaalbewerking algemeen	Integraal	
6412	Gieterijtechniek, metaalkunde	Integraal	
6413	Constructiewerken, lassen, smeden	Integraal	
6414	Machinebankwerken	Integraal	
6415	Fijnmechanische techniek, instrument maken metaal	Integraal	

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen (slot)

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
6419	Metaalbewerking overig	Integraal	
6421	Voertuigbouw algemeen	Integraal	
6422	Auto-, motorfietstechniek	Integraal	
6424	Carrosserie-, interieurbouw voertuigen	Integraal	
6427	Vliegtuigbouwkunde	Integraal	
6428	Motorvoertuigbouwkunde overig	Integraal	
6431	Werktuigbouwkunde algemeen	Integraal	
6432	Bedrijfswerktuigkundigen, machinisten	Integraal	
6433	Werktuigkundig monteurs, reparateurs n.e.g.	Integraal	
6434	Werktuigkundig tekenaars, constructeurs	Integraal	
6439	Werktuigbouwkunde overig	Integraal	
6533	Keramiek	Integraal	
6691	Industriële vormgeving	Integraal	
6694	Fijnmechanische techniek overig	Integraal	
6711	Techniek algemeen	Integraal	
6714	Metaalbewerking	Integraal	
6715	Werktuigbouwkunde	Integraal	
6716	Voertuigbouwkunde	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Integraal	

3.10 SOI-afbakening Life sciences & health

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

- Wiskunde, natuurwetenschappen 51
- Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica 57
- Procestechnologie 65
- Agrarisch en milieu met differentiatie 77
- Gezondheidszorg⁸¹–Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging 87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.10.1 Overzicht SOI-afbakening Life sciences & health

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen:
5112	Moleculaire wetenschappen	Deels	Biomoleculaire wetenschap
5123	Medisch	Integraal	
5124	Biologisch, biochemisch, agrarisch	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek, sterilisatietechnologie en proces- en laboratoriuminstrumentatie
5181	Biologie	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bio-informatica
6521	Biotechnologie	Integraal	
6538	Scheikundige, technologie overig	Deels	Farmacie
7711	Agrarische economie	Deels	Life science industry
8111	Gezondheid algemeen	Integraal	
8731	Farmacie	Integraal	
8732	Biomedische wetenschappen	Integraal	
8739	Prothesetechniek	Integraal	
8741	Neurofysiologie	Integraal	
8743	Radiologie	Integraal	
8749	Fysische techniek overig	Integraal	
8751	Medische informatica	Integraal	

3.11 SOI-afbakening Logistiek

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Management	33
– Juridisch, bestuurlijk	41
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Bouwkunde	63
– Agrarisch en milieu	77
– Verzorging, sociale dienstverlening	82
– Transport en logistiek	92
– Transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.11.1 Overzicht SOI-afbakening Logistiek

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3251	Verzekeringswezen	Deels	Internationale handel en transport
3311	Management algemeen	Deels	Management voor mobiliteitsbranche
3711	Econometrie	Deels	Bedrijfseconometrie, operational research en/of management
3712	Bedrijfstechniek	Deels	Operationeel management
3721	Economie met differentiatie	Deels	Spatial, transport and environmental economics
4111	Nederlands algemeen recht	Deels	Goederenrecht
4129	Beleidssterreinen overig	Deels	Rivier en scheepvaartmeester
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Operationele research
5721	Informatica met differentiatie n.e.g.	Deels	Logistieke informatica en vervoerskundige informatica
6314	Verkeerskunde	Integraal	
7712	Agrarische groothandel en logistiek	Deels	Logistiek medewerker, vakman
8212	Facilitair management	Deels	Logistiek en facilitair management
9211	(Transport en) logistiek algemeen	Integraal	
9212	Transport, vervoer algemeen	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Vervoerskunde, transportplanning en goederenvervoer
9232	Verkeersleiding	Integraal	
9239	Luchtvaart overig	Deels	Aviation
9251	Ladingbehandeling algemeen	Integraal	
9253	Vervoer gevaarlijke stoffen	Integraal	
9731	Transport en logistiek met administratie	Integraal	

3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77

SOI-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.12.1 Overzicht SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

SOI-rubriek	Omschrijving subsector	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3224	Detailhandel bloemen en planten	Integraal	
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Kasverwarmingstechniek
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7131	Tuinbouw algemeen	Integraal	
7132	Groenten-, fruitteelt	Integraal	
7133	Bloementeelt	Integraal	
7134	Potplantenteelt	Integraal	
7139	Tuinbouw overig	Integraal	
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Deels	Bemestingsleer
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	

3.13 SOI-afbakening Water

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

- Sociale wetenschappen 23
- Wiskunde, natuurwetenschappen 51
- Bouwkunde 63
- Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde 64
- Textiel- en leerverwerking overig 66
- Techniek met differentiatie 67
- Milieu 72
- Agrarisch milieu met differentiatie 77
- Transport en logistiek 92
- Horeca, transport en logistiek met differentiatie 97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digite SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digite SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.13.1 Overzicht SOI-afbakening Water

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2322	Planologie	Deels	Kust, zee en delta
5141	Natuurkunde, materiaalkunde	Deels	Natuurkunde en meteorologie en fysische oceanografie
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5191	Meteorologie	Deels	Meteorologie en fysische oceanografie
6311	Weg- en waterbouwkunde algemeen	Deels	Civiele techniek
6315	Waterbouw, baggeren	Integraal	
6316	Landmeetkunde	Deels	Hydrografie
6334	Interieur afwerken gebouwen	Deels	Scheepsinterieurbouwer
6426	Scheepsbouw	Integraal	
6693	Delfstoffenwinning	Deels	Offshore engineering
6713	Weg- en waterbouwkunde	Deels	Civiele techniek, water management
7221	Land en water beheer	Integraal	
7223	Waterkwaliteit	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Land, water en milieutechniek, eco-technologie en watermanagement
9241	Scheepvaart algemeen, varend	Deels	Stuurman waterbouw
9742	Scheepswerktuigkundige	Deels	Scheepswerktuigkundige waterbouw

4.

Indicatoren

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de indicatoren die in de monitor zijn berekend voor de verschillende topsectoren. Daarbij gaat het om de bron waaruit de indicatoren afkomstig zijn, het peilmoment, de definitie, eventuele bijzonderheden en wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2012. We beginnen dit hoofdstuk met enkele algemene aandachtspunten voor de indicatoren waarmee rekening gehouden dient te worden bij de interpretatie van de uitkomsten.

4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren

Steekproeven

Veel van de indicatoren uit deze monitor zijn gebaseerd op steekproeven. Het ontwerp van deze steekproeven is niet specifiek gericht op het waarnemen van de topsectoren. Hierdoor kan de dekking van de topsectoren in de indicatoren niet altijd optimaal zijn. Bij de interpretatie van de cijfers dient hiermee rekening te worden gehouden. Dit geldt niet voor de indicatoren die gebaseerd zijn op integrale waarneming op basis van registraties (werknemers, zelfstandigen, oprichtingen en opheffingen, overlevingsratio, internationale handel in goederen en onderwijs).

Afronding en onderdrukking cijfers

Uitkomsten gebaseerd op steekproefonderzoek kennen een bepaalde betrouwbaarheidsmarge. Om hiermee rekening te houden zijn de cijfers afkomstig uit steekproeven in de tabellen afgerond. Ook kennen sommige brongegevens een minimale publicatiegrens en zijn cijfers afgerond voor een betere leesbaarheid. Bedragen of aantallen onder de geldende grens worden niet in de tabellen weergegeven (=onderdrukt). Voor een aantal indicatoren gelden specifieke afrondingen, publicatiegrenzen en betrouwbaarheidsmarges:

- De indicatoren productie, toegevoegde waarde, investeringen, uitvoer van goederen en innovatie-uitgaven zijn afgerond op miljoenen euro's;
- Voor de indicatoren over innovatie geldt voor de kwalitatieve variabelen een publicatiegrens van minimaal 10 waarnemingen en voor de kwantitatieve variabelen een publicatiegrens van minimaal 4 waarnemingen. Daarnaast zijn kwantitatieve uitkomsten ook geheim als één bedrijf meer dan 80 procent van waarde van een cel bepaalt.
- Kenniswerkers volgens de EBB zijn afgerond op honderdtallen. Hierbij geldt een minimale publicatiegrens van 1,5 duizend personen;
- Bij de indicator vacatures zijn aantallen afgerond op honderdtallen;
- Voor de indicatoren die gebaseerd zijn op een integrale waarneming (registraties), zijn de aantallen afgerond op tientallen.

Voorlopige cijfers

Een aantal indicatoren is gebaseerd op (nader) voorlopige gegevens. Vooral voor verslagjaar 2012 komt het voor dat de cijfers voor een aantal indicatoren nog niet definitief zijn. In de tabellenset is dit duidelijk aangegeven met een * als de cijfers nog voorlopig zijn en met een ** als het nader voorlopige cijfers betreffen.

Indicatoren afkomstig van verschillende bronnen

Bij het samenstellen van de indicatoren voor de Monitor topsectoren is gebruik gemaakt van veel verschillende registraties en enquêtes die beschikbaar zijn binnen het CBS. In de monitor komen de uitkomsten die zijn berekend op basis van deze verschillende bronnen, allemaal samen. Het is binnen de onderzoeksopzet niet mogelijk al deze uitkomsten voor de in totaal bijna 40 indicatoren helemaal consistent te maken met elkaar (zoals bijvoorbeeld wel gebeurt in de Nationale Rekeningen (NR) van het CBS). Hierdoor kan het voorkomen dat als uitkomsten uit verschillende bronnen met elkaar worden geconfronteerd, dit tot bepaalde onduidelijkheden kan leiden. Een voorbeeld is de vergelijking van de productie en toegevoegde waarde (respectievelijk 9,7 en 4,7 miljard euro) met de uitvoerwaarde van goederen (2,0 miljard euro) voor de subsector Primaire productie van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Deze uitvoer is laag vergeleken met de productie en toegevoegde waarde. Dit is onder meer te verklaren doordat de productie en toegevoegde waarde afkomstig zijn uit een andere bron (de productiestatistieken/NR) dan de uitvoerwaarde van goederen (Statistiek Internationale Handel (SIH)). In de SIH is de uitvoer van tuinbouwgoederen ondergebracht bij bedrijven (bijvoorbeeld de groothandel) die vallen in een andere subsector van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen: Overig. In dit geval is het dan beter om de uitvoer van goederen niet op het niveau van de subsector te interpreteren maar voor de Tuinbouw en uitgangsmaterialen als geheel.

Samenvattend

Topsectoren zijn zoals eerder aangegeven geen standaard statistische concepten en voor bepaalde sectoren moest maatwerk worden verricht. Ook is gebruik gemaakt van een grote verscheidenheid aan statistieken die niet voor dit specifieke doel zijn opgezet. In een aantal gevallen zijn daarbij keuzes gemaakt, bijvoorbeeld om topsectoren te kunnen vergelijken en optellen. Bij dit type onderzoek is de methodologie daarom nog niet uitontwikkeld en wordt kritisch gekeken naar verbeteringen. Ten opzichte van de eerste Monitor topsectoren is daarom ook een aantal verbeteringen doorgevoerd in de berekening van de indicatoren. Indien dit het geval is staat dat in dit hoofdstuk bij de betreffende indicator aangegeven.

Wijzigingen in de indicatoren

Het uitgangspunt was om in de huidige Monitor topsectoren dezelfde set indicatoren uit te rekenen als in de Monitor uit 2012. Er is echter een aantal verbeteringen doorgevoerd die ervoor kunnen zorgen dat de indicatoren zijn veranderd ten opzichte van de vorige keer. Hieronder worden deze kort besproken.

1. Nieuwe en/of definitieve versies van de bronbestanden. Voor een deel van de indicatoren is in de huidige monitor gebruik gemaakt van nieuwe, verbeterde, of definitieve versies van de bronbestanden voor 2010 en 2011.
2. Verbeteringen in de methodiek. Voor een aantal indicatoren is de methode voor het berekenen van de cijfers verbeterd.
3. Berekening topsector totaal cijfer. Voor de indicatoren gebaseerd op steekproeven is het topsectoren totaal cijfer in de Monitor topsectoren uit 2012 overschat. Het gaat om een overschatting van ongeveer enkele procenten, afhankelijk van de indicator. In de huidige monitor is dit hersteld (zie ook hoofdstuk 5).

Deze wijzigingen zijn doorgevoerd voor alle drie de verslagjaren waardoor de berekening van de indicatoren vergelijkbaar is voor 2010, 2011 en 2012. Een uitgebreidere toelichting op de wijzigingen kan worden teruggevonden in de volgende paragrafen.

4.3 Productie, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte)

<i>Indicator</i>	<p>Productie</p> <p>Toegevoegde waarde</p> <p>Werkzame personen</p> <p>Werkzame personen (in fte)</p>
<i>Bron(nen)</i>	<p>Nationale rekeningen (NR)</p> <p>Productiestatistieken (PS)</p> <p>Landbouwtelling (LT)</p> <p>Polisadministratie</p> <p>Zelfstandigencomponent uit het Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB)</p>
<i>Beschrijving van de bron</i>	<p>De hoofdbronnen zijn de NR en de PS. De NR vormen de basis voor de cijfers. Wanneer het detailniveau van de NR data onvoldoende is om cijfers voor een subsector te berekenen, zijn de PS gebruikt om het aandeel van deze subsector te bepalen. Daarbij zijn aanvullende bronnen gebruikt voor subsectoren die in de PS ontbreken. Zo is voor de subsector Primaire productie (Agri&food) gebruik gemaakt van de LT. Voor de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed (Creatieve industrie) zijn de Polisadministratie en Zelfstandigencomponent gebruikt.</p> <p><i>PS</i></p> <p>De PS geven inzicht in verschillende opbrengsten en kosten per bedrijfstak. Van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (kleinbedrijf) wordt de informatie verkregen uit registraties van de Belastingdienst of door middel van enquêtering op steekproefbasis. Dit is afhankelijk van de bruikbaarheid van de fiscale informatie voor statistische doeleinden en varieert per branche/bedrijfstak. Bedrijven met 10 tot 50 werkzame personen worden steekproefsgewijs benaderd met een vragenlijst. Bedrijven met 50 of</p>

meer werkzame personen ontvangen allemaal een enquêteformulier.

NR

De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn productie, inkomensvorming, inkomensverdeling, bestedingen en financiering.

LT

De LT geeft een beschrijving van de structuur van de Nederlandse agrarische sector (gegevens over bedrijven, veestapel, gewassen en speciale onderwerpen).

Polisadministratie

Zie beschrijving bij paragraaf 4.9.

Zelfstandigencomponent

Zie beschrijving bij paragraaf 4.10.

Peilmoment

2010 (voorlopige cijfers), 2011 (definitieve cijfers), 2012 (nader voorlopige cijfers).

Operationalisering

Productie: Productiewaarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De productie is de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, evenals de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Toegevoegde waarde: Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de productie (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw).

Werkzame personen: Gemiddeld aantal werkzame personen.

Werkzame personen in fte: Gemiddeld aantal werkzame personen in fte (fulltime-equivalent).

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week

Bijzonderheden

Geen.

Wijzigingen ten

– *Revisie nationale rekeningen.*

opzichte van de

Monitor topsectoren

In de eerste helft van 2014 zijn de NR-cijfers van het CBS herzien. Een dergelijke revisie vindt eens in de ongeveer 8 jaar plaats volgens de internationale richtlijnen van de Verenigde Naties (VN). Bij een NR-revisie worden tevens nieuwe en verbeterde gegevensbronnen ingezet. Het belangrijkste gevolg van de meest recente revisie is dat het bruto binnenlands product (BBP) opwaarts is bijgesteld met bijna 8 procent. Ook de cijfers in de Monitor topsectoren (productie, toegevoegde waarde en werkzame personen) die gebaseerd zijn op de NR zijn herzien. Het effect van de revisie is per topsector en per

2012

indicator verschillend. Meer over de NR-revisies is terug te lezen in dit document.¹⁾

– *Nieuwe versie brondata.*

Naast de NR-revisie zijn voor verslagjaar 2010 nieuwe versies van de overige brondata (PS, Polis en zelfstandigencomponent) benut, vergeleken met de eerste meting. Zo zijn in de huidige meting definitieve PS-gegevens gebruikt voor het verslagjaar 2010, in plaats van voorlopige gegevens. Ook zijn nu voor de Polis en zelfstandigencomponent voor verslagjaar 2010 definitieve gegevens gebruikt. Hierin zijn administratieve correcties en nagekomen informatie verwerkt ten opzichte van de voorlopige gegevens.

4.4 Investerings in materiële vaste activa

Indicator

Investerings in materiële vaste activa

Bron

Investerings in computers en randapparatuur

Beschrijving van de bron

Investeringsstatistiek

De statistiek 'Investerings' beschrijft op jaarbasis de door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa. Voor dit onderzoek is op basis van SBI en bedrijfsomvang een gestratificeerde steekproef getrokken uit de onderzoekspopulatie. Bedrijven met 20 of meer werkzame personen zijn alle in het onderzoek betrokken.

De steekproeffractie van de investeringsenquête bedraagt doorgaans circa 8 procent, dat wil zeggen dat één op de elf bedrijven uit de populatie bij het onderzoek is betrokken. De steekproef omvat daarmee iets meer dan 50 duizend bedrijven. 2010, 2011 en 2012

Peilmoment

Investerings in materiële vaste activa: De door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa per jaar in miljoenen euro's.

Operationalisering

Materiële vaste activa zijn goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke).

Computers en randapparatuur: Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.

¹⁾ Nationale rekeningen. Revisie 2010. (CBS, maart 2014).

<i>Bijzonderheden</i>	– <i>Niet alle SBI-codes worden waargenomen</i> Alleen bedrijven die vallen onder de SBI 2008-codes 016, 06-33, 35-39, 41-43, 45-47, 49-53, 55-56, 58-63, 68-75, 77-82 en 95-96 worden waargenomen. Dit betekent dat met name de Primaire productie van de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen niet worden waargenomen in de Investeringsstatistiek.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i>	– <i>Uitsplitsing computers en randapparatuur.</i> Nieuw is de uitsplitsing naar investeringen in Computers en Randapparatuur. Die zat nog niet in de vorige monitor.

4.5 Uitvoer van goederen

<i>Indicator</i>	Uitvoerwaarde van goederen Wederuitvoer van goederen Exporteurs van goederen
<i>Bron</i>	Statistiek Internationale Handel (SIH)
<i>Beschrijving van de bron</i>	De populatie van de SIH in goederen bestaat uit alle bedrijven met een Nederlands BTW-nummer die goederenhandel met het buitenland voeren. Deze bedrijven zijn voor een groot deel te koppelen aan het ABR. Het ABR omvat alle bedrijven met een vestiging in Nederland die een bijdrage leveren aan de binnenlandse productie. Deze koppeling maakt het mogelijk om per bedrijf aan te geven of het bedrijf in- en/of uitvoer had en uit hoeveel euro de handelstroom bestond. De berichtgevers van de SIH zijn de Belastingdienst, douane en bedrijven (directe waarneming).
<i>Peilmoment</i>	2010, 2011 en 2012.
<i>Operationalisering</i>	Uitvoerwaarde van goederen: Waarde van uitgevoerde goederen in miljoenen euro's. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Wederuitvoer van goederen: Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer. Exporteurs van goederen: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit ABR.
<i>Bijzonderheden</i>	– <i>Alleen Nederlandse bedrijven</i> Voor circa 20 procent van de Nederlandse handel kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In veel gevallen betreft het hier handel van buitenlandse bedrijven zonder

Nederlandse vestiging. In zo'n geval is de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf niet van toepassing en is het bedrijf niet meegeteld. Niettemin is het aantal exporteurs en de bijbehorende waarde hierdoor een onderschatting.

– *Vergelijking NR*

De cijfers over uitvoer van goederen in de eerste meting van de monitor zijn niet consistent gemaakt met de cijfers over uitvoer uit de NR. Ze zijn direct afkomstig uit de SIH waarin op bedrijfsniveau gegevens beschikbaar zijn over de uitvoer van goederen.

– *Uitsplitsing naar wederuitvoer*

Nieuw is de uitsplitsing naar wederuitvoer van goederen. Die zat nog niet in de vorige monitor.

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012

4.6 Aantal bedrijven

Indicator

Aantal bedrijven

Bron

Aantal MKB-bedrijven

Populatie Actieve Bedrijven (PAB).

Beschrijving van de bron

De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.

Peilmoment

2010 en 2011

Operationalisering

Aantal bedrijven: Het aantal actieve bedrijven.

Aantal MKB-bedrijven: Het aantal actieve bedrijven met minder dan 250 werkzame personen.

Bijzonderheden

Geen.

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012

– *Waarneming Landbouw, bosbouw en visserij*

In tegenstelling tot de vorige monitor worden bedrijven in de sectoren Landbouw, bosbouw en visserij nu wel goed waar genomen in de PAB. Dit zorgt voor een toename van het totale aantal bedrijven en voor een toename van het aantal bedrijven in deze sectoren.

4.7 Oprichtingen en opheffingen

Indicator

Oprichtingen

Opheffingen

Saldo oprichtingen en opheffingen

<i>Bron</i>	Algemeen bedrijvenregister (ABR).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het UWV en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern. Het ABR bevat informatie over bepaalde 'events'. Een event geeft een gebeurtenis of wijziging weer binnen het ABR: bijvoorbeeld de oprichting of opheffing van een bedrijf.
<i>Peilmoment</i>	2010, 2011 en 2012.
<i>Operationalisering</i>	Oprichtingen: Het aantal opgerichte bedrijven in de verslagperiode. Opheffingen: Het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode. Saldo oprichtingen en opheffingen: Het saldo van het aantal opgerichte bedrijven minus het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode.
<i>Bijzonderheden</i>	– <i>Beperkte waarneming landbouwbedrijven</i> In het ABR worden landbouwbedrijven nog niet goed waargenomen voor 2010 en 2011. Dit heeft te maken met het tot voorheen ontbreken van een inschrijfplicht bij de KvK. Dit betekent dat voor de subsector Primaire productie van zowel de topsector Agri&food als Tuinbouw en uitgangsmaterialen de oprichtingen en opheffingen nog niet berekend konden worden voor 2010 en 2011. Hierdoor was het voor deze indicatoren ook niet mogelijk om een totaalcijfer voor de topsector te berekenen voor 2010 en 2011. Voor verslagjaar 2012 was dit wel mogelijk.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i>	– <i>Nieuwe versie ABR</i> Er is een nieuwe versie van het ABR gebruikt voor het samenstellen van deze indicatoren vergeleken met de Monitor topsectoren uit 2012.

4.8 Overlevingskans

<i>Indicator</i>	Overlevingskans
<i>Bron</i>	Algemeen bedrijvenregister (ABR)
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het UWV en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	2010 en 0, 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42 en 48 maanden na oprichting. 2011 en 0, 6, 12, 18, 24, 30 en 36 maanden na oprichting. 2012 en 0, 6, 12, 18 en 24 maanden na oprichting.

<i>Oorspronkelijke berichtgever</i>	De KvK, de Belastingdienst, het UWV en De Nederlandsche Bank en de bedrijven zelf.
<i>Operationalisering</i>	Overlevingskans: Het percentage bedrijven dat is opgericht in 2010, 2011 en 2012 en nog actief is na respectievelijk 0, 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42 en 48 maanden na oprichting, als percentage van het totale aantal opgerichte bedrijven in de betreffende sector.
<i>Bijzonderheden</i>	<p>– <i>Geen cijfers over de subsectoren</i></p> <p>Overlevingsratio is alleen berekend voor het totaal van de afzonderlijke topsectoren. De onderliggende subsectoren konden niet berekend worden omdat het aantal waarnemingen per subsector te klein werd.</p> <p>– <i>Beperkte waarneming landbouwbedrijven</i></p> <p>In het ABR worden landbouwbedrijven nog niet goed waargenomen voor 2010 en 2011. Dit heeft te maken met het tot voorheen ontbreken van een inschrijfplicht bij de KvK. Dit betekent dat voor de subsector Primaire productie van zowel de topsector Agri&food als Tuinbouw en uitgangsmaterialen de oprichtingen en opheffingen nog niet berekend konden worden voor 2010 en 2011. Hierdoor was het voor deze indicatoren ook niet mogelijk om een totaalcijfer voor de topsector te berekenen voor 2010 en 2011. Voor verslagjaar 2012 was dit wel mogelijk.</p> <p>– <i>Langere periode overlevingskans</i></p> <p>Omdat 2010 nu langer geleden is dan ten tijde van de vorige Monitor topsectoren uit 2012 is nu de overlevingskans van bedrijven na een langere periode bekeken.</p> <p>– <i>Nieuwe versie ABR</i></p> <p>Er is een nieuwe versie van het ABR gebruikt voor het samenstellen van deze indicatoren vergeleken met de Monitor topsectoren uit 2012.</p>
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i>	

4.9 Werknemers

<i>Indicator</i>	Aantal werknemers
<i>Bron(nen)</i>	Polisadministratie.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De polisadministratie bevat gegevens van banen in een inkomstenperiode en is gebaseerd op data uit de loonaangiften. Daarnaast is het ABR gebruikt om de SBI van de banen te bepalen. Deze SBI is nodig om de banen naar topsector te kunnen verdelen. Gegevens over persoonskenmerken, zoals leeftijd (laatste vrijdag van september in peiljaar) en geslacht, zijn vanuit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) aan het onderzoeksbestand gekoppeld. De poliscomponenten bevatten ook gegevens over banen van personen die niet of nooit in Nederland hebben gewoond. Deze personen zijn niet terug te vinden in de GBA. Om van hen het geslacht en de leeftijd

<p><i>Peilmoment</i></p> <p><i>Operationalisering</i></p>	<p>te achterhalen is gebruik gemaakt van persoonsgegevens uit andere brongegevens (bijvoorbeeld belastinggegevens). 2010, 2011 en 2012 (laatste vrijdag voor kerst).</p> <p>Aantal werknemers: Het aantal personen met een baan op de laatste vrijdag van september. Als een werknemer meerdere banen had, dan zijn we uitgegaan van de hoofdbaan van de werknemer. Dit is de baan met het hoogste loon (bruto loon sociale verzekeringen) op jaarbasis. Een persoon kan dus maar met één baan voorkomen in de tabel. De werknemers zijn ingedeeld naar geslacht en leeftijdscategorie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Jonger dan 55 jaar; – 55 tot en met 59 jaar; – 60 tot en met 64 jaar; – 65 jaar en ouder.
<p><i>Bijzonderheden</i></p>	<p>Door de overlap tussen de afbakening van enkele topsectoren worden bedrijven en hun werknemers soms dubbel geteld bij verschillende topsectoren. Bij de totalen voor topsectoren en Nederland is gecorrigeerd voor deze dubbeltellingen.</p>
<p><i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i></p>	<p>– <i>Alleen hoofdbaan</i></p> <p>In de huidige monitor is enkel de hoofdbaan meegenomen van een persoon. In de vorige monitor werd een werknemer met meerdere banen in verschillende topsectoren, in alle betreffende topsectoren ingedeeld en in de tabel weergegeven.</p> <p>– <i>Koppeling met bedrijvenregister</i></p> <p>Om de SBI van banen te bepalen is de eerste keer gekoppeld aan een stand van het bedrijvenregister uit 2012. Deze keer is gekoppeld op peilmoment. Voor de bedrijven die in de tussentijd zijn veranderd van SBI, verschilt de SBI met de SBI uit de vorige monitor.</p> <p>– <i>Definitieve versie bronbestanden</i></p> <p>In de huidige monitor zijn nieuwere en definitieve versies van bronbestanden gebruikt</p>

4.10 Zelfstandigen

<p><i>Indicator</i></p>	<p>Zelfstandigen</p>
<p><i>Bron</i></p>	<p>Zelfstandigencomponent van het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB).</p>
<p><i>Beschrijving van de bron</i></p>	<p>Het doel van het SSB is het verschaffen van microdata waarmee een samenhangende, consistente beschrijving kan worden gegeven van een aantal aspecten van de bevolking van Nederland. De zelfstandigencomponent bevat gegevens over personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad. De aangiftegegevens inkomstenbelasting (IB) vormen de basis.</p>

<i>Peilmoment</i>	Zelfstandigen doen vanaf 2004 aangifte met een W-biljet (winstaangifte).
<i>Operationalisering</i>	2010, 2011 en 2012. Zelfstandigen: Aantal personen, woonachtig in Nederland met winst of verlies uit onderneming in het verslagjaar volgens opgave aan de Belastingdienst. De zelfstandigen zijn ingedeeld naar leeftijdscategorie: <ul style="list-style-type: none"> – Jonger dan 55 jaar; – 55 tot en met 59 jaar; – 60 tot en met 64 jaar; – 65 jaar en ouder.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i>	Geen.

4.11 Kenniswerkers

<i>Indicator</i>	Kenniswerkers
<i>Bron(nen)</i>	Buitenlandse kenniswerkers Enquête Beroepsbevolking (EBB). Polisadministratie ABR
<i>Beschrijving van de bron</i>	Het aantal kenniswerkers is geschat op basis van de EBB. Dit is een roterend panelonderzoek waarop elk jaar ongeveer 90 duizend personen responderen. De populatie van de EBB bestaat uit personen tussen de 15 jaar en 65 jaar, die in Nederland wonen met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (de institutionele bevolking). Voor het bepalen van de SBI van de banen van kenniswerkers, is gebruik gemaakt van de Polisadministratie. De polisadministratie bevat gegevens van banen in een inkomstenperiode en is gebaseerd op data uit de loonaangiften van de Belastingdienst. Daarnaast is het ABR gebruikt om de SBI van de banen van de werknemers te bepalen. Deze SBI is nodig om de werknemers naar topsector te kunnen verdelen. Het ABR gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het UWV en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	2010, 2011 en 2012.
<i>Operationalisering</i>	Kenniswerkers: personen tussen de 15 en 65 jaar die betaald werk hebben voor ten minste 12 uur per week en werkzaam

*Bijzonderheden
Wijzigingen ten
opzichte van de
Monitor topsectoren
2012*

zijn als werknemer met als hoogst afgeronde opleiding een opleiding op hoger beroepsniveau of wetenschappelijk niveau.

Buitenlandse kenniswerkers: kenniswerkers met een buitenlandse nationaliteit.

Geen.

– *Werknemers in plaats van werkzame personen*

Het totaal Nederland cijfer is nu gebaseerd op het cijfer voor *werknemers* in plaats van het cijfer voor *werkzame personen*.

Hierdoor is het totaal Nederland cijfer iets lager dan in de eerste meting uit 2012.

– *Betere koppeling polisadministratie*

Door een betere koppeling met de polisadministratie hebben we voor meer kenniswerkers de SBI kunnen terugvinden.

Hierdoor is voor meer kenniswerkers vastgesteld of ze tot een topsector behoren en is over het algemeen het aantal kenniswerkers hoger dan in de Monitor topsectoren uit 2012.

4.12 Vacatures

Indicator

Bron(nen)

Beschrijving van de bron

Openstaande vacatures

Vacatures, kwartaalenquête.

De vacaturestatistiek is gebaseerd op een enquête die elk kwartaal wordt uitgezet onder particuliere bedrijven en overheidsinstellingen. Er wordt een steekproef getrokken onder alle bedrijven in een bepaald stratum. Per kwartaal bevinden zich ongeveer 21 duizend unieke bedrijven in het responsbestand. Er zijn cijfers berekend over de vier kwartalen van elk peiljaar.

Daarnaast wordt het jaarcijfer van elk peiljaar berekend. Dit gebeurt aan de hand van de kwartaalcijfers met de volgende formule: de vacatures van het vierde kwartaal van het voorgaande jaar tellen 1 keer mee, net als de vacatures van het vierde kwartaal van het betreffende jaar, en de vacatures van het eerste, tweede en derde kwartaal van het betreffende jaar tellen 2 keer mee. De optelsom hiervan moet worden gedeeld door 8 om het jaarcijfer te krijgen.

Peilmoment

Operationalisering

2010, 2011 en 2012.

Aantal openstaande vacatures: vacatures waarvoor nog geen personeel is gevonden aan het eind van het kwartaal.

Bijzonderheden

Wijzigingen ten

opzichte van de

Monitor topsectoren

2012

Geen.

– *Verbetering methode*

Door een verbetering van de methode, is er per kwartaal een betere schatting van de openstaande vacatures bij maatwerkbedrijven die niet in de steekproef of in het responsbestand zitten. Hierdoor worden meer openstaande vacatures in de topsectoren waargenomen.

4.13 R&D-uitgaven 2011 en 2012

<i>Indicator</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek
<i>Bron(nen)</i>	Research and development (R&D) enquête.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De R&D-enquête vraagt bedrijven gedetailleerd naar hun R&D-inspanningen. Het gaat daarbij om uitgaven aan en inkomsten uit R&D. Ook het R&D-personeel en het aantal bedrijven dat bij R&D betrokken is, vallen hieronder. De doelpopulatie bestaat uit in Nederland gevestigde bedrijven en instellingen. De Industrie- en Dienstensector is de belangrijkste doelpopulatie. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register (ABR) en omvat ongeveer 4 duizend bedrijven. De grote ondernemingen, voor zover het R&D-uitgaven betreft, zijn allemaal in de steekproef opgenomen.
<i>Peilmoment</i>	2011 en 2012.
<i>Operationalisering</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek: De uitgaven aan R&D die zijn gedaan aan creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en zijn uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten of processen. R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek: De uitgaven aan R&D die is uitbesteed binnen het concern of aan andere ondernemingen, universiteiten, researchinstellingen (zoals TNO) in Nederland of in het buitenland.
<i>Bijzonderheden</i>	– <i>Ingrijpende wijziging R&D-enquête vanaf 2011</i> Met ingang van verslagjaar 2011 zijn de Nederlandse R&D-cijfers ingrijpend veranderd ten opzichte van voorgaande jaren. Meer hierover is te vinden in hoofdstuk 6.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i>	– <i>Andere bron</i> De cijfers voor 2011 en 2012 over R&D-uitgaven zijn gebaseerd op de R&D-enquête. De cijfers voor 2010, ook tijdens de eerste meting, over R&D-uitgaven zijn gebaseerd op de Community Innovation Survey (CIS). – <i>Verbeterde schattingsmethode</i> Er is een verbeterde schattingsmethode gehanteerd om de innovatie- en R&D indicatoren te berekenen. Meer hierover is te vinden in hoofdstuk 6.

4.14 R&D-uitgaven 2010

<i>Indicator</i>	R&D-uitgaven private sector, zachte R&D R&D-uitgaven private sector, harde R&D
<i>Bron(nen)</i>	Community Innovation Survey (CIS) enquête.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De Community Innovation Survey is een enquête die iedere 2 jaar uitgebreide informatie van de lidstaten van de Europese

Unie over innovatieve inspanningen van bedrijven verzamelt. Eén enquête omvat drie verslagjaren (dit is de verslagperiode). Het laatste jaar in de ene enquête is daarbij hetzelfde als het eerste jaar in de volgende enquête. Het CBS voert de statistiek uit bij in Nederland gevestigde bedrijven met 10 of meer werkzame personen. De belangrijkste doelpopulatie bestaat uit de industriector en de dienstensor. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register (ABR) en omvat ongeveer 15 duizend bedrijven. De grote ondernemingen, voor zover het R&D-uitgaven betreft, zijn allemaal in de steekproef opgenomen.

Peilmoment

2010.

Operationalisering

R&D-uitgaven private sector, zachte/harde R&D: Totale uitgaven van de private sector aan zachte/harde R&D in miljoenen euro's. Dit zijn uitgaven voor eigen onderzoek (met eigen personeel).

Bijzonderheden

– *Alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen*

In de onderzoekspopulatie van de CIS zitten alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen. Met name voor topsectoren die relatief veel kleine bedrijven bevatten (bijvoorbeeld de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen) moet hier bij de interpretatie van de uitkomsten rekening mee gehouden worden.

– *Uitgesloten SBI's*

Alle bedrijven ingedeeld in de SBI 70, Holdings en concerndiensten, en SBI 72, Speur en Ontwikkelingswerk, vallen voor de zachte R&D buiten de onderzoekspopulatie. Bedrijven uit deze SBI behoren echter vaak tot een topsector. Het ontbreken van data over deze bedrijven heeft per topsector een verschillende impact. Voor de cijfers over de harde R&D wordt SBI 70 niet meegenomen en SBI 72 wel meegenomen. Zie voor extra informatie hoofdstuk 6.

– *Criteria voor R&D-bedrijf, verschil tussen harde en zachte R&D*

Het CBS kenmerkt bedrijven in de innovatie-enquête op basis van diverse criteria als R&D- of overig bedrijf. De R&D-activiteiten van een R&D-bedrijf worden harde R&D genoemd. Worden hierbij opgeteld de R&D-activiteiten van overige bedrijven dan resulteert de zachte R&D. Data over harde R&D zijn op StatLine terug te vinden onder het kopje Research & Development. Data over zachte R&D behoren tot het thema Innovatie.

Of de opgegeven R&D hard of zacht is, wordt bepaald op basis van de SBI-code en de antwoorden van het bedrijf op een aantal vragen. In de eerste plaats merkt het CBS alle bedrijven die 10 of meer arbeidsjaren inzetten voor het verrichten van onderzoek, aan als R&D-bedrijf. Van bedrijven met relatief grote R&D-inspanningen wordt aangenomen dat deze R&D een creatieve kern bevat. 'Relatief groot' betekent 10 of meer arbeidsjaren. Dit is een streng selectie criterium. Voor sommige groepen bedrijven wordt een lagere ondergrens gehanteerd.

Zo behoren industriële bedrijven met innovaties 'nieuw voor de markt', ook tot de R&D-bedrijven als ze minder dan 10 arbeidsjaren, maar ten minste 1 arbeidsjaar voor onderzoek hebben ingezet. Dit criterium is in feite een CBS-interpretatie van het begrip 'creatief' volgens de Frascati-definitie (OECD, 2002).

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012

– *Verbeterde schattingsmethode*

Er is een verbeterde schattingsmethode gehanteerd om de innovatie en R&D indicatoren te berekenen. Meer hierover is te vinden in hoofdstuk 6.

4.15 Innovatie

Indicator

**Totaal innovatie-uitgaven, uitsplitsing naar MKB
Technologische en niet-technologische innovatoren
Innovatoren MKB
Omzetaandeel vernieuwende producten
Innovatie in partnership naar soort/instelling
Innovatie in partnership MKB**

Bron(nen)

Community Innovation Survey (CIS) enquête.

Beschrijving van de bron

De Community Innovation Survey is een enquête die iedere 2 jaar uitgebreide informatie van de lidstaten van de Europese Unie over innovatieve inspanningen van bedrijven verzamelt. Eén enquête omvat drie verslagjaren (dit is de verslagperiode). Het laatste jaar in de ene enquête is daarbij hetzelfde als het eerste jaar in de volgende enquête. Het CBS voert de statistiek uit bij in Nederland gevestigde bedrijven met 10 of meer werkzame personen. De belangrijkste doelpopulatie bestaat uit de industriële sector en de dienstensector. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register (ABR) en omvat ongeveer 15 duizend bedrijven. De grote ondernemingen, voor zover het R&D-uitgaven betreft, zijn allemaal in de steekproef opgenomen. 2010 en 2012.

Peilmoment

Operationalisering

Totaal innovatie-uitgaven: De uitgaven aan innovatie bestaan uit het totaal van de uitgaven aan eigen en uitbesteed onderzoek, bijbehorende apparatuur, andere externe kennis, opleiding, de marktintroductie van innovaties, ontwerp, design en andere voorbereidingen, ten behoeve van technologisch nieuwe of sterk verbeterde producten (goederen of diensten) of processen.

Technologische en niet-technologische innovatoren:

Het aantal bedrijven dat innovatie(s) heeft doorgevoerd, uitgesplitst naar technologisch en niet-technologisch:

- Technologische innovaties:
 - Productinnovatie;
 - Procesinnovatie;
 - Afgebroken of nog niet afgerond.

- Niet-technologische innovaties:
 - Organisatorische innovatie;
 - Marketing innovatie.

Omzetaandeel vernieuwende producten: Het aandeel omzet uit vernieuwende producten (zowel voor de markt als voor het bedrijf zelf) ten opzichte van de totale omzet.

Innovatie in partnership naar soort/instelling: Het aantal bedrijven dat samenwerkt met andere bedrijven of instellingen op het gebied van innovatie. Deze samenwerking kan worden uitgesplitst naar:

- Samenwerking met overheids- of openbare onderzoeksinstituten;
- Samenwerking met universiteiten;
- Samenwerking met buitenlandse partijen.

MKB: MKB-data binnen de innovatie-enquête zijn bepaald op basis van aantal werkzame personen en bevatten alle bedrijven met 10–249 werkzame personen.

Bijzonderheden

– *Alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen*

In de onderzoekspopulatie van de CIS zitten alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen. Met name voor topsectoren die relatief veel kleine bedrijven bevatten (bijvoorbeeld de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen) moet hier bij de interpretatie van de uitkomsten rekening mee gehouden worden.

– *SBI 72 niet in onderzoekspopulatie CIS 2010*

Alle bedrijven ingedeeld in de SBI 72, Speur en Ontwikkelingswerk, vallen buiten de onderzoekspopulatie van de innovatie-enquête 2010. Bedrijven uit deze SBI behoren echter vaak tot een topsector. Het ontbreken van data over deze bedrijven heeft per topsector een verschillende impact. Voor 2012 zitten bedrijven uit de SBI 72 wel in de onderzoekspopulatie en worden deze dus wel meegeteld in de uitkomsten.

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012

– *Verbeterde schattingsmethode*

Er is een verbeterde schattingsmethode gehanteerd om de innovatie en R&D indicatoren te berekenen. Meer hierover is te vinden in hoofdstuk 6.

4.16 Onderwijs

Indicator

Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs
Hoofdinschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs

Bron

Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB).

Beschrijving van de bron

De gegevens over deze indicatoren zijn beschikbaar vanuit het SSB. In het SSB zijn gegevens opgenomen

	<p>vanuit onderwijsregistraties betreffende het middelbare beroepsonderwijs (mbo), hogere beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijke onderwijs (wo).</p> <p>Het doel van deze indicatoren is een beeld te geven van het aantal personen dat deelneemt aan en een hoofddiploma behaalt in het aan de topsectoren gerelateerde middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs.</p>
<i>Peilmoment</i>	<p>Behaalde hoofddiploma's: 2008-2012.</p> <p>Hoofddinschrijvingen: 2009-2013.</p>
<i>Operationalisering</i>	<p>Hoofddiploma's mbo: mbo-diploma's in de periode 1 oktober tot en met 30 september. Personen kunnen binnen hetzelfde studiejaar meerdere diploma's hebben behaald (bij dezelfde onderwijsinstelling). Hiervoor selecteren we op hoofddiploma's.</p> <p>Hoofddiploma's van hbo en wo: hbo en wo-diploma's in de periode 1 september t/m 31 augustus. Alle hoofddiploma's worden meegeteld. Studenten kunnen in een studiejaar met meer dan één diploma voorkomen, maar slechts eenmaal met een diploma op hetzelfde niveau.</p> <p>Hoofddinschrijvingen in het middelbaar onderwijs: de hoofddinschrijvingen van alle studenten in het mbo op 1 oktober, inclusief van personen die niet het onderwijs volgen, maar wel staan ingeschreven voor het examen (extraneï).</p> <p>Hoofddinschrijvingen in het hoger onderwijs: hoofddinschrijving van studenten in het hoger onderwijs (hbo en wo) in de periode 1 september t/m 31 augustus die actief zijn op 1 oktober.</p>
<i>Bijzonderheden</i>	<p>Geen.</p>
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2012</i>	<p>– <i>Indeling Bèta technisch onderwijs voor het mbo</i></p> <p>De indeling van Bèta technisch onderwijs voor het mbo is nu gebaseerd op de indeling van de acht technische opleidingsdomeinen in het mbo en niet meer op de indeling van Platform Bètatechniek van Bèta technisch onderwijs in het mbo.</p>

5.

**Methode weging
en berekening**

topsector

totaal cijfer

5.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden verschillende statistieken geraadpleegd, waarvan een aantal gebaseerd is op steekproeven (bijvoorbeeld de PS, EBB, en vacatures). Bij een steekproef wordt slechts een deel van de onderzoekspopulatie waargenomen. Daarom worden gewichten (ophoogfactoren) gebruikt om een schatting te kunnen maken van de gehele onderzoekspopulatie. Deze gewichten worden bepaald door middel van een weegmodel. Bij de meeste bedrijfsstatistieken maken de SBI en grootteklasse van het bedrijf onderdeel uit van het weegmodel.

De SBI geldt als basis voor de afbakening van de topsectoren (zie hoofdstuk 2). Voor vijf topsectoren (Creatieve industrie, Energie, Transport en opslag, Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal, en Water) is de SBI-afbakening door middel van maatwerk aangevuld met individuele bedrijven. Bij het gebruik van een steekproef ontstaat hierdoor een probleem: voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef is de indicator en het ophooggewicht onbekend.

Voor de Monitor topsectoren is daarom een methode ontwikkeld om de indicatoren en steekproefgewichten voor maatwerkbedrijven bij te stellen. Het gaat hierbij om de volgende indicatoren¹⁾ (bronnen) in de Monitor:

- Productie, toegevoegde waarde, werkzame personen (PS);
- Kenniswerkers (EBB);
- Vacatures (Kwartaalstatistiek vacatures).

Deze methode wordt hieronder toegelicht, net als de manier waarmee het 'topsector totaal'-cijfer berekend is.

5.2 Weging topsectoren

Bedrijven in de SBI-afbakening

Van de bedrijven die op basis van de SBI-afbakening bij een topsector zijn ingedeeld en die deel uit maken van de steekproef, zijn de oorspronkelijke waarde van de indicator en het gewicht overgenomen. Het oorspronkelijke gewicht houdt namelijk ook rekening met bedrijven binnen dezelfde SBI-categorieën die geen deel uitmaken van de steekproef.

Maatwerkbedrijven

Bedrijven die op basis van maatwerk tot een topsector zijn ingedeeld krijgen standaard de waarde 1 als gewicht, ongeacht of ze deel uitmaken van de steekproef of niet. Omdat het ophooggewicht van een steekproef ook rekening houdt met bedrijven die niet zijn waargenomen, zou het ophooggewicht tot een overschatting van het aandeel maatwerk

¹⁾ Voor de R&D en innovatiecijfers is een alternatieve weegmethode ontwikkeld die beter aansluit op de specifieke kenmerken van deze statistieken. Deze methode wordt nader toegelicht in hoofdstuk 6.

leiden. Het doel van de maatwerkafbakening is juist om alleen die specifieke bedrijven aan de topsector toe te kennen.

Voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef ontbreekt informatie over de benodigde indicatoren. Deze missende waarden zijn door middel van imputatie aangevuld: een missende waarde wordt vervangen met een geldige waarde, afgeleid uit informatie van soortgelijke eenheden in de steekproef. Praktisch gezien houdt dit in dat ontbrekende indicatorwaarden vervangen zijn door de imputatiewaarde per stratum. Strata zijn gedefinieerd op basis van de SBI en de bedrijfsgrootteklasse. Hierbij is uitgegaan van de eerste vier cijfers van de SBI-2008 codering en is de grootteklasse in vier categorieën ingedeeld (0 tot 10, 10 tot 100, 100 tot 250, en 250 of meer werkzame personen). De imputatiewaarde van een indicator is gelijk aan de gemiddelde waarde per stratum.

Voorafgaand aan de imputatie is per stratum het aantal respondenten onderzocht. Missende indicatorwaarden van maatwerkbedrijven zijn alleen vervangen door de imputatiewaarde van voldoende gevulde strata. Hierbij is de grens van minimaal vijf respondenten per stratum gehanteerd. De reden hiervoor is om ervoor te zorgen dat de imputatiewaarde voldoende representatief is voor bedrijven in het stratum. Voor maatwerkbedrijven die binnen een onvoldoende gevuld stratum vallen, is de imputatiewaarde gebaseerd op een stratum met een hoger aggregatieniveau. Daarbij is uitgegaan van strata gedefinieerd op de eerste drie cijfers, of eventueel de eerste twee cijfers, van de SBI. De grootteklasse is niet verder geaggregeerd.

Resultaat weging

Het uiteindelijke resultaat van deze methode levert indicatoren op die voor alle bedrijven binnen een topsector geldige (geïmputeerde) waarden hebben. Omdat een bedrijf binnen de ene topsector op basis van SBI en binnen een andere topsector op basis van maatwerk afgebakend kan zijn, is per topsector een nieuw gewicht aangemaakt.

5.3 Berekening topsector totaal cijfer

Binnen de monitor is voor alle indicatoren het 'topsector totaal'-cijfer berekend: een totaal voor alle topsectoren samen. Bij de berekening hiervan is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakening van enkele topsectoren om daarmee dubbeltellingen van bedrijven te voorkomen.

Voor indicatoren die afkomstig zijn uit een integrale bron (zoals een register) is deze berekening eenvoudig: hierbij wordt de indicatorwaarde van elk bedrijf dat deel uitmaakt van één of meer topsectoren slechts één keer meegeteld. Voor indicatoren vanuit een steekproef ligt dit anders omdat er dan met ophooggewichten gewerkt wordt. Het 'topsector totaal'-gewicht is per bedrijf berekend als het maximum van alle afzonderlijke gewichten per topsector. Praktisch gezien houdt dit in dat wanneer een bedrijf *alleen* op basis van maatwerk tot één of meer topsectoren is ingedeeld, het 'topsector totaal'-gewicht dan gelijk is aan 1. Voor bedrijven die wel zijn waargenomen

in de steekproef en bij tenminste één topsector op basis van SBI is afgebakend, is het topsector totaal gewicht gelijk aan het oorspronkelijke gewicht van de steekproef. Bij deze berekening is daarnaast rekening gehouden met maatwerkbedrijven die niet zijn waargenomen in de steekproef, maar die op basis van de SBI tot de afbakening van een andere topsector horen, om daarmee dubbeltelling van maatwerkbedrijven tegen te gaan. Deze laatste correctie voor dubbeltellingen ging in de Monitor topsectoren uit 2012 niet helemaal goed waardoor het topsectoren totaal cijfer werd overschat. Het ging om een overschatting van ongeveer enkele procenten, afhankelijk van de indicator. Deze fout is in de huidige monitor voor alle relevante indicatoren en alle drie de verslagperioden hersteld.

6.

Methode

berekening

innovatie en

R&D-cijfers

6.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden cijfers berekend over innovatie en Research and Development (R&D). Deze gegevens zijn afkomstig uit de Community Innovation Survey (CIS) en de R&D-enquête. Vanaf verslagjaar 2011 heeft met name de R&D-enquête ingrijpende veranderingen doorgemaakt. Dit zorgt voor een methodebreuk en daarmee een trendbreuk in de cijfers. Daarnaast is voor het berekenen van de cijfers over de top- en subsectoren een nieuwe weegmethode toegepast. In dit hoofdstuk gaan we nader in op de wijzigingen in de brondata en de methode.

6.2 Wijzigingen in brondata

R&D-inspanningen worden gemeten in twee verschillende statistieken: de R&D-enquête en de CIS. Beide bronnen omvatten een andere populatie. Sinds verslagjaar 2011 is er het een en ander veranderd voor zowel de R&D-enquête als de CIS. Het gevolg van deze veranderingen is bijvoorbeeld een stijging van 26 procent van de totale uitgaven voor eigen R&D-activiteiten van alle bedrijven in Nederland in 2011 (ten opzichte van 2010).¹⁾ Hieronder volgt een beschrijving van beide bronbestanden inclusief de wijzigingen. We benoemen deze wijzigingen hier vrij uitgebreid omdat deze, net als de bronstatistiek zelf, een duidelijke invloed hebben op de uitkomsten voor de topsectoren.

R&D-enquête

De R&D-enquête vraagt bedrijven gedetailleerd naar hun R&D-inspanningen. Deze enquête wordt sinds 2011 jaarlijks gehouden. Daarvoor werd de enquête tweejaarlijks gehouden. Bedrijven die in de CIS hadden aangegeven dat zij R&D-inspanningen verrichten, kregen een jaar later een R&D-enquêteformulier toegestuurd. De CIS werd dus als 'opsporingsenquête' voor R&D gebruikt. Dat is sinds verslagjaar 2011 niet meer het geval. Voor de R&D-enquête wordt sinds 2011 ieder jaar een steekproef getrokken op basis van het ABR. Daarbij worden alle SBI's meegenomen.

Vanaf verslagjaar 2011 zijn de Nederlandse R&D-cijfers ingrijpend veranderd ten opzichte van voorgaande jaren. Belangrijke redenen hiervoor zijn een nieuwe versie van de Eurostat-verordening vanaf verslagjaar 2011 en veranderingen in het CBS-bedrijvenregister.

Dit zijn de belangrijkste veranderingen::

- Het verruimen van de R&D definitie: er wordt niet langer onderscheid gemaakt tussen harde en zachte R&D-uitgaven. Uit intensieve inhoudelijke toetsing bleek dat in het verleden als hard en zacht gekwalificeerde uitgaven van bedrijven niet van elkaar te onderscheiden waren. Sinds 2011 wordt dus de 'zachte' R&D meegeteld in de R&D-definitie. Alle R&D-werkzaamheden verricht met eigen R&D-personeel worden nu meegeteld. Voorheen werd hier een deel van 'afgeboekt' als zachte R&D.
- Het toevoegen van de R&D uitgaven van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen. Deze zaten tot 2011 nog niet in de R&D-enquête. Vanaf 2011 worden

¹⁾ Zie ook de toelichting bij de volgende StatLinetabel: Research & development; kerncijfers per sector

deze wel geëncquêteerd en worden de uitkomsten voor deze kleine bedrijven ook nog bijgeschat op basis van gegevens over de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO).

- Veranderingen in de verwerking van de R&D-statistiek. Het verwerkingsproces is geoptimaliseerd en er vindt nu meer inhoudelijke toetsing plaats van ingevulde vragenlijsten.

CIS tot 2012

De CIS is de innovatie-enquête, waarbij naast innovatie ook naar R&D wordt gevraagd. De onderzoekspopulatie van de CIS bestaat uit een steekproef uit het ABR van bedrijven met 10 of meer werkzame personen uit de sectoren met SBI's 1 t/m 82 (tot 2012 exclusief SBI 72). Feitelijk betekent dit dat bijvoorbeeld overheden, onderwijssectoren en gezondheidszorg buiten de CIS worden gehouden. Voor SBI 72 (Speur en Ontwikkelingswerk) geldt dat innovatie vaak hun core business is (niet altijd, want bijvoorbeeld fundamenteel onderzoek zal niet vaak (op korte termijn) tot innovatie leiden). Het gevolg is dat zij moeilijk exact kunnen aangeven wat hun innovatie is.

Via de CIS tot 2012 konden, naast innovatie, ook gegevens berekend worden over harde en zachte R&D. De uitgaven aan eigen onderzoek (onderzoek met eigen personeel) door deze CIS-bedrijven, wordt zachte R&D genoemd. Op basis van bepaalde selectiecriteria kan een bedrijf aangemerkt worden als R&D-bedrijf. De R&D-activiteiten van deze bedrijven worden gezien als harde R&D.

De zachte R&D op basis van de CIS-onderzoekspopulatie was niet gelijk aan de zachte R&D in Nederland. Dit komt doordat SBI 72 niet tot de CIS-populatie behoorde, maar wel bijdraagt aan de zachte R&D. Dit is belangrijk voor de interpretatie van de cijfers.

CIS vanaf 2012

Voor de CIS vanaf verslagjaar 2012 geldt dat de SBI 72 volgens de voorschriften van Eurostat tot de zogenoemde "core nace population" behoort (dit was tot 2010 dus niet het geval). Voor SBI 72 is dan ook geen uitzondering meer gemaakt qua enquêtering ten opzichte van andere SBI's.

Vanaf CIS 2012 is het tevens onderscheid tussen harde en zachte R&D losgelaten. Hier speelt een aantal zaken. In de eerste plaats is het door een verandering in het ABR lastiger om het onderscheid tussen harde en zachte R&D te maken. Daarnaast is het vanaf 2012 sowieso niet meer nodig om op basis van de CIS de R&D-uitgaven te bepalen. Vanaf 2011 wordt de R&D-enquête (zie hierboven) namelijk jaarlijks uitgevraagd. Tenslotte was er in het verleden een extra blok met vragen over R&D-personeel. Aangezien er nu jaarlijks een R&D-enquête wordt gehouden, worden er geen R&D-gegevens meer geraamd op basis van de CIS

Naast bovenstaande wijzigingen is het waarnemingsproces behoorlijk gewijzigd. En hetzelfde geldt voor het dataverwerkingsproces.

6.3 Berekening cijfers topsectoren

De methode van het berekenen van cijfers over innovatie en R&D voor topsectoren, is gewijzigd ten opzichte van de eerste meting. Er is nu een schattingsmethode ontwikkeld, waarbij de individuele topsectoren beter worden geschat. Dit betekent dat de weegmethode voor het berekenen van deze cijfers afwijkt van de weegmethode die wordt gebruikt voor de andere indicatoren die zijn gebaseerd op steekproeven in de Monitor topsectoren (zie hoofdstuk 5).

De belangrijkste afwijkingen ten opzichte van de in hoofdstuk 5 beschreven methode is dat er bij deze methode geen onderscheid wordt gemaakt tussen maatwerk en overige bedrijven. De maatwerkbedrijven zijn wel handmatig aan een topsector toegekend, maar zijn niet per se met kans 1 in de steekproef getrokken. Bij de weging wordt dan zowel bij de maatwerkbedrijven als bij de overige bedrijven uitgegaan van de ophooggewichten van de betreffende enquête. Niet-responderende maatwerkbedrijven hoeven dan niet door imputatie geschat te worden, maar kunnen door de ophoging bepaald worden. Hierdoor is het gemakkelijker om de standaardfouten van de indicatoren te schatten en de uitkomsten zo te schatten dat de standaardfouten geminimaliseerd worden. De maatwerkbedrijven doen dan mee in de weging. Elk bedrijf krijgt slechts één ophooggewicht toegekend. Deze is voor alle topsectoren en subsectoren gelijk. Dit wordt gerealiseerd door een lineaire weging uit te voeren en een geschikt weegmodel te kiezen. Het voordeel hiervan is dat de schattingen voor de verschillende detailniveaus gemakkelijk berekend kunnen worden door de betreffende eenheden in de respons te selecteren en voor deze selectie de som van de gewichten maal de waarden van de doelvariabele te berekenen.

Daarnaast is er rekening gehouden met correlerende variabelen. Er is namelijk extra informatie beschikbaar over de vastgestelde afdrachtsvermindering en de vastgestelde loonsom. Deze is beschikbaar vanuit de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO). Door bij het schatten rekening te houden met deze twee extra variabelen, wordt de schatting nauwkeuriger.

6.4 Marges R&D- en innovatiecijfers

De cijfers over de R&D en innovatie zijn gebaseerd op een relatief kleine steekproef van bedrijven. Hierdoor zit er een hogere betrouwbaarheidsmarge (maat voor onzekerheid) in deze uitkomsten dan bij grote steekproeven of registers het geval is. De betrouwbaarheidsmarge geeft aan dat met 95 procent zekerheid gezegd kan worden dat een bepaalde uitkomst plus of minus een bepaalde marge (in procenten) ligt. Hoe groter de marge hoe meer onzeker de uitkomsten. Een voorbeeld: een topsector geeft volgens de R&D-enquête in 2011 100 miljoen euro uit aan R&D. De marge op dat cijfer is 10 procent. Dit betekent dat met 95 procent zekerheid gezegd kan worden dat deze topsector dat jaar tussen de 90 en 110 miljoen euro heeft uitgegeven aan R&D.

Het is niet mogelijk om exacte marges te geven voor de topsectoren, daarom hieronder per topsector een indicatie van de betrouwbaarheidsmarges voor de R&D- en innovatiecijfers. Dit geeft een idee hoe voorzichtig de uitkomsten per topsector geïnterpreteerd dienen te worden.

6.4.1 Indicatie relatieve betrouwbaarheidsmarges R&D- en innovatiecijfers per topsector

Topsector	Relatieve marge
	%
Agri&food	+/- 20 %
Chemie	+/- 10 %
Creatieve industrie	+/- 30 %
Energie	+/- 20 %
High tech systemen en materialen	+/- 5 %
Life science & health	+/- 15 %
Transport en opslag	+/- 30 %
Tuinbouw en uitgangsmaterialen	+/- 30 %
Water	+/- 30 %
Totaal topsectoren	+/- 5 %

Tabellenset

Tabellenoverzicht

Tabel Titel

1a	Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2012
1b	Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2012
2	Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010
3	Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2012
4	Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2012
5	Bedrijven naar topsectoren, 2010-2012
6	Opgerichte bedrijven naar topsector, 2010-2012
7	Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2012
8	Toe- of afname aan bedrijven naar topsector, 2010-2012
9a	Overlevingskansen van opgerichte bedrijven in 2010 naar topsector
9b	Overlevingskansen van opgerichte bedrijven in 2011 naar topsector
9c	Overlevingskansen van opgerichte bedrijven in 2012 naar topsector
10a	Werknemers naar topsector, 2010-2012
10b	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010
10c	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011
10d	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012
11	Kenniswerkers van 15-65 jaar naar topsector en nationaliteit, 2010-2012
12a	Zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2012
12b	Aandeel zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2012
13a	Aantal openstaande vacatures naar topsector, jaren en kwartalen 2010-2012
13b	Aandeel openstaande vacatures naar topsector, jaren en kwartalen 2010-2012
14	Uitgaven aan R&D, 2011, 2012
15	Uitgaven aan innovatie naar topsector, 2012
16	Innoverende (midden- en klein)bedrijven naar topsector, 2012
17	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2012
18	Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2012
19	Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2012
20	Private uitgaven aan zachte R&D naar topsector, 2010
21	Uitgaven aan innovatie naar topsector, 2010
22	Innoverende (midden- en klein)bedrijven naar topsector, 2010
23	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2010
24	Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010
25	Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010
26a	Behaalde hoofddiploma's in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, schooljaren 2008-2012
26b	Behaalde hoofddiploma's in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, schooljaren 2008-2012
27a	Hoofdinschrijvingen in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, 1 oktober 2009-2013
27b	Hoofdinschrijvingen in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, 1 oktober 2009-2013
28	Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel, 2010-2012
29	Productie, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in Tuinbouwcomplex, 2010-2012

1a Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2012

	Productie basisprijzen			Toegevoegde waarde basisprijzen			Werkzame personen			Werkzame personen (fte)		
	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**
	mln euro						x 1 000					
Totaal Nederland	1178924	1238414	1244749	567757	579590	578917	8778	8854	8812	7056	7099	7059
Totaal topsectoren ¹⁾	397887	436081	442497	141055	144947	144959	1579	1588	1578	1385	1390	1380
Topsector												
Agri&food	67351	73318	75621	15277	15205	16049	246	236	236	210	203	203
waarvan												
primaire productie	16742	17649	18544	5132	4653	4946	122	114	114	104	99	99
voedingsmiddelenindustrie	50609	55669	57077	10145	10552	11103	124	122	122	107	104	104
Agri&food keten	111827	120673	124058	39886	40938	42174	944	950	959	639	635	641
waarvan												
primaire productie	16742	17649	18544	5132	4653	4946	122	114	114	104	99	99
voedingsmiddelenindustrie	50609	55669	57077	10145	10552	11103	124	122	122	107	104	104
groot- en detailhandel	38747	40375	40927	22754	23505	23754	678	694	704	411	414	420
overig	5729	6979	7510	1855	2227	2370	20	20	19	18	18	18
Chemie	72678	88367	95521	11325	12394	13079	80	80	80	75	75	76
waarvan												
aardolieverwerking	26352	32869	36145	670	982	1938	6	6	6	6	5	5
chemische industrie	39467	47941	51829	8293	8963	8694	44	44	45	42	42	42
rubber- en kunststofindustrie	6859	7557	7547	2362	2449	2447	30	30	30	28	28	28
Creatieve industrie	21866	22435	21401	10811	10882	10534	223	230	230	173	180	180
waarvan												
kunst	3993	4208	4262	2270	2388	2441	50	52	52	46	48	48
cultureel erfgoed	705	730	757	400	414	434	9	9	9	8	8	9
media en entertainmentindustrie	9527	9451	9071	4736	4573	4471	68	72	71	51	55	55
creatieve zakelijke dienstverlening	7641	8046	7311	3404	3507	3189	96	97	98	67	69	68
Energie	39697	41998	43341	23646	24826	26167	.	.	.	60	64	63
waarvan												
aardgas	22659	22212	22936	16664	17032	18341	10	7	8	10	7	7
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	7490	8480	8690	2770	2990	2950	.	.	.	37	42	40
gerelateerde activiteiten	9548	11306	11715	4212	4803	4876	14	16	16	13	15	15
High tech systemen en materialen	112670	123814	122363	41612	43480	42268	476	478	478	446	447	447
waarvan												
metaalindustrie	17267	18556	18033	5359	5426	5136	72	71	72	67	66	67
vervaardiging van machines en apparaten	57018	65070	65280	16623	17718	17470	159	163	163	149	152	151
vervaardiging van transportmiddelen	11010	12586	12136	3783	4199	4123	44	42	43	41	40	41
overig	27375	27601	26914	15848	16136	15539	202	201	201	189	188	188
Life sciences & health	15872	17148	18327	4653	4701	4576	41	40	38	37	36	35
waarvan												
farmacie	5741	5497	5520	2758	2670	2580	16	15	13	15	14	12
medische instrumenten	9076	10638	11803	1604	1706	1709	17	17	17	15	15	15
onderzoek en ontwikkeling	1055	1013	1004	291	325	287	8	8	8	7	7	7
Transport en opslag	58711	61977	59803	26531	27139	25071	340	345	330	303	305	287
waarvan												
transport en overslag	31828	33629	34079	12307	12311	12219	202	206	205	170	172	170
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	26884	28348	25723	14225	14828	12852	137	140	124	133	133	117

1a Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2012 (slot)

	Productie basisprijzen			Toegevoegde waarde basisprijzen			Werkzame personen			Werkzame personen (fte)		
	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**
	mln euro						x 1 000					
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	15822	16275	15817	8539	8029	8355	130	130	131	103	101	103
waarvan												
primaire productie	9953	9952	9734	5028	4416	4685	78	78	76	58	57	56
overig	5869	6323	6083	3511	3613	3670	52	52	55	45	44	47
Water	14607	14295	14149	5773	5437	5234	53	59	60	51	56	57
waarvan												
maritieme maakindustrie	8068	7588	7832	2335	2147	2131	27	29	30	25	27	28
watertechnologie	2142	2154	2073	1214	1180	1217	8	11	12	8	10	11
deltatechnologie	3220	3483	3276	1396	1432	1255	12	12	12	11	12	11
kennis en advies	1177	1071	967	828	678	631	7	7	7	7	7	7

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen, CBS (2014).

1b Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2012

	Productie basisprijzen			Toegevoegde waarde basisprijzen			Werkzame personen			Werkzame personen (fte)		
	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**
	%											
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,8	35,2	35,5	24,8	25,0	25,0	18,0	17,9	17,9	19,6	19,6	19,5
Topsector												
Agri&food	5,7	5,9	6,1	2,7	2,6	2,8	2,8	2,7	2,7	3,0	2,9	2,9
waarvan												
primaire productie	1,4	1,4	1,5	0,9	0,8	0,9	1,4	1,3	1,3	1,5	1,4	1,4
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	1,8	1,8	1,9	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5
Agri&food keten	9,5	9,7	10,0	7,0	7,1	7,3	10,8	10,7	10,9	9,1	8,9	9,1
waarvan												
primaire productie	1,4	1,4	1,5	0,9	0,8	0,9	1,4	1,3	1,3	1,5	1,4	1,4
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	1,8	1,8	1,9	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5
groot- en detailhandel	3,3	3,3	3,3	4,0	4,1	4,1	7,7	7,8	8,0	5,8	5,8	5,9
overig	0,5	0,6	0,6	0,3	0,4	0,4	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Chemie	6,2	7,1	7,7	2,0	2,1	2,3	0,9	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1
waarvan												
aardolieverwerking	2,2	2,7	2,9	0,1	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
chemische industrie	3,3	3,9	4,2	1,5	1,5	1,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Creatieve industrie	1,9	1,8	1,7	1,9	1,9	1,8	2,5	2,6	2,6	2,5	2,5	2,5
waarvan												
kunst	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8
creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	1,1	1,1	1,1	0,9	1,0	1,0

1b Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2012 (slot)

	Productie basisprijzen			Toegevoegde waarde basisprijzen			Werkzame personen			Werkzame personen (fte)		
	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**	2010*	2011	2012**
	%											
Energie	3,4	3,4	3,5	4,2	4,3	4,5	.	.	.	0,8	0,9	0,9
waarvan												
aardgas	1,9	1,8	1,8	2,9	2,9	3,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	0,6	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	.	.	.	0,5	0,6	0,6
gerelateerde activiteiten	0,8	0,9	0,9	0,7	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
High tech systemen en materialen	9,6	10,0	9,8	7,3	7,5	7,3	5,4	5,4	5,4	6,3	6,3	6,3
waarvan												
metaalindustrie	1,5	1,5	1,4	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9
vervaardiging van machines en apparaten	4,8	5,3	5,2	2,9	3,1	3,0	1,8	1,8	1,8	2,1	2,1	2,1
vervaardiging van transportmiddelen	0,9	1,0	1,0	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
overig	2,3	2,2	2,2	2,8	2,8	2,7	2,3	2,3	2,3	2,7	2,7	2,7
Life sciences & health	1,3	1,4	1,5	0,8	0,8	0,8	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
waarvan												
farmacie	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
medische instrumenten	0,8	0,9	0,9	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	5,0	5,0	4,8	4,7	4,7	4,3	3,9	3,9	3,7	4,3	4,3	4,1
waarvan												
transport en overslag	2,7	2,7	2,7	2,2	2,1	2,1	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	2,4
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,1	2,5	2,6	2,2	1,6	1,6	1,4	1,9	1,9	1,7
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,3	1,3	1,3	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5
waarvan												
primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
overig	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7
Water	1,2	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8
waarvan												
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
deltatechnologie	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen, CBS (2014).

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2012

	Totaal			waarvan computers en randapparatuur			Totaal			waarvan computers en randapparatuur		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	mln euro						%					
Totaal Nederland	40272	50123	48144	1521	1917	2295	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	17087	21888	19927	628	750	690	42,4	43,7	41,4	41,3	39,1	30,1
Topsector												
Agri&food	1601	1660	1830	33	30	34	4,0	3,3	3,8	2,2	1,5	1,5
waarvan												
primaire productie	329	387	278	2	2	2	0,8	0,8	0,6	0,1	0,1	0,1
voedingsmiddelenindustrie	1272	1273	1552	32	28	32	3,2	2,5	3,2	2,1	1,5	1,4
Agri&food keten	3287	4176	3767	107	146	127	8,2	8,3	7,8	7,0	7,6	5,5
waarvan												
primaire productie	329	387	278	2	2	2	0,8	0,8	0,6	0,1	0,1	0,1
voedingsmiddelenindustrie	1272	1273	1552	32	28	32	3,2	2,5	3,2	2,1	1,5	1,4
groot- en detailhandel	1528	1993	1750	65	104	83	3,8	4,0	3,6	4,3	5,4	3,6
overig	158	522	187	9	12	10	0,4	1,0	0,4	0,6	0,6	0,5
Chemie	1656	2377	2649	23	36	31	4,1	4,7	5,5	1,5	1,9	1,3
waarvan												
aardolieverwerking	460	535	x	7	13	x	1,1	1,1	x	0,5	0,7	x
chemische industrie	1009	1532	1690	9	16	12	2,5	3,1	3,5	0,6	0,8	0,5
rubber- en kunststofindustrie	187	310	x	7	7	x	0,5	0,6	x	0,4	0,3	x
Creatieve industrie
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	197	197	179	40	38	67	0,5	0,4	0,4	2,6	2,0	2,9
creatieve zakelijke dienstverlening	82	151	110	31	35	25	0,2	0,3	0,2	2,0	1,8	1,1
Energie	4857	7035	6190	.	.	.	12,1	14,0	12,9	.	.	.
waarvan												
aardgas	2248	3036	3783	6	7	10	5,6	6,1	7,9	0,4	0,3	0,4
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	260	370	260	.	.	.	0,6	0,7	0,5	.	.	.
gerelateerde activiteiten	2349	3629	2147	51	69	47	5,8	7,2	4,5	3,4	3,6	2,0
High tech systemen en materialen	2430	2954	2631	254	276	272	6,0	5,9	5,5	16,7	14,4	11,9
waarvan												
metaalindustrie	393	421	496	9	12	12	1,0	0,8	1,0	0,6	0,6	0,5
vervaardiging van machines en apparaten	929	1284	1141	69	65	63	2,3	2,6	2,4	4,5	3,4	2,8
vervaardiging van transportmiddelen	583	639	440	7	12	10	1,4	1,3	0,9	0,4	0,6	0,5
overig	525	609	555	169	186	186	1,3	1,2	1,2	11,1	9,7	8,1
Life sciences & health	245	248	220	11	13	16	0,6	0,5	0,5	0,7	0,7	0,7
waarvan												
farmacie	169	109	x	4	4	x	0,4	0,2	x	0,3	0,2	x
medische instrumenten	39	64	x	2	5	x	0,1	0,1	x	0,1	0,2	x
onderzoek en ontwikkeling	38	75	61	5	4	5	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
Transport en opslag	4665	5937	5035	131	180	117	11,6	11,8	10,5	8,6	9,4	5,1
waarvan												
transport en overslag	1900	2619	1786	35	44	44	4,7	5,2	3,7	2,3	2,3	1,9
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2765	3317	3249	96	136	72	6,9	6,6	6,7	6,3	7,1	3,1

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2012 (slot)

	Totaal			waarvan computers en randapparatuur			Totaal			waarvan computers en randapparatuur		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	mln euro						%					
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal
waarvan												
primaire productie
overig	253	396	302	22	27	28	0,6	0,8	0,6	1,4	1,4	1,2
Water	1106	1063	831	21	34	36	2,7	2,1	1,7	1,4	1,8	1,6
waarvan												
maritieme maakindustrie	90	115	124	4	6	6	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
watertechnologie	471	x	430	6	x	18	1,2	x	0,9	0,4	x	0,8
deltatechnologie	x	455	249	x	6	6	x	0,9	0,5	x	0,3	0,3
kennis en advies	x	x	27	x	x	6	x	x	0,1	x	x	0,2

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal Nederland bevat alle SBI's binnen het waarneemdomein van de statistiek Investerings in materiële vaste activa.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agro&food keten.

³⁾ Exclusief de volgende SBI's: 0111, 0113, 0140, 0150, 0170 en 03 (worden niet waargenomen).

⁴⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen, CBS (2014).

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2012

	Totaal			waarvan wederuitvoer			Totaal			waarvan wederuitvoer		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	mln euro						% van totaal Nederland					
Totaal Nederland ¹⁾	371549	409358	429717	171638	178294	196033	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	149127	162301	172944	32838	32814	40506	40,1	39,6	40,2	19,1	18,4	20,7
Topsector												
Agri&food	24057	27085	26992	2588	2832	3857	6,5	6,6	6,3	1,5	1,6	2,0
waarvan												
primaire productie	2467	2669	2874	331	411	388	0,7	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelenindustrie	21590	24415	24119	2257	2421	3470	5,8	6,0	5,6	1,3	1,4	1,8
Agri&food keten	48604	53113	55822	9710	10864	12051	13,1	13,0	13,0	5,7	6,1	6,1
waarvan												
primaire productie	2467	2669	2874	331	411	388	0,7	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelenindustrie	21590	24415	24119	2257	2421	3470	5,8	6,0	5,6	1,3	1,4	1,8
groot- en detailhandel	20607	21692	23602	6643	7374	7456	5,5	5,3	5,5	3,9	4,1	3,8
overig	3941	4336	5228	478	658	737	1,1	1,1	1,2	0,3	0,4	0,4
Chemie	28514	30604	37502	2947	3647	8705	7,7	7,5	8,7	1,7	2,0	4,4
waarvan												
aardolieverwerking	3614	4533	9715	566	898	x	1,0	1,1	2,3	0,3	0,5	x
chemische industrie	21095	22194	23677	1991	2296	2814	5,7	5,4	5,5	1,2	1,3	1,4
rubber- en kunststofindustrie	3805	3876	4110	391	454	x	1,0	0,9	1,0	0,2	0,3	x
Creatieve industrie	645	692	884	205	242	257	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
waarvan												
kunst	45	41	50	6	8	x	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	x
cultureel erfgoed	12	3	4	0	0	x	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	x
media en entertainmentindustrie	333	320	441	161	151	156	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
creatieve zakelijke dienstverlening	255	328	390	38	82	90	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2012 (slot)

	Totaal			waarvan wederuitvoer			Totaal			waarvan wederuitvoer		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	mln euro						% van totaal Nederland					
Energie ³⁾	16438	20441	23201	1799	2078	2751	4,4	5,0	5,4	1,0	1,2	1,4
waarvan												
aardgas	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	3690	5270	5630	.	.	.	1,0	1,3	1,3	.	.	.
gerelateerde activiteiten	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
High tech systemen en materialen	41321	47763	44971	11088	11396	11689	11,1	11,7	10,5	6,5	6,4	6,0
waarvan												
metaalindustrie	8967	10213	9653	1313	1460	1266	2,4	2,5	2,2	0,8	0,8	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	23948	28090	25481	6989	7311	7130	6,4	6,9	5,9	4,1	4,1	3,6
vervaardiging van transportmiddelen	5978	6910	7238	1810	1677	2013	1,6	1,7	1,7	1,1	0,9	1,0
overig	2427	2549	2599	975	948	1280	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7
Life sciences & health	7161	6633	6403	1048	1062	1118	1,9	1,6	1,5	0,6	0,6	0,6
waarvan												
farmacie	4575	3980	3476	447	549	246	1,2	1,0	0,8	0,3	0,3	0,1
medische instrumenten	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
onderzoek en ontwikkeling	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Transport en opslag	17885	17527	20907	9935	8250	8879	4,8	4,3	4,9	5,8	4,6	4,5
waarvan												
transport en overslag	1747	1151	1605	746	389	677	0,5	0,3	0,4	0,4	0,2	0,3
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	16137	16376	19303	9189	7862	8202	4,3	4,0	4,5	5,4	4,4	4,2
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	14420	14458	15040	2594	2655	2709	3,9	3,5	3,5	1,5	1,5	1,4
waarvan												
primaire productie	1711	1873	2051	259	320	311	0,5	0,5	0,5	0,2	0,2	0,2
overig	12709	12585	12988	2334	2335	2399	3,4	3,1	3,0	1,4	1,3	1,2
Water	2377	2370	2674	635	652	542	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,3
waarvan												
maritieme maakindustrie	2122	2086	2323	610	623	515	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3
watertechnologie	72	76	95	4	6	8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	124	167	180	20	22	17	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	59	40	77	1	1	2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Voor totaal Nederland de totale uitvoerwaarde van goederen (inclusief wederuitvoer). Dit bedrag is inclusief de uitvoer van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging, maar waarvan de handel wel in Nederland loopt.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten. Bij uitsplitsing naar wederuitvoer exclusief subsector 'Duurzame energie'. De uitvoerwaarde van de topsectoren bedraagt alleen de uitvoerwaarde van bedrijven met een Nederlandse vestiging (inclusief wederuitvoer).

³⁾ Uitvoerwaarde totaal is inclusief subsector 'Duurzame energie'. Uitvoerwaarde wederuitvoer is exclusief subsector 'Duurzame energie'.

⁴⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen, CBS (2014).

4 Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2012

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	% van totaal Nederland					
Totaal Nederland	104630	113395	126460	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	36685	39265	43945	35,1	34,6	34,8
Topsector						
Agri&food	4320	4365	4645	4,1	3,8	3,7
waarvan						
primaire productie	3170	3265	3495	3,0	2,9	2,8
voedingsmiddelenindustrie	1150	1100	1150	1,1	1,0	0,9
Agri&food keten	10745	10875	11680	10,3	9,6	9,2
waarvan						
primaire productie	3170	3265	3495	3,0	2,9	2,8
voedingsmiddelenindustrie	1150	1100	1150	1,1	1,0	0,9
groot- en detailhandel	5945	6040	6520	5,7	5,3	5,2
overig	480	470	515	0,5	0,4	0,4
Chemie	1375	1360	1410	1,3	1,2	1,1
waarvan						
aardolieverwerking	25	30	25	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	570	550	580	0,5	0,5	0,5
rubber- en kunststofindustrie	780	780	805	0,7	0,7	0,6
Creatieve industrie	7390	9000	10915	7,1	7,9	8,6
waarvan						
kunst	1670	2230	2975	1,6	2,0	2,4
cultureel erfgoed	50	65	70	0,0	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	2190	2510	2950	2,1	2,2	2,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3480	4200	4925	3,3	3,7	3,9
Energie ²⁾	125	130	150	0,1	0,1	0,1
waarvan						
aardgas	65	80	85	0,1	0,1	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase
gerelateerde activiteiten	60	50	65	0,1	0,0	0,1
High tech systemen en materialen	12625	13490	14940	12,1	11,9	11,8
waarvan						
metaalindustrie	1995	2040	2140	1,9	1,8	1,7
vervaardiging van machines en apparaten	4125	4175	4435	3,9	3,7	3,5
vervaardiging van transportmiddelen	810	790	845	0,8	0,7	0,7
overig	5700	6490	7520	5,4	5,7	5,9
Life sciences & health	490	490	495	0,5	0,4	0,4
waarvan						
farmacie	115	115	115	0,1	0,1	0,1
medische instrumenten	250	250	255	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	125	120	125	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	4720	4835	5345	4,5	4,3	4,2
waarvan						
transport en overslag	3210	3230	3615	3,1	2,8	2,9
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1510	1605	1735	1,4	1,4	1,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	5060	4985	5390	4,8	4,4	4,3
waarvan						
primaire productie	2720	2815	2985	2,6	2,5	2,4
overig	2340	2165	2410	2,2	1,9	1,9

4 Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2012 (slot)

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Water	580	610	650	% van totaal Nederland		
waarvan				0,6	0,5	0,5
maritieme maakindustrie	415	450	470	0,4	0,4	0,4
watertechnologie	45	40	50	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	70	70	80	0,1	0,1	0,1
kennis en advies	50	50	50	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten, en subsector 'Duurzame energie'.

²⁾ Exclusief de subsector 'Duurzame energie'.

5 Bedrijven naar topsectoren, 2010-2012

	Totaal			Mkb (<250 wp)			Totaal			Mkb (<250 wp)					
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012			
Totaal Nederland	1 220 645	1 291 705	1 362 815	1 217 625	1 288 740	1 359 875	% 100						100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	288 220	305 790	318 550	287 600	305 190	317 980	23,6	23,7	23,4	23,6	23,7	23,4			
Topsector															
Agri&food	62 990	64 940	63 860	62 910	64 860	63 780	5,2	5,0	4,7	5,2	5,0	4,7			
waarvan															
primaire productie	58 330	60 310	58 970	58 320	60 300	58 960	4,8	4,7	4,3	4,8	4,7	4,3			
voedingsmiddelenindustrie	4 660	4 630	4 890	4 590	4 560	4 820	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4			
Agri&food keten	132 600	135 040	135 560	132 440	134 870	135 390	10,9	10,5	9,9	10,9	10,5	10,0			
waarvan															
primaire productie	58 330	60 310	58 970	58 320	60 300	58 960	4,8	4,7	4,3	4,8	4,7	4,3			
voedingsmiddelenindustrie	4 660	4 630	4 890	4 590	4 560	4 820	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4			
groot- en detailhandel	68 700	69 150	70 740	68 630	69 070	70 650	5,6	5,4	5,2	5,6	5,4	5,2			
overig	910	940	970	900	930	960	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
Chemie	2 200	2 180	2 210	2 130	2 120	2 150	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2			
waarvan															
aardolieverwerking	40	40	40	40	30	30	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
chemische industrie	820	810	820	770	760	780	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
rubber- en kunststofindustrie	1 340	1 340	1 360	1 320	1 320	1 350	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
Creatieve industrie	108 780	120 700	130 550	108 740	120 660	130 520	8,9	9,3	9,6	8,9	9,4	9,6			
waarvan															
kunst	43 310	49 590	53 670	43 310	49 590	53 670	3,5	3,8	3,9	3,6	3,8	3,9			
cultureel erfgoed	1 290	1 300	1 320	1 290	1 290	1 320	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
media en entertainmentindustrie	24 130	26 140	28 360	24 100	26 110	28 340	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0	2,1			
creatieve zakelijke dienstverlening	40 050	43 670	47 200	40 050	43 670	47 190	3,3	3,4	3,5	3,3	3,4	3,5			
Energie	1 530	1 530	1 560	1 420	1 420	1 460	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
waarvan															
aardgas	330	290	300	320	290	290	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	990	1 020	1 030	900	930	950	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
gerelateerde activiteiten	210	210	220	200	200	210	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			

5 Bedrijven naar topsectoren, 2010-2012 (slot)

	Totaal			Mkb (<250 wp)			Totaal			Mkb (<250 wp)		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	%											
High tech systemen en materialen	69 790	72 410	75 670	69 600	72 230	75 490	5,7	5,6	5,6	5,7	5,6	5,6
waarvan												
metaalindustrie	7 890	7 930	8 110	7 870	7 910	8 090	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	10 430	10 890	11 290	10 360	10 820	11 220	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8
vervaardiging van transportmiddelen	1 540	1 550	1 600	1 510	1 530	1 580	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	49 920	52 040	54 670	49 850	51 970	54 600	4,1	4,0	4,0	4,1	4,0	4,0
Life sciences & health	2 460	2 490	2 480	2 440	2 480	2 460	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan												
farmacie	180	180	180	170	170	170	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	1 800	1 840	1 850	1 800	1 840	1 850	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	480	470	450	470	470	440	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	25 010	25 650	26 430	24 880	25 520	26 310	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	1,9
waarvan												
transport en overslag	19 430	19 820	20 380	19 370	19 760	20 330	1,6	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	5 590	5 830	6 050	5 510	5 760	5 970	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4	0,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	24 610	25 110	24 600	24 590	25 090	24 580	2,0	1,9	1,8	2,0	1,9	1,8
waarvan												
primaire productie	20 280	20 820	20 230	20 270	20 820	20 230	1,7	1,6	1,5	1,7	1,6	1,5
overig	4 330	4 290	4 370	4 320	4 280	4 360	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
Water	2 900	3 010	3 130	2 860	2 980	3 090	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan												
maritieme maakindustrie	2 230	2 280	2 340	2 210	2 270	2 330	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
watertechnologie	150	150	160	140	140	150	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	440	500	540	430	490	530	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	80	80	90	70	80	90	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

6 Opgerichte bedrijven naar topsector, 2010-2012

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	%					
Totaal Nederland	.	.	147 355			
Totaal Nederland ¹⁾	123 380	163 550	143 755	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	.	.	32 195	.	.	22,4
Topsector						
Agri&food	.	.	3 745	.	.	2,6
waarvan						
primaire productie	.	.	3 215	.	.	2,2
voedingsmiddelenindustrie	270	560	530	0,2	0,3	0,4
Agri&food keten	.	.	11 210	.	.	7,8
waarvan						
primaire productie	.	.	3 215	.	.	2,2
voedingsmiddelenindustrie	270	560	530	0,2	0,3	0,4
groot- en detailhandel	6 285	8 450	7 390	5,1	5,2	5,1
overig	70	65	75	0,1	0,0	0,1

6 Opperichte bedrijven naar topsector, 2010-2012

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
				%		
Chemie	120	160	105	0,1	0,1	0,1
waarvan						
aardolieverwerking	0	10	5	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	50	60	35	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	70	90	65	0,1	0,1	0,0
Creatieve industrie	15 075	18 915	16 415	12,2	11,6	11,4
waarvan						
kunst	6 470	7 540	6 440	5,2	4,6	4,5
cultureel erfgoed	90	110	75	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	3 175	4 285	3 775	2,6	2,6	2,6
creatieve zakelijke dienstverlening	5 340	6 980	6 125	4,3	4,3	4,3
Energie	130	150	125	0,1	0,1	0,1
waarvan						
aardgas	40	60	55	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	60	50	30	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	30	40	40	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	6 450	8 820	8 055	5,2	5,4	5,6
waarvan						
metaalindustrie	430	690	530	0,3	0,4	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	740	1 070	900	0,6	0,7	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	100	140	115	0,1	0,1	0,1
overig	5 180	6 920	6 510	4,2	4,2	4,5
Life sciences & health	120	160	135	0,1	0,1	0,1
waarvan						
farmacie	10	20	20	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	90	130	100	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	20	20	15	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	2 175	3 095	2 885	1,8	1,9	2,0
waarvan						
transport en overslag	1 690	2 380	2 310	1,4	1,5	1,6
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	485	715	575	0,4	0,4	0,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	835	.	.	0,6
waarvan						
primaire productie	.	.	520	.	.	0,4
overig	260	360	315	0,2	0,2	0,2
Water	210	280	260	0,2	0,2	0,2
waarvan						
maritieme maakindustrie	140	200	170	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	15	5	10	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	50	70	75	0,0	0,0	0,1
kennis en advies	5	5	5	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de opgerichte bedrijven in de landbouw.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2012

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
				%		
Totaal Nederland	.	.	103035			
Totaal Nederland ¹⁾	85020	86760	99985	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	.	.	20777	.	.	20,8
Topsector						
Agri&food	.	.	2820	.	.	2,8
waarvan						
primaire productie	.	.	2495	.	.	2,5
voedingsmiddelenindustrie	260	260	325	0,3	0,3	0,3
Agri&food keten	.	.	9165	.	.	9,2
waarvan						
primaire productie	.	.	2495	.	.	2,5
voedingsmiddelenindustrie	260	260	325	0,3	0,3	0,3
groot- en detailhandel	6210	6010	6280	7,3	6,9	6,3
overig	50	50	65	0,1	0,1	0,1
Chemie	130	105	115	0,2	0,1	0,1
waarvan						
aardolieverwerking	10	5	5	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	50	40	40	0,1	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	70	60	70	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	6330	7150	9240	7,4	8,2	9,2
waarvan						
kunst	2430	2730	3460	2,9	3,1	3,5
cultureel erfgoed	80	60	80	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	1420	1550	1950	1,7	1,8	2,0
creatieve zakelijke dienstverlening	2400	2810	3750	2,8	3,2	3,8
Energie	70	65	60	0,1	0,1	0,1
waarvan						
aardgas	50	40	35	0,1	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0	5	0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	20	20	25	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	3910	4380	5350	4,6	5,0	5,4
waarvan						
metaalindustrie	410	390	450	0,5	0,4	0,5
vervaardiging van machines en apparaten	500	520	615	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	70	70	85	0,1	0,1	0,1
overig	2930	3400	4200	3,4	3,9	4,2
Life sciences & health	130	130	140	0,2	0,1	0,1
waarvan						
farmacie	20	10	10	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	80	90	100	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	30	30	30	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	1940	2000	2160	2,3	2,3	2,2
waarvan						
transport en overslag	1550	1630	1720	1,8	1,9	1,7
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	390	370	440	0,5	0,4	0,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	1030	.	.	1,0
waarvan						
primaire productie	.	.	720	.	.	0,7
overig	290	280	310	0,3	0,3	0,3

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2012 (slot)

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
				%		
Water	140	175	190	0,2	0,2	0,2
waarvan						
maritieme maakindustrie	110	130	150	0,1	0,1	0,2
watertechnologie	0	5	5	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	30	40	35	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0	0	0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de opgeheven bedrijven in de landbouw.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

8 Toe- of afname aan bedrijven naar topsector, 2010-2012

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
				%		
Totaal Nederland	.	.	44 320			
Totaal Nederland ¹⁾	38 360	76 790	43 770	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	.	.	11 418	.	.	26,1
Topsector						
Agri&food	.	.	925	.	.	2,1
waarvan						
primaire productie	.	.	720	.	.	1,6
voedingsmiddelenindustrie	260	260	205	0,7	0,3	0,5
Agri&food keten	.	.	2 045	.	.	4,7
waarvan						
primaire productie	.	.	720	.	.	1,6
voedingsmiddelenindustrie	10	300	205	0,0	0,4	0,5
groot- en detailhandel			1 110	0,0	0,0	2,5
overig			10	0,0	0,0	0,0
Chemie	-10	55	-10	0,0	0,1	0,0
waarvan						
aardolieverwerking	-10	5	0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0	20	-5	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	0	30	-5	0,0	0,0	0,0
Creatieve industrie	8 745	11 765	7 175	22,8	15,3	16,4
waarvan						
kunst	4 040	4 810	2 980	10,5	6,3	6,8
cultureel erfgoed	10	50	-5	0,0	0,1	0,0
media en entertainmentindustrie	1 755	2 735	1 825	4,6	3,6	4,2
creatieve zakelijke dienstverlening	2 940	4 170	2 375	7,7	5,4	5,4
Energie	60	85	65	0,2	0,1	0,1
waarvan						
aardgas	-10	20	20	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploatiefase ³⁾	60	45	30	0,2	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	10	20	15	0,0	0,0	0,0

8 Toe- of afname aan bedrijven naar topsector, 2010-2012 (slot)

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
				%		
High tech systemen en materialen	2540	4440	2705	6,6	5,8	6,2
waarvan						
metaalindustrie	20	300	80	0,1	0,4	0,2
vervaardiging van machines en apparaten	240	550	285	0,6	0,7	0,7
vervaardiging van transportmiddelen	30	70	30	0,1	0,1	0,1
overig	2250	3520	2310	5,9	4,6	5,3
Life sciences & health	-10	30	-5	0,0	0,0	0,0
waarvan						
farmacie	-10	10	10	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	10	40	0	0,0	0,1	0,0
onderzoek en ontwikkeling	-10	-10	-15	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	235	1095	725	0,6	1,4	1,7
waarvan						
transport en overslag	140	750	590	0,4	1,0	1,3
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	95	345	135	0,2	0,4	0,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	-195	.	.	-0,4
waarvan						
primaire productie	.	.	-200	.	.	-0,5
overig	-30	80	5	-0,1	0,1	0,0
Water	70	105	70	0,2	0,1	0,2
waarvan						
maritieme maakindustrie	30	70	20	0,1	0,1	0,0
watertechnologie	15	0	5	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	20	30	40	0,1	0,0	0,1
kennis en advies	5	5	5	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

- 1) Exclusief de opgerichte en opgeheven bedrijven in de landbouw.
- 2) Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- 3) Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

9a Overlevingskansen¹⁾ van opgerichte bedrijven in 2010 naar topsector

	Maanden na oprichting								
	0	6	12	18	24	30	36	42	48
	%								
Totaal Nederland ²⁾	100	95	87	82	77	73	69	66	65
Topsector									
Agri&food
Chemie	100	96	84	77	73	70	66	62	62
Creatieve industrie	100	97	91	87	82	79	75	72	71
Energie	100	93	76	69	64	53	46	44	44
High tech systemen en materialen	100	97	91	86	81	77	72	69	69
Life sciences & health	100	96	80	76	72	69	67	66	66
Transport en opslag	100	94	83	76	70	66	62	59	59
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal
Water	100	96	90	85	82	77	73	70	70

Bron: CBS.

- 1) Overlevingskans: het percentage bedrijven in een groep dat na een bepaalde periode nog bestaat.
- 2) Exclusief de opgerichte bedrijven in de landbouw.

9b Overlevingskansen¹⁾ van opgerichte bedrijven in 2011 naar topsector

	Maanden na oprichting						
	0	6	12	18	24	30	36
	%						
Totaal Nederland ²⁾	100	95	88	82	77	74	73
Topsector							
Agri&food
Chemie	100	94	84	79	73	71	70
Creatieve industrie	100	97	92	88	84	80	80
Energie	100	93	78	72	68	66	66
High tech systemen en materialen	100	97	91	86	82	79	78
Life sciences & health	100	95	85	80	76	74	74
Transport en opslag	100	93	85	79	73	69	68
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal
Water	100	95	88	83	78	74	73

Bron: CBS.

¹⁾ Overlevingskans: het percentage bedrijven in een groep dat na een bepaalde periode nog bestaat.

²⁾ Exclusief de opgerichte bedrijven in de landbouw.

9c Overlevingskansen¹⁾ van opgerichte bedrijven in 2012 naar topsector

	Maanden na oprichting				
	0	6	12	18	24
	%				
Totaal Nederland	100	96	87	83	82
Topsector					
Agri&food	100	96	92	89	88
Chemie	100	92	79	72	70
Creatieve industrie	100	98	92	89	88
Energie	100	98	82	72	70
High tech systemen en materialen	100	97	91	87	86
Life sciences & health	100	95	83	79	79
Transport en opslag	100	95	84	79	78
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	100	95	88	83	83
Water	100	96	88	83	83

Bron: CBS.

¹⁾ Overlevingskans: het percentage bedrijven in een groep dat na een bepaalde periode nog bestaat.

10a Werknemers naar topsector, 2010-2012¹⁾

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
					%	
Totaal Nederland	7 479 140	7 582 270	7 514 940	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 770	1 297 950	1 279 380	17,1	17,1	17,0
Topsector						
Agri&food	178 270	177 600	178 170	2,4	2,3	2,4
waarvan						
primaire productie	59 390	59 320	59 530	0,8	0,8	0,8
voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	1,6	1,6	1,6

10a Werknemers naar topsector, 2010-2012¹⁾ (slot)

	2010	2011	2012	2010	2011	2012
				%		
Agri&food keten	800470	825980	838400	10,7	10,9	11,2
waarvan						
primaire productie	59390	59320	59530	0,8	0,8	0,8
voedingsmiddelenindustrie	118880	118290	118640	1,6	1,6	1,6
groot- en detailhandel	604230	629310	641120	8,1	8,3	8,5
overig	17970	19070	19110	0,2	0,3	0,3
Chemie	79070	79710	79610	1,1	1,1	1,1
waarvan						
aardolieverwerking	6010	5670	5480	0,1	0,1	0,1
chemische industrie	43590	44350	44510	0,6	0,6	0,6
rubber- en kunststofindustrie	29480	29690	29630	0,4	0,4	0,4
Creatieve industrie	118870	116150	113930	1,6	1,5	1,5
waarvan						
kunst	15410	15660	14760	0,2	0,2	0,2
cultureel erfgoed	9000	9010	9090	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	46820	46940	46950	0,6	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	47640	44540	43130	0,6	0,6	0,6
Energie	45100	46750	50170	0,6	0,6	0,7
waarvan						
aardgas	9150	8840	9780	0,1	0,1	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18460	18460	18510	0,2	0,2	0,2
gerelateerde activiteiten	17490	19440	21880	0,2	0,3	0,3
High tech systemen en materialen	429720	441640	440670	5,7	5,8	5,9
waarvan						
metaalindustrie	66450	65890	65540	0,9	0,9	0,9
vervaardiging van machines en apparaten	151230	158600	158080	2,0	2,1	2,1
vervaardiging van transportmiddelen	42190	42100	42850	0,6	0,6	0,6
overig	169850	175060	174220	2,3	2,3	2,3
Life sciences & health	38760	38260	36390	0,5	0,5	0,5
waarvan						
farmacie	16360	14560	12770	0,2	0,2	0,2
medische instrumenten	15290	16160	15770	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	7110	7540	7850	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	324870	329400	307930	4,3	4,3	4,1
waarvan						
transport en overslag	185120	187630	184580	2,5	2,5	2,5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	139750	141770	123350	1,9	1,9	1,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115970	115530	114030	1,6	1,5	1,5
waarvan						
primaire productie	69750	69090	67560	0,9	0,9	0,9
overig	46220	46440	46470	0,6	0,6	0,6
Water	49790	51470	49540	0,7	0,7	0,7
waarvan						
maritieme maakindustrie	22830	23630	22910	0,3	0,3	0,3
watertechnologie	7820	7590	8060	0,1	0,1	0,1
deltatechnologie	10930	12280	11690	0,1	0,2	0,2
kennis en advies	8210	7980	6890	0,1	0,1	0,1

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

10b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	man	vrouw
Totaal Nederland	7 479 140	6 407 490	661 330	336 520	73 810	4 003 350	3 475 800
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 770	1 094 370	114 220	55 570	15 610	968 520	311 240
Topsector							
Agri&food	178 270	154 570	14 190	7 280	2 240	120 350	57 920
waarvan							
primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
voedingsmiddelenindustrie	118 880	102 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
Agri&food keten	800 470	734 060	38 730	21 030	6 650	438 070	362 410
waarvan							
primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
voedingsmiddelenindustrie	118 880	102 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
groot- en detailhandel	604 230	564 360	22 640	12 940	4 290	302 400	301 840
overig	17 970	15 130	1 900	810	130	15 320	2 650
Chemie	79 070	66 730	8 460	3 540	340	64 900	14 180
waarvan							
aardolieverwerking	6 010	5 000	840	160	10	5 370	640
chemische industrie	43 590	36 440	4 990	2 020	150	35 340	8 250
rubber- en kunststofindustrie	29 480	25 290	2 640	1 370	190	24 190	5 290
Creatieve industrie	118 870	103 380	8 580	5 240	1 670	67 330	51 540
waarvan							
kunst	15 410	13 650	960	610	190	8 060	7 350
cultureel erfgoed	9 000	6 760	1 240	870	120	4 140	4 860
media en entertainmentindustrie	46 820	40 530	3 690	1 890	710	25 620	21 200
creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	42 440	2 690	1 860	650	29 500	18 140
Energie	45 100	37 380	5 410	2 180	130	36 110	8 990
waarvan							
aardgas	9 150	7 520	1 150	460	10	7 540	1 610
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	15 790	1 710	860	100	15 210	3 240
gerelateerde activiteiten	17 490	14 070	2 550	860	20	13 350	4 140
High tech systemen en materialen	429 720	371 560	38 080	17 280	2 810	356 000	73 720
waarvan							
metaalindustrie	66 450	55 380	7 210	3 300	570	58 970	7 480
vervaardiging van machines en apparaten	151 230	129 250	14 760	6 140	1 080	126 890	24 340
vervaardiging van transportmiddelen	42 190	35 900	4 450	1 620	220	35 320	6 880
overig	169 850	151 030	11 670	6 220	950	134 820	35 030
Life sciences & health	38 760	33 840	3 290	1 350	270	22 750	16 010
waarvan							
farmacie	16 360	14 360	1 430	540	30	9 670	6 690
medische instrumenten	15 290	12 920	1 530	650	190	10 030	5 260
onderzoek en ontwikkeling	7 110	6 570	330	160	50	3 050	4 060
Transport en opslag	324 870	275 740	30 970	14 040	4 130	257 870	67 010
waarvan							
transport en overslag	185 120	151 800	20 290	9 590	3 430	148 830	36 290
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	139 750	123 940	10 670	4 450	700	109 040	30 720
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115 970	98 420	7 640	5 470	4 450	76 050	39 930
waarvan							
primaire productie	69 750	58 980	3 930	3 140	3 710	43 140	26 610
overig	46 220	39 440	3 710	2 330	740	32 910	13 320

10b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾ (slot)

	Leeftijd					Geslacht	
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	man	vrouw
Water	49 790	41 360	5 440	2 690	310	42 490	7 300
waarvan							
maritieme maakindustrie	22 830	19 000	2 470	1 180	180	20 450	2 370
watertechnologie	7 820	6 310	1 090	390	30	6 200	1 620
deltatechnologie	10 930	9 110	1 130	610	80	9 920	1 010
kennis en advies	8 210	6 940	750	510	20	5 910	2 300

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

10c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾

	Leeftijd					Geslacht	
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	man	vrouw
Totaal Nederland	7 582 270	6 433 890	686 160	370 360	91 840	4 053 120	3 529 150
Totaal topsectoren ²⁾	1 297 950	1 099 680	118 260	61 390	18 620	981 350	316 600
Topsector							
Agri&food	177 600	152 960	14 600	7 520	2 520	119 510	58 100
waarvan							
primaire productie	59 320	52 200	3 590	2 180	1 340	42 050	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 290	100 760	11 010	5 340	1 180	77 450	40 830
Agri&food keten	825 980	755 580	40 250	22 190	7 970	452 960	373 030
waarvan							
primaire productie	59 320	52 200	3 590	2 180	1 340	42 050	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 290	100 760	11 010	5 340	1 180	77 450	40 830
groot- en detailhandel	629 310	586 610	23 660	13 780	5 270	317 380	311 930
overig	19 070	16 010	1 980	900	180	16 070	3 000
Chemie	79 710	66 650	8 630	4 000	440	65 170	14 540
waarvan							
aardolieverwerking	5 670	4 620	800	240	10	5 040	630
chemische industrie	44 350	36 760	5 110	2 300	190	35 860	8 490
rubber- en kunststofindustrie	29 690	25 270	2 720	1 460	240	24 270	5 420
Creatieve industrie	116 150	100 170	8 530	5 350	2 100	65 550	50 600
waarvan							
kunst	15 660	13 700	1 000	660	290	8 270	7 390
cultureel erfgoed	9 010	6 710	1 250	890	160	4 110	4 900
media en entertainmentindustrie	46 940	40 410	3 690	1 990	850	25 850	21 090
creatieve zakelijke dienstverlening	44 540	39 360	2 590	1 810	790	27 330	17 220
Energie	46 750	38 270	5 690	2 630	160	37 360	9 390
waarvan							
aardgas	8 840	7 200	1 130	500	20	7 390	1 450
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	15 710	1 740	890	120	15 150	3 320
gerelateerde activiteiten	19 440	15 360	2 810	1 250	20	14 830	4 620
High tech systemen en materialen	441 640	378 710	40 180	19 050	3 710	364 150	77 490
waarvan							
metaalindustrie	65 890	54 600	7 240	3 370	680	58 390	7 500
vervaardiging van machines en apparaten	158 600	134 520	15 800	6 880	1 400	132 560	26 040
vervaardiging van transportmiddelen	42 100	35 200	4 700	1 920	290	35 010	7 090
overig	175 060	154 390	12 440	6 890	1 340	138 190	36 870

10c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾ (slot)

	Leeftijd					Geslacht	
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	man	vrouw
Life sciences & health	38 260	33 090	3 300	1 520	350	22 210	16 060
waarvan							
farmacie	14 560	12 610	1 320	580	50	8 680	5 880
medische instrumenten	16 160	13 540	1 640	740	240	10 230	5 930
onderzoek en ontwikkeling	7 540	6 940	350	200	60	3 290	4 250
Transport en opslag	329 400	275 400	32 000	16 660	5 350	260 690	68 710
waarvan							
transport en overslag	187 630	151 210	20 550	11 460	4 420	150 290	37 340
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	141 770	124 190	11 450	5 200	930	110 400	31 370
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115 530	97 860	7 790	5 390	4 500	75 970	39 560
waarvan							
primaire productie	69 090	58 460	4 020	3 040	3 580	42 800	26 290
overig	46 440	39 400	3 770	2 350	910	33 170	13 270
Water	51 470	42 500	5 610	3 000	370	43 930	7 540
waarvan							
maritieme maakindustrie	23 630	19 550	2 550	1 310	220	21 100	2 530
watertechnologie	7 590	6 000	1 080	480	20	5 980	1 610
deltatechnologie	12 280	10 200	1 270	710	100	11 110	1 160
kennis en advies	7 980	6 740	710	490	40	5 750	2 230

Bron: CBS

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

10d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾

	Leeftijd					Geslacht	
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	man	vrouw
Totaal Nederland	7 514 940	6 326 260	695 470	393 690	99 510	3 995 710	3 519 230
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 380	1 073 910	118 860	66 230	20 380	964 760	314 620
Topsector							
Agri&food	178 170	152 280	14 970	8 250	2 670	120 060	58 120
waarvan							
primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
Agri&food keten	838 400	765 090	41 250	23 500	8 560	459 980	378 420
waarvan							
primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
groot- en detailhandel	641 120	596 830	24 310	14 290	5 700	323 910	317 220
overig	19 110	15 980	1 970	970	190	16 020	3 090
Chemie	79 610	65 880	8 930	4 350	450	65 100	14 510
waarvan							
aardolieverwerking	5 480	4 410	820	250	10	4 890	600
chemische industrie	44 510	36 500	5 240	2 560	210	35 950	8 560
rubber- en kunststofindustrie	29 630	24 970	2 870	1 550	240	24 270	5 360

10d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	man	vrouw
Creatieve industrie	113 930	97 610	8 490	5 420	2 410	64 210	49 720
waarvan							
kunst	14 760	12 800	1 010	650	310	7 830	6 930
cultureel erfgoed	9 090	6 740	1 280	910	160	4 130	4 970
media en entertainmentindustrie	46 950	39 880	3 760	2 190	1 120	25 940	21 010
creatieve zakelijke dienstverlening	43 130	38 200	2 450	1 660	810	26 320	16 810
Energie	50 170	40 770	6 050	3 150	190	39 520	10 650
waarvan							
aardgas	9 780	7 880	1 280	590	40	8 030	1 750
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 510	15 640	1 770	970	130	15 150	3 350
gerelateerde activiteiten	21 880	17 260	3 000	1 600	30	16 330	5 540
High tech systemen en materialen	440 670	374 690	41 160	20 780	4 050	363 490	77 190
waarvan							
metaalindustrie	65 540	53 570	7 530	3 660	780	58 140	7 400
vervaardiging van machines en apparaten	158 080	132 660	16 230	7 710	1 480	132 290	25 790
vervaardiging van transportmiddelen	42 850	35 720	4 720	2 150	260	35 550	7 300
overig	174 220	152 740	12 680	7 270	1 530	137 510	36 710
Life sciences & health	36 390	31 390	3 140	1 500	360	21 140	15 250
waarvan							
farmacie	12 770	11 190	1 070	460	40	7 660	5 100
medische instrumenten	15 770	13 000	1 690	830	260	10 060	5 710
onderzoek en ontwikkeling	7 850	7 210	370	210	60	3 420	4 430
Transport en opslag	307 930	253 140	30 320	18 100	6 360	241 270	66 650
waarvan							
transport en overslag	184 580	146 040	20 270	12 930	5 350	146 010	38 570
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	123 350	107 110	10 060	5 170	1 010	95 270	28 080
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	114 030	96 410	7 960	5 280	4 380	74 940	39 090
waarvan							
primaire productie	67 560	57 260	4 100	2 860	3 350	41 890	25 680
overig	46 470	39 150	3 870	2 420	1 030	33 060	13 420
Water	49 540	40 360	5 560	3 210	400	42 290	7 250
waarvan							
maritieme maakindustrie	22 910	18 730	2 560	1 390	230	20 380	2 530
watertechnologie	8 060	6 270	1 160	600	40	6 390	1 670
deltatechnologie	11 690	9 670	1 190	730	100	10 530	1 160
kennis en advies	6 890	5 700	660	500	40	5 000	1 890

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

11 Kenniswerkers¹⁾ van 15-65 jaar naar topsector en nationaliteit, 2010-2012

	Kenniswerkers			waarvan buitenlandse kenniswerkers ²⁾			Kenniswerkers			waarvan buitenlandse kenniswerkers ²⁾		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	x 1 000						%					
Totaal Nederland	2163,2	2112,8	2159,5	67,1	65,8	69,2	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ³⁾	397,5	394,3	388,4	17,5	18,4	22,8	18,4	18,7	18,0	26,1	28,0	32,9
Topsector												
Agri&food	28,9	30,8	27,9	1,9	2,3	2,4	1,3	1,5	1,3	2,8	3,5	3,5
waarvan												
primaire productie	5,6	6,0	5,0	.	.	.	0,3	0,3	0,2	.	.	.
voedingsmiddelenindustrie	23,4	24,9	22,9	1,5	1,6	.	1,1	1,2	1,1	2,2	2,4	.
Agri&food keten	69,8	75,1	76,7	5,1	4,0	4,6	3,2	3,6	3,6	7,6	6,1	6,6
waarvan												
primaire productie	5,6	6,0	5,0	.	.	.	0,3	0,3	0,2	.	.	.
voedingsmiddelenindustrie	23,4	24,9	22,9	1,5	1,6	.	1,1	1,2	1,1	2,2	2,4	.
groot- en detailhandel	34,3	39,7	42,8	3,2	1,8	2,1	1,6	1,9	2,0	4,8	2,7	3,0
overig	6,6	4,6	6,0	.	.	.	0,3	0,2	0,3	.	.	.
Chemie	29,6	30,5	32,7	2,7	3,1	2,6	1,4	1,4	1,5	4,0	4,7	3,8
waarvan												
aardolieverwerking	4,1	5,0	4,7	.	.	.	0,2	0,2	0,2	.	.	.
chemische industrie	19,7	20,1	21,9	1,7	1,5	2,0	0,9	1,0	1,0	2,5	2,3	2,9
rubber- en kunststofindustrie	5,9	5,4	6,1	.	.	.	0,3	0,3	0,3	.	.	.
Creatieve industrie	55,7	54,4	53,8	2,3	1,5	2,2	2,6	2,6	2,5	3,4	2,3	3,2
waarvan												
kunst	8,2	8,4	6,5	.	.	.	0,4	0,4	0,3	.	.	.
cultureel erfgoed	6,8	6,8	5,6	.	.	.	0,3	0,3	0,3	.	.	.
media en entertainmentindustrie	22,3	24,0	23,1	.	.	.	1,0	1,1	1,1	.	.	.
creatieve zakelijke dienstverlening	18,4	15,2	18,5	.	.	.	0,9	0,7	0,9	.	.	.
Energie	21,5	21,0	23,0	.	.	.	1,0	1,0	1,1	.	.	.
waarvan												
aardgas	5,6	4,4	5,5	.	.	.	0,3	0,2	0,3	.	.	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	7,2	7,5	6,3	.	.	.	0,3	0,4	0,3	.	.	.
gerelateerde activiteiten	8,6	9,1	11,2	.	.	.	0,4	0,4	0,5	.	.	.
High tech systemen en materialen	179,7	174,6	174,4	7,1	7,8	9,4	8,3	8,3	8,1	10,6	11,9	13,6
waarvan												
metaalindustrie	11,9	11,1	9,6	.	.	.	0,6	0,5	0,4	.	.	.
vervaardiging van machines en apparaten	53,7	51,7	57,0	3,0	3,8	3,9	2,5	2,4	2,6	4,5	5,8	5,6
vervaardiging van transportmiddelen	10,9	10,2	11,4	.	.	.	0,5	0,5	0,5	.	.	.
overig	103,2	101,6	96,4	2,9	3,2	4,5	4,8	4,8	4,5	4,3	4,9	6,5
Life sciences & health	20,2	20,4	22,2	.	1,8	.	0,9	1,0	1,0	.	2,7	.
waarvan												
farmacie	9,1	8,4	7,6	.	.	.	0,4	0,4	0,4	.	.	.
medische instrumenten	6,8	6,7	8,7	.	.	.	0,3	0,3	0,4	.	.	.
onderzoek en ontwikkeling	4,3	5,3	5,9	.	.	.	0,2	0,3	0,3	.	.	.
Transport en opslag	77,6	77,6	61,8	2,2	2,8	4,5	3,6	3,7	2,9	3,3	4,3	6,5
waarvan												
transport en overslag	20,3	22,3	20,2	.	.	2,2	0,9	1,1	0,9	.	.	3,2
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	57,2	55,3	41,6	1,5	1,6	2,4	2,6	2,6	1,9	2,2	2,4	3,5

11 Kenniswerkers¹⁾ van 15-65 jaar naar topsector en nationaliteit, 2010-2012 (slot)

	Kenniswerkers			waarvan buitenlandse kenniswerkers ²⁾			Kenniswerkers			waarvan buitenlandse kenniswerkers ²⁾		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	x 1 000						%					
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	11,6	13,3	12,1	.	.	.	0,5	0,6	0,6	.	.	.
waarvan												
primaire productie	5,1	6,3	6,2	.	.	.	0,2	0,3	0,3	.	.	.
overig	6,5	7,0	5,9	.	.	.	0,3	0,3	0,3	.	.	.
Water	16,5	15,5	17,6	.	.	.	0,8	0,7	0,8	.	.	.
waarvan												
maritieme maakindustrie	3,9	4,4	5,6	.	.	.	0,2	0,2	0,3	.	.	.
watertechnologie	3,7	2,9	2,8	.	.	.	0,2	0,1	0,1	.	.	.
deltatechnologie	2,2	3,3	3,4	.	.	.	0,1	0,2	0,2	.	.	.
kennis en advies	6,7	4,8	5,8	.	.	.	0,3	0,2	0,3	.	.	.

Bron: CBS.

¹⁾ Kenniswerkers zijn werknemers die 12 uur per week of meer werkzaam zijn in een baan op hoger- of wetenschappelijk beroepsniveau.

²⁾ Buitenlandse kenniswerkers zijn kenniswerkers met een nationaliteit anders dan de Nederlandse.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

12a Zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2012

2010

	leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
Totaal Nederland	959 220	720 380	101 100	81 080	55 550
Totaal topsectoren ¹⁾	264 680	192 270	27 390	23 720	21 150
Topsector					
Agri&food	90 590	59 370	10 730	9 800	10 640
waarvan					
primaire productie	86 180	55 930	10 270	9 450	10 490
voedingsmiddelenindustrie	4 410	3 430	460	360	150
Agri&food keten	167 240	118 410	18 790	15 800	14 120
waarvan					
primaire productie	86 180	55 930	10 270	9 450	10 490
voedingsmiddelenindustrie	4 410	3 430	460	360	150
groot- en detailhandel	76 280	58 780	8 010	5 960	3 460
overig	380	260	50	40	30
Chemie	690	470	80	90	50
waarvan					
aardolieverwerking	10	0	0	0	0
chemische industrie	170	110	20	30	10
rubber- en kunststofindustrie	510	360	60	60	40
Creatieve industrie	87 410	70 700	7 650	5 520	3 520
waarvan					
kunst	37 330	29 990	3 410	2 320	1 610
cultureel erfgoed	120	70	20	20	10
media en entertainmentindustrie	17 790	14 390	1 560	1 130	700
creatieve zakelijke dienstverlening	32 170	26 240	2 670	2 060	1 200
Energie	700	330	100	120	160
waarvan					
aardgas	410	160	60	80	130
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	270	160	30	40	30
gerelateerde activiteiten	20	10	10	0	0
High tech systemen en materialen	41 860	32 080	3 820	3 440	2 490
waarvan					
metaalindustrie	5 680	4 490	530	410	250
vervaardiging van machines en apparaten	6 060	4 400	740	560	350
vervaardiging van transportmiddelen	750	520	100	70	50
overig	29 370	22 660	2 460	2 410	1 830
Life sciences & health	1 490	930	280	190	90
waarvan					
farmacie	20	10	10	0	0
medische instrumenten	1 380	860	250	170	80
onderzoek en ontwikkeling	90	60	20	10	0
Transport en opslag	24 760	16 950	2 770	2 640	2 380
waarvan					
transport en overslag	21 710	14 770	2 460	2 320	2 140
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	3 050	2 180	310	320	240

2011

2012

	leeftijd				leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar
1004200	748830	106930	82370	65080	1029410	757490	111260	84730	75810
274710	198820	28550	23670	23530	282900	201170	29860	24220	27640
91780	59650	11060	9600	11430	91750	57920	11240	9700	12880
87380	56270	10570	9260	11240	87240	54490	10760	9350	12650
4400	3380	480	340	190	4510	3440	480	350	240
169030	118570	19370	15500	15480	168880	116100	19650	15630	17500
87380	56270	10570	9260	11240	87240	54490	10760	9350	12650
4400	3380	480	340	190	4510	3440	480	350	240
76860	58650	8260	5860	4030	76740	57910	8360	5880	4580
390	270	50	40	30	390	270	50	40	30
690	460	100	60	60	670	440	90	70	70
10	0	0	0	0	10	0	0	0	0
170	110	20	20	20	170	110	20	20	20
520	350	70	40	50	500	330	60	50	50
94030	75860	8160	5740	4250	98230	78640	8620	6030	4940
40090	32010	3660	2490	1920	41290	32570	3890	2610	2210
120	70	20	10	20	120	60	20	20	10
19190	15480	1670	1180	850	20040	16040	1780	1250	990
34630	28290	2810	2060	1470	36780	29970	2930	2150	1730
620	300	80	100	150	600	300	70	80	140
300	120	40	50	100	310	120	40	40	110
300	170	40	50	50	260	160	30	40	40
20	20	0	0	0	30	20	10	0	0
43870	33360	4080	3420	2990	45260	34150	4310	3360	3440
5860	4590	560	430	290	5960	4600	600	410	350
6410	4610	780	590	420	6630	4730	800	600	500
750	530	100	70	60	770	530	100	80	60
30860	23640	2650	2340	2230	31900	24290	2810	2270	2530
1500	880	290	200	120	1490	860	290	210	140
20	10	0	10	0	20	10	10	0	0
1380	810	270	180	110	1380	800	270	190	130
90	50	20	10	10	90	60	20	10	10
25300	17200	2860	2650	2560	28120	18170	3250	2930	3760
22100	14940	2510	2350	2280	24620	15780	2860	2590	3380
3200	2270	350	300	280	3500	2390	390	340	380

12a Zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2012 (slot)

2010

	leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	23 960	15 650	3 030	2 770	2 500
waarvan					
primaire productie	21 480	13 870	2 750	2 510	2 330
overig	2 480	1 780	280	250	170
Water	1 970	1 390	220	210	140
waarvan					
maritieme maakindustrie	1 630	1 130	190	190	120
watertechnologie	60	50	10	0	0
deltatechnologie	270	210	20	20	20
kennis en advies	10	10	0	0	0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

12b Aandeel zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2012

2010

	leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
	%				
Totaal Nederland	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	27,6	26,7	27,1	29,3	38,1
Topsector					
Agri&food	9,4	8,2	10,6	12,1	19,2
waarvan					
primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9
voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3
Agri&food keten	17,4	16,4	18,6	19,5	25,4
waarvan					
primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9
voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3
groot- en detailhandel	8,0	8,2	7,9	7,4	6,2
overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Chemie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan					
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,1	9,8	7,6	6,8	6,3
waarvan					
kunst	3,9	4,2	3,4	2,9	2,9
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainmentindustrie	1,9	2,0	1,5	1,4	1,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,6	2,6	2,5	2,2

2011**2012**

leeftijd

leeftijd

	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
	23700	15110	3010	2820	2750	23420	14420	3070	2780	3150
	21170	13320	2720	2570	2540	20910	12680	2780	2540	2920
	2530	1780	290	260	200	2500	1740	290	240	230
	2040	1420	240	190	190	2140	1450	240	210	240
	1690	1150	200	170	170	1740	1140	200	180	210
	60	50	10	0	0	70	50	10	0	0
	290	220	30	20	20	320	250	30	20	20
	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

2011**2012**

leeftijd

leeftijd

	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	27,4	26,6	26,7	28,7	36,2	27,5	26,6	26,8	28,6	36,5
	9,1	8,0	10,3	11,7	17,6	8,9	7,6	10,1	11,4	17,0
	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7
	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
	16,8	15,8	18,1	18,8	23,8	16,4	15,3	17,7	18,4	23,1
	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7
	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
	7,7	7,8	7,7	7,1	6,2	7,5	7,6	7,5	6,9	6,0
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
	9,4	10,1	7,6	7,0	6,5	9,5	10,4	7,7	7,1	6,5
	4,0	4,3	3,4	3,0	3,0	4,0	4,3	3,5	3,1	2,9
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	1,9	2,1	1,6	1,4	1,3	1,9	2,1	1,6	1,5	1,3
	3,4	3,8	2,6	2,5	2,3	3,6	4,0	2,6	2,5	2,3

12b Aandeel zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2012 (slot)

2010

	leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
	%				
Energie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3
waarvan					
aardgas	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4,4	4,5	3,8	4,2	4,5
waarvan					
metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
vervaardiging van machines en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3,1	3,1	2,4	3,0	3,3
Life sciences & health	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2
waarvan					
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	2,6	2,4	2,7	3,3	4,3
waarvan					
transport en overslag	2,3	2,1	2,4	2,9	3,9
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2,5	2,2	3,0	3,4	4,5
waarvan					
primaire productie	2,2	1,9	2,7	3,1	4,2
overig	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Water	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
waarvan					
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

2011

2012

	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	>=65 jaar
	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	4,4	4,5	3,8	4,2	4,6	4,4	4,5	3,9	4,0	4,5
	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
	3,1	3,2	2,5	2,8	3,4	3,1	3,2	2,5	2,7	3,3
	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	2,5	2,3	2,7	3,2	3,9	2,7	2,4	2,9	3,5	5,0
	2,2	2,0	2,3	2,9	3,5	2,4	2,1	2,6	3,1	4,5
	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
	2,4	2,0	2,8	3,4	4,2	2,3	1,9	2,8	3,3	4,2
	2,1	1,8	2,5	3,1	3,9	2,0	1,7	2,5	3,0	3,9
	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

13a Aantal openstaande vacatures naar topsector, jaren en kwartalen 2010-2012¹⁾

	2010					2011					2012				
	kwartalen					kwartalen					kwartalen				
	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV
	x 1 000														
Totaal Nederland	121,6	116,0	124,9	123,4	124,4	132,5	135,5	143,6	130,6	116,6	111,5	118,2	116,1	106,0	94,9
Totaal topsectoren ²⁾	24,2	22,3	24,8	26,0	28,1	31,0	32,3	33,8	30,5	26,9	25,0	26,6	26,0	23,1	21,2
Topsector															
Agri&food	2,6	2,7	2,5	2,8	2,7	3,2	3,1	3,8	3,4	2,5	2,6	2,5	3,1	2,7	2,0
waarvan															
primaire productie	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	0,8	0,8	1,1	0,7	0,6	0,8	0,9	0,9	1,0	0,3
voedingsmiddelenindustrie	1,9	2,0	1,9	2,2	2,0	2,4	2,3	2,7	2,7	1,9	1,8	1,6	2,2	1,8	1,6
Agri&food keten	13,8	12,7	14,7	15,4	14,3	15,7	14,7	18,3	15,9	13,3	13,3	13,1	14,4	13,6	10,9
waarvan															
primaire productie	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	0,8	0,8	1,1	0,7	0,6	0,8	0,9	0,9	1,0	0,3
voedingsmiddelenindustrie	1,9	2,0	1,9	2,2	2,0	2,4	2,3	2,7	2,7	1,9	1,8	1,6	2,2	1,8	1,6
groot- en detailhandel	10,8	9,6	11,8	12,2	11,1	11,8	11,0	13,9	11,9	10,2	10,2	10,0	10,9	10,4	8,5
overig	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,4	0,4	0,4
Chemie	1,1	1,0	1,2	1,3	1,2	1,4	1,6	1,6	1,4	1,0	1,0	1,1	1,1	0,8	0,9
waarvan															
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
chemische industrie	0,6	0,5	0,6	0,6	0,8	0,9	0,9	1,0	0,9	0,6	0,7	0,7	0,8	0,5	0,6
rubber- en kunststofindustrie	0,5	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2
Creatieve industrie	2,3	2,0	2,2	2,5	2,8	2,5	2,5	2,3	2,6	2,2	1,9	2,2	1,6	1,7	1,7
waarvan															
kunst	0,4	0,3	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,7	0,7	0,5	0,8	0,8	0,9	0,7	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	0,7	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	1,1	0,9	1,2	1,3	1,6	1,2	1,5	0,9	1,3	0,9	0,8	1,0	0,7	0,8	0,6
Energie	3,3	3,3	3,2	3,4	3,9	4,0	4,5	4,2	3,7	3,5	3,4	3,7	3,5	3,2	3,0
waarvan															
aardgas	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	2,4	2,4	2,3	2,5	2,8	3,1	3,4	3,3	2,8	2,8	2,8	3,0	2,9	2,5	2,4
gerelateerde activiteiten	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,7	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
High tech systemen en materialen	10,5	9,1	10,5	11,8	13,0	14,3	15,3	15,2	14,2	12,4	11,7	12,2	12,1	10,9	10,4
waarvan															
metaalindustrie	0,9	0,6	1,0	1,1	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	0,8	0,9	0,8	1,1	1,0	0,7
vervaardiging van machines en apparaten	3,4	2,8	3,3	3,9	4,6	4,5	4,8	4,8	4,1	4,0	3,4	3,5	3,5	3,2	2,8
vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0	0,9	0,7	0,8	1,0	0,7	0,8	0,6
overig	5,6	5,2	5,7	6,1	6,1	7,4	8,0	7,7	7,4	6,9	6,6	6,9	6,8	5,9	6,2
Life sciences & health	0,7	0,6	0,6	0,7	1,0	1,0	0,9	1,3	0,9	1,0	0,8	0,7	0,9	0,9	0,9
waarvan															
farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,5	0,2	0,7	0,5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
medische instrumenten	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
onderzoek en ontwikkeling	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	4,1	3,9	4,5	4,3	4,3	5,4	5,7	6,3	5,0	4,8	3,9	4,1	4,2	3,4	3,1
waarvan															
transport en overslag	1,5	1,4	1,8	1,6	1,3	1,9	1,6	2,5	1,9	1,7	1,4	1,5	1,6	1,1	0,9
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,5	2,5	2,7	2,7	2,9	3,5	4,1	3,8	3,1	3,1	2,6	2,6	2,6	2,3	2,2

13a Aantal openstaande vacatures naar topsector, jaren en kwartalen 2010-2012¹⁾ (slot)

	2010					2011					2012				
	kwartalen					kwartalen					kwartalen				
	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV
	x 1 000														
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,4	1,1	1,7	1,5	1,1	1,4	1,4	1,7	1,4	1,2	1,3	1,3	1,4	1,3	0,8
waarvan															
primaire productie	0,8	0,5	1,1	0,8	0,5	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,9	0,8	0,3
overig	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,8	1,0	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5
Water	0,9	0,8	1,0	0,9	1,0	1,3	1,2	1,6	1,2	1,2	1,2	1,4	1,1	1,1	0,9
waarvan															
maritieme maakindustrie	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,8	0,6	0,7	0,6	0,7	0,5	0,6	0,6
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
kennis en advies	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1

Bron: CBS.

¹⁾ Jaarcijfer is een gemiddelde over het jaar; kwartaalcijfers betreft openstaande vacatures aan het einde van het kwartaal.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

13b Aandeel openstaande vacatures naar topsector, jaren en kwartalen 2010-2012¹⁾

	2010					2011					2012				
	kwartalen					kwartalen					kwartalen				
	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV
	%														
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	19,9	19,2	19,9	21,1	22,6	23,4	23,8	23,5	23,4	23,1	22,4	22,5	22,4	21,8	22,3
Topsector															
Agri&food	2,1	2,3	2,0	2,3	2,2	2,4	2,3	2,6	2,6	2,1	2,3	2,1	2,7	2,5	2,1
waarvan															
primaire productie	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8	0,5	0,5	0,7	0,8	0,8	0,9	0,3
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,7	1,5	1,8	1,6	1,8	1,7	1,9	2,1	1,6	1,6	1,4	1,9	1,7	1,7
Agri&food keten	11,3	10,9	11,8	12,5	11,5	11,8	10,8	12,7	12,2	11,4	11,9	11,1	12,4	12,8	11,5
waarvan															
primaire productie	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8	0,5	0,5	0,7	0,8	0,8	0,9	0,3
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,7	1,5	1,8	1,6	1,8	1,7	1,9	2,1	1,6	1,6	1,4	1,9	1,7	1,7
groot- en detailhandel	8,9	8,3	9,4	9,9	8,9	8,9	8,1	9,7	9,1	8,7	9,1	8,5	9,4	9,8	9,0
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4
Chemie	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0	1,1	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9
waarvan															
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
chemische industrie	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,5	0,6	0,6	0,7	0,5	0,6
rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2
Creatieve industrie	1,9	1,7	1,8	2,0	2,3	1,9	1,8	1,6	2,0	1,9	1,7	1,9	1,4	1,6	1,8
waarvan															
kunst	0,3	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,6	0,6	0,4	0,6	0,6	0,7	0,5	0,7	0,8	0,8	0,6	0,8	0,6	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	0,9	0,8	1,0	1,1	1,3	0,9	1,1	0,6	1,0	0,8	0,7	0,8	0,6	0,8	0,6

13b Aandeel openstaande vacatures naar topsector, jaren en kwartalen 2010-2012¹⁾ (slot)

	2010					2011					2012				
	kwartalen					kwartalen					kwartalen				
	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV	totaal	I	II	III	IV
	%														
Energie	2,7	2,8	2,6	2,8	3,1	3,0	3,3	2,9	2,8	3,0	3,0	3,1	3,0	3,0	3,2
waarvan															
aardgas	0,3	0,3	0,2	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	2,0	2,1	1,8	2,0	2,3	2,3	2,5	2,3	2,1	2,4	2,5	2,5	2,5	2,4	2,5
gerelateerde activiteiten	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
High tech systemen en materialen	8,6	7,8	8,4	9,6	10,5	10,8	11,3	10,6	10,9	10,6	10,5	10,3	10,4	10,3	11,0
waarvan															
metaalindustrie	0,7	0,5	0,8	0,9	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	0,7	0,8	0,7	0,9	0,9	0,7
vervaardiging van machines en apparaten	2,8	2,4	2,6	3,2	3,7	3,4	3,5	3,3	3,1	3,4	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
vervaardiging van transportmiddelen	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7	0,8	0,6	0,8	0,6
overig	4,6	4,5	4,6	4,9	4,9	5,6	5,9	5,4	5,7	5,9	5,9	5,8	5,9	5,6	6,5
Life sciences & health	0,6	0,5	0,5	0,6	0,8	0,8	0,7	0,9	0,7	0,9	0,7	0,6	0,8	0,8	0,9
waarvan															
farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,1	0,5	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5
medische instrumenten	0,2	0,3	0,2	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
onderzoek en ontwikkeling	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	3,4	3,4	3,6	3,5	3,5	4,1	4,2	4,4	3,8	4,1	3,5	3,5	3,6	3,2	3,3
waarvan															
transport en overslag	1,2	1,2	1,4	1,3	1,0	1,4	1,2	1,7	1,5	1,5	1,3	1,3	1,4	1,0	0,9
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3	2,6	3,0	2,6	2,4	2,7	2,3	2,2	2,2	2,2	2,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,2	0,9	1,4	1,2	0,9	1,1	1,0	1,2	1,1	1,0	1,2	1,1	1,2	1,2	0,8
waarvan															
primaire productie	0,7	0,4	0,9	0,6	0,4	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	0,8	0,3
overig	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Water	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	1,0	0,9	1,1	0,9	1,0	1,1	1,2	0,9	1,0	0,9
waarvan															
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,4	0,6	0,6
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
kennis en advies	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1

Bron: CBS.

¹⁾ Jaarcijfer is een gemiddelde over het jaar; kwartaalcijfers betreft openstaande vacatures aan het einde van het kwartaal.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

14 Uitgaven aan R&D, 2011-2012

	Uitgaven R&D eigen activiteiten		Uitgaven R&D uitbestede activiteiten ¹⁾		Uitgaven R&D eigen activiteiten		Uitgaven R&D uitbestede activiteiten ¹⁾		
	2011	2012	2012	2011	2012	2012			
	x mln euro			%					
Totaal bedrijven ²⁾	6 922	7 286	3 178	100	100	100			
Totaal topsectoren ³⁾	6 114	6 367	2 578	88,3	87,4	81,1			
Topsector									
Agri&food	541	515	105	7,8	7,1	3,3			
waarvan									
primaire productie	134	104	46	1,9	1,4	1,4			
voedingsmiddelenindustrie	406	412	59	5,9	5,7	1,9			
Agri&food keten	757	801	198	10,9	11,0	6,2			
waarvan									
primaire productie	134	104	46	1,9	1,4	1,4			
voedingsmiddelenindustrie	406	412	59	5,9	5,7	1,9			
groot- en detailhandel	66	94	41	1,0	1,3	1,3			
overig	150	192	53	2,2	2,6	1,7			
Chemie	761	824	634	11,0	11,3	20,0			
waarvan									
aardolieverwerking	108	234	537	1,6	3,2	16,9			
chemische industrie	555	501	90	8,0	6,9	2,8			
rubber- en kunststofindustrie	98	89	7	1,4	1,2	0,2			
Creatieve industrie	51	65	6	0,7	0,9	0,2			
waarvan									
kunst	x	x	x	x	x	x			
cultureel erfgoed	x	x	x	x	x	x			
media en entertainmentindustrie	32	41	2	0,5	0,6	0,1			
creatieve zakelijke dienstverlening	14	16	4	0,2	0,2	0,1			
Energie	1 056	1 135	311	15,3	15,6	9,8			
waarvan									
aardgas	3	2	4	0,0	0,0	0,1			
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	1 040	1 117	278	15,0	15,3	8,7			
gerelateerde activiteiten	12	16	28	0,2	0,2	0,9			
High tech systemen en materialen	3 452	3 632	1 210	49,9	49,9	38,1			
waarvan									
metaalindustrie	146	123	10	2,1	1,7	0,3			
vervaardiging van machines en apparaten	1 925	2 140	861	27,8	29,4	27,1			
vervaardiging van transportmiddelen	233	207	72	3,4	2,8	2,3			
overig	1 148	1 162	268	16,6	16,0	8,4			
Life sciences & health	774	670	530	11,2	9,2	16,7			
waarvan									
farmacie	321	257	316	4,6	3,5	9,9			
medische instrumenten	136	145	128	2,0	2,0	4,0			
onderzoek en ontwikkeling	317	268	86	4,6	3,7	2,7			
Transport en opslag	152	149	19	2,2	2,0	0,6			
waarvan									
transport en overslag	4	8	4	0,1	0,1	0,1			
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	148	141	14	2,1	1,9	0,4			

14 Uitgaven aan R&D, 2011-2012 (slot)

	Uitgaven R&D eigen activiteiten		Uitgaven R&D uitbestede activiteiten ¹⁾		Uitgaven R&D uitbestede activiteiten ¹⁾	
	2011	2012	2012	2011	2012	2012
	x mln euro			%		
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	241	295	171	3,5	4,0	5,4
waarvan						
primaire productie	123	105	2	1,8	1,4	0,1
overig	117	190	169	1,7	2,6	5,3
Water	491	539	56	7,1	7,4	1,8
waarvan						
maritieme maakindustrie	51	83	13	0,7	1,1	0,4
watertechnologie	x	x	x	x	x	x
deltatechnologie	x	x	x	x	x	x
kennis en advies	410	437	37	5,9	6,0	1,2

Bron: CBS.

¹⁾ Voor 2011 zijn de uitbestede R&D-uitgaven niet bekend.

²⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven. Instellingen en hoger onderwijs worden niet meegerekend.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

15 Uitgaven aan innovatie naar topsector, 2012

	Totaal bedrijven	waaronder mkb	Totaal bedrijven	waaronder mkb
	x mln euro		%	
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	13 270	5 230	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	10 134	3 132	76,4	59,9
Topsector				
Agri&food	706	263	5,3	5,0
waarvan				
primaire productie	120	39	0,9	0,7
voedingsmiddelenindustrie	586	224	4,4	4,3
Agri&food keten	1 885	1 204	14,2	23,0
waarvan				
primaire productie	120	39	0,9	0,7
voedingsmiddelenindustrie	586	224	4,4	4,3
groot- en detailhandel	792	738	6,0	14,1
overig	388	203	2,9	3,9
Chemie	1 518	202	11,4	3,9
waarvan				
aardolieverwerking	770	3	5,8	0,1
chemische industrie	636	110	4,8	2,1
rubber- en kunststofindustrie	113	90	0,8	1,7
Creatieve industrie	175	121	1,3	2,3
waarvan				
kunst	x	x	x	x
cultureel erfgoed	x	x	x	x
media en entertainmentindustrie	115	61	0,9	1,2
creatieve zakelijke dienstverlening	58	57	0,4	1,1

15 Uitgaven aan innovatie naar topsector, 2012 (slot)

	Totaal bedrijven	waaronder mkb	Totaal bedrijven	waaronder mkb
	x mln euro		%	
Energie	1 490	272	11,2	5,2
waarvan				
aardgas	23	11	0,2	0,2
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	1 429	230	10,8	4,4
gerelateerde activiteiten	37	30	0,3	0,6
High tech systemen en materialen	5 356	1 492	40,4	28,5
waarvan				
metaalindustrie	195	112	1,5	2,1
vervaardiging van machines en apparaten	3 162	612	23,8	11,7
vervaardiging van transportmiddelen	345	116	2,6	2,2
overig	1 654	652	12,5	12,5
Life sciences & health	1 630	234	12,3	4,5
waarvan				
farmacie	554	22	4,2	0,4
medische instrumenten	671	18	5,1	0,3
onderzoek en ontwikkeling	405	194	3,1	3,7
Transport en opslag	605	434	4,6	8,3
waarvan				
transport en overslag	209	140	1,6	2,7
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	396	294	3,0	5,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	430	272	3,2	5,2
waarvan				
primaire productie	225	201	1,7	3,8
overig	205	71	1,5	1,4
Water	985	139	7,4	2,7
waarvan				
maritieme maakindustrie	78	41	0,6	0,8
watertechnologie	x	x	x	x
deltatechnologie	x	x	x	x
kennis en advies	889	95	6,7	1,8

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

16 Innoverende (midden- en klein) bedrijven naar topsector, 2012

	Totaal bedrijven			Mkb
	innoverende bedrijven	technologische innovatoren	niet technologische innovatoren	innoverende bedrijven
	% van totaal bedrijven			% van totaal mkb
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	38	31	27	38
Totaal topsectoren ²⁾	52	47	34	49
Topsector				
Agri&food	39	36	32	37
waarvan				
primaire productie	34	32	30	33
voedingsmiddelenindustrie	44	39	34	39
Agri&food keten	34	28	24	33
waarvan				
primaire productie	34	32	30	33
voedingsmiddelenindustrie	44	39	34	39
groot- en detailhandel	30	23	18	30
overig	84	83	71	71
Chemie	65	65	48	61
waarvan				
aardolieverwerking	52	45	32	56
chemische industrie	77	75	59	77
rubber- en kunststofindustrie	57	57	37	57
Creatieve industrie	30	23	25	29
waarvan				
kunst	x	x	x	x
cultureel erfgoed	x	x	x	x
media en entertainmentindustrie	54	50	48	51
creatieve zakelijke dienstverlening	19	15	12	18
Energie	70	62	46	55
waarvan				
aardgas	53	47	44	31
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	71	66	44	54
gerelateerde activiteiten	80	20	69	78
High tech systemen en materialen	67	61	45	63
waarvan				
metaalindustrie	52	47	32	50
vervaardiging van machines en apparaten	71	67	48	67
vervaardiging van transportmiddelen	80	76	35	75
overig	67	61	50	64
Life sciences & health	60	52	44	55
waarvan				
farmacie	74	67	41	67
medische instrumenten	56	46	46	50
onderzoek en ontwikkeling	66	59	43	63
Transport en opslag	31	27	18	29
waarvan				
transport en overslag	21	18	11	20
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	51	46	33	48

16 Innoverende (midden- en klein) bedrijven naar topsector, 2012 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb
	innoverende bedrijven	technologische innovatoren	niet technologische innovatoren	innoverende bedrijven
	% van totaal bedrijven			% van totaal mkb
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	62	59	37	61
waarvan				
primaire productie	67	67	35	67
overig	50	42	41	49
Water	62	59	28	54
waarvan				
maritieme maakindustrie	66	61	30	62
watertechnologie	x	x	x	x
deltatechnologie	x	x	x	x
kennis en advies	100	100	38	80

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

17 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2012

	Technologische innovatoren	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst ¹⁾
	% van totaal bedrijven	% van de technologische innovatoren
Totaal bedrijvensector Nederland ²⁾	31	23
Totaal topsectoren ³⁾	47	32
Topsector		
Agri&food	36	13
waarvan		
primaire productie	32	5
voedingsmiddelenindustrie	39	20
Agri&food keten	28	16
waarvan		
primaire productie	32	5
voedingsmiddelenindustrie	39	20
groot- en detailhandel	23	15
overig	83	32
Chemie	65	18
waarvan		
aardolieverwerking	45	26
chemische industrie	75	24
rubber- en kunststofindustrie	57	18
Creatieve industrie	23	30
waarvan		
kunst	x	x
cultureel erfgoed	x	x
media en entertainmentindustrie	50	33
creatieve zakelijke dienstverlening	15	28

17 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2012 (slot)

	Technologische innovatoren	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst ¹⁾
	% van totaal bedrijven	% van de technologische innovatoren
Energie	62	45
waarvan		
aardgas	47	100
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	66	45
gerelateerde activiteiten	20	20
High tech systemen en materialen	61	32
waarvan		
metaalindustrie	47	21
vervaardiging van machines en apparaten	67	25
vervaardiging van transportmiddelen	76	43
overig	61	39
Life sciences & health	52	30
waarvan		
farmacie	67	43
medische instrumenten	46	14
onderzoek en ontwikkeling	59	50
Transport en opslag	27	13
waarvan		
transport en overslag	18	16
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	46	12
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	59	45
waarvan		
primaire productie	67	52
overig	42	11
Water	59	46
waarvan		
maritieme maakindustrie	61	42
watertechnologie	x	x
deltatechnologie	x	x
kennis en advies	100	52

Bron: CBS.

¹⁾ Aandeel van de omzet bij technologische innovatoren dat afkomstig is van een vernieuwd product of dienst.

²⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

18 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2012

	Totaal bedrijven			Mkb	
	partners				
	partnership	universiteiten	buitenland	overheid of openbare researchinstelling	partnership
	% van innoverende bedrijven	% van innoverende bedrijven met partnership			% van innoverend mkb
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	31	30	44	22	30
Totaal topsectoren ²⁾	36	40	47	26	34
Topsector					
Agri&food	48	14	20	13	47
waarvan					
primaire productie	83	4	4	1	83
voedingsmiddelenindustrie	25	35	55	39	22
Agri&food keten	28	20	25	15	27
waarvan					
primaire productie	83	4	4	1	83
voedingsmiddelenindustrie	25	35	55	39	22
groot- en detailhandel	15	19	18	15	14
overig	50	46	68	22	47
Chemie	50	42	73	28	47
waarvan					
aardolieverwerking	78	36	100	21	83
chemische industrie	38	56	91	39	30
rubber- en kunststofindustrie	61	33	59	21	62
Creatieve industrie	22	15	8	15	20
waarvan					
kunst	x	x	x	x	x
cultureel erfgoed	x	x	x	x	x
media en entertainmentindustrie	43	15	8	15	41
creatieve zakelijke dienstverlening	x	x	x	x	x
Energie	46	60	78	51	38
waarvan					
aardgas	58	27	100	27	27
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	48	65	76	53	41
gerelateerde activiteiten	15	0	100	33	16
High tech systemen en materialen	37	43	54	27	36
waarvan					
metaalindustrie	25	21	43	4	24
vervaardiging van machines en apparaten	37	45	63	29	37
vervaardiging van transportmiddelen	39	50	40	11	39
overig	41	44	52	35	40
Life sciences & health	54	74	76	53	54
waarvan					
farmacie	27	67	61	33	34
medische instrumenten	62	68	78	59	60
onderzoek en ontwikkeling	58	90	77	40	60
Transport en opslag	20	31	51	16	20
waarvan					
transport en overslag	12	45	51	35	13

18 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2012 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb	
	partners				
	partnership	universiteiten	buitenland	overheid of openbare researchinstelling	partnership
	% van innoverende bedrijven	% van innoverende bedrijven met partnership			% van innoverend mkb
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	26	26	51	9	26
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	48	35	19	16	48
waarvan					
primaire productie	52	40	18	16	52
overig	37	15	24	14	36
Water	38	69	74	61	33
waarvan					
maritieme maakindustrie	22	49	59	13	21
watertechnologie	x	x	x	x	x
deltatechnologie	x	x	x	x	x
kennis en advies	80	92	89	92	78

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

19 Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2012

	Totaal	waaronder mkb
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	53 920	52 390
Totaal topsectoren ²⁾	15 990	15 420
Topsector		
Agri&food	2 400	2 320
waarvan		
primaire productie	1 090	1 090
voedingsmiddelenindustrie	1 310	1 240
Agri&food keten	8 420	8 250
waarvan		
primaire productie	1 090	1 090
voedingsmiddelenindustrie	1 310	1 240
groot- en detailhandel	5 780	5 690
overig	240	230
Chemie	810	750
waarvan		
aardolieverwerking	20	10
chemische industrie	350	310
rubber- en kunststofindustrie	430	430
Creatieve industrie	1 630	1 600
waarvan		
kunst	220	220
cultureel erfgoed	80	80
media en entertainmentindustrie	470	450
creatieve zakelijke dienstverlening	860	860

19 Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2012 (slot)

	Totaal	waaronder mkb
Energie	600	500
waarvan		
aardgas	40	30
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	510	430
gerelateerde activiteiten	50	40
High tech systemen en materialen	5 800	5 620
waarvan		
metaalindustrie	1 080	1 060
vervaardiging van machines en apparaten	2 100	2 030
vervaardiging van transportmiddelen	380	360
overig	2 240	2 170
Life sciences & health	360	340
waarvan		
farmacie	60	50
medische instrumenten	220	210
onderzoek en ontwikkeling	80	80
Transport en opslag	3 140	3 020
waarvan		
transport en overslag	2 120	2 080
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1 020	940
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2 060	2 030
waarvan		
primaire productie	1 410	1 410
overig	640	630
Water	410	380
waarvan		
maritieme maakindustrie	260	250
watertechnologie	40	30
deltatechnologie	60	60
kennis en advies	50	40

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

20 Private uitgaven aan zachte R&D¹⁾ naar topsector, 2010

	Eigen onderzoek		Uitbesteed onderzoek	
	x mln euro	%	x mln euro	%
Totaal bedrijvensector Nederland ²⁾	5 074	100	1 725	100
Totaal topsectoren ³⁾	4 321	85,2	1 436	83,3
Topsector				
Agri&food	412	8,1	116	6,7
waarvan				
primaire productie	80	1,6	71	4,1
voedingsmiddelenindustrie	332	6,5	45	2,6

20 Private uitgaven aan zachte R&D¹⁾ naar topsector, 2010 (vervolg)

	Eigen onderzoek	Uitbesteed onderzoek	Eigen onderzoek	Uitbesteed onderzoek
	x mln euro		%	
Agri&food keten	541	161	10,7	9,3
waarvan				
primaire productie	80	71	1,6	4,1
voedingsmiddelenindustrie	332	45	6,5	2,6
groot- en detailhandel	82	40	1,6	2,3
overig	46	4	0,9	0,3
Chemie	736	218	14,5	12,7
waarvan				
aardolieverwerking	13	x	0,3	x
chemische industrie	680	211	13,4	12,2
rubber- en kunststofindustrie	43	x	0,8	x
Creatieve industrie ⁴⁾	30	5	0,6	0,3
waarvan				
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	18	3	0,4	0,2
creatieve zakelijke dienstverlening	12	3	0,2	0,1
Energie	742	154	14,6	8,9
waarvan				
aardgas	34	x	0,7	x
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁵⁾	698	117	13,7	6,8
gerelateerde activiteiten	10	x	0,2	x
High tech systemen en materialen	2494	710	49,2	41,2
waarvan				
metaalindustrie	127	11	2,5	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	1756	450	34,6	26,1
vervaardiging van transportmiddelen	126	48	2,5	2,8
overig	485	201	9,6	11,6
Life sciences & health ⁴⁾	525	301	10,3	17,4
waarvan				
farmacie	382	x	7,5	x
medische instrumenten	143	x	2,8	x
onderzoek en ontwikkeling
Transport en opslag	140	62	2,8	3,6
waarvan				
transport en overslag	7	2	0,1	0,1
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	133	60	2,6	3,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	164	110	3,2	6,4
waarvan				
primaire productie	49	4	1,0	0,2
overig	114	105	2,3	6,1

20 Private uitgaven aan zachte R&D¹⁾ naar topsector, 2010 (slot)

	Eigen onderzoek		Uitbesteed onderzoek	
	x mln euro	%	x mln euro	%
Water	55	1,1	103	6,0
waarvan				
maritieme maakindustrie	35	0,7	17	1,0
watertechnologie	12	0,2	8	0,5
deltatechnologie	4	0,1	x	x
kennis en advies	4	0,1	x	x

Bron: CBS.

¹⁾ Bron: CIS. Data uit innovatie-enquête zijn beschikbaar voor SBI-codes 01 t/m 82, exclusief SBI 72. Er is een verschil tussen harde en zachte R&D. Zachte R&D-uitgaven worden gedaan door innoverende bedrijven. Een innoverend bedrijf wordt echter niet altijd aangemerkt als een R&D-bedrijf.

²⁾ Totaal van Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, exclusief SBI 72) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ Exclusief de subsectoren 'Kunst' en 'Cultureel erfgoed'.

⁵⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁶⁾ Exclusief de subsector 'Onderzoek en ontwikkeling'.

21 Uitgaven aan innovatie¹⁾ naar topsector, 2010

	Totaal		waaronder door MKB	
	x mln euro	%	x mln euro	%
Totaal bedrijvensector Nederland ²⁾	13 119	100	6 785	100
Totaal topsectoren ³⁾	8 172	62,3	2 978	43,9
Topsector				
Agri&food	832	6,3	374	5,5
waarvan				
primaire productie	221	1,7	145	2,1
voedingsmiddelenindustrie	610	4,7	228	3,4
Agri&food keten	1 295	9,9	761	11,2
waarvan				
primaire productie	221	1,7	145	2,1
voedingsmiddelenindustrie	610	4,7	228	3,4
groot- en detailhandel	389	3,0	343	5,1
overig	75	0,6	45	0,7
Chemie	1 325	10,1	256	3,8
waarvan				
aardolieverwerking	33	0,3	4	0,1
chemische industrie	1 190	9,1	165	2,4
rubber- en kunststofindustrie	102	0,8	86	1,3
Creatieve industrie ⁴⁾	216	1,6	157	2,3
waarvan				
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	98	0,7	40	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	118	0,9	117	1,7

21 Uitgaven aan innovatie¹⁾ naar topsector, 2010 (slot)

	Totaal	waaronder door MKB	Totaal	waaronder door MKB
	x mln euro		%	
Energie	1 191	179	9,1	2,6
waarvan				
aardgas	196	3	1,5	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁵⁾	948	148	7,2	2,2
gerelateerde activiteiten	46	28	0,4	0,4
High tech systemen en materialen	4 066	1 518	31,0	22,4
waarvan				
metaalindustrie	205	111	1,6	1,6
vervaardiging van machines en apparaten	2 819	836	21,5	12,3
vervaardiging van transportmiddelen	229	81	1,7	1,2
overig	813	490	6,2	7,2
Life sciences & health ⁶⁾	1 095	275	8,3	4,1
waarvan				
farmacie	654	24	5,0	0,4
medische instrumenten	441	251	3,4	3,7
onderzoek en ontwikkeling
Transport en opslag	411	219	3,1	3,2
waarvan				
transport en overslag	110	90	0,8	1,3
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	301	129	2,3	1,9
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	595	490	4,5	7,2
waarvan				
primaire productie	96	94	0,7	1,4
overig	499	396	3,8	5,8
Water	212	158	1,6	2,3
waarvan				
maritieme maakindustrie	87	49	0,7	0,7
watertechnologie	22	9	0,2	0,1
deltatechnologie	8	6	0,1	0,1
kennis en advies	95	94	0,7	1,4

Bron: CBS.

¹⁾ Bron: CIS. Data uit innovatie-enquête zijn beschikbaar voor SBI-codes 01 t/m 82 exclusief SBI 72.

²⁾ Totaal van Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, exclusief SBI 72) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ de subsectoren 'Kunst' en 'Cultureel erfgoed'.

⁵⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁶⁾ Exclusief de subsector 'Onderzoek en ontwikkeling'.

22 Innoverende (midden- en klein) bedrijven naar topsector, 2010

	Totaal bedrijven			Mkb	
	innoverende bedrijven	technologische innovatoren	niet technologische innovatoren	innoverende bedrijven	
	% van totaal bedrijven			% van totaal mkb	
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	48	38	32	48	
Totaal topsectoren ²⁾	55	48	35	52	
Topsector					
Agri&food	47	40	30	44	
waarvan					
primaire productie	38	33	20	37	
voedingsmiddelenindustrie	54	45	37	49	
Agri&food keten	40	32	25	38	
waarvan					
primaire productie	38	33	20	37	
voedingsmiddelenindustrie	54	45	37	49	
groot- en detailhandel	35	27	23	35	
overig	87	73	44	83	
Chemie	73	31	49	65	
waarvan					
aardolieverwerking	90	78	71	59	
chemische industrie	78	65	57	65	
rubber- en kunststofindustrie	68	66	43	65	
Creatieve industrie ³⁾	64	51	43	62	
waarvan					
kunst	
cultureel erfgoed	
media en entertainmentindustrie	78	67	42	74	
creatieve zakelijke dienstverlening	56	42	43	55	
Energie	80	71	54	68	
waarvan					
aardgas	58	40	53	43	
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	81	73	52	71	
gerelateerde activiteiten	86	79	79	67	
High tech systemen en materialen	64	58	41	61	
waarvan					
metaalindustrie	57	48	34	55	
vervaardiging van machines en apparaten	64	59	39	61	
vervaardiging van transportmiddelen	63	60	39	59	
overig	68	61	47	65	
Life sciences & health ⁵⁾	53	46	30	48	
waarvan					
farmacie	92	77	55	77	
medische instrumenten	40	37	22	39	
onderzoek en ontwikkeling	
Transport en opslag	39	28	26	35	
waarvan					
transport en overslag	34	25	21	32	
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	47	36	36	42	

22 Innoverende (midden- en klein) bedrijven naar topsector, 2010 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb
	innoverende bedrijven	technologische innovatoren	niet technologische innovatoren	innoverende bedrijven
	% van totaal bedrijven			% van totaal mkb
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	54	49	30	54
waarvan				
primaire productie	53	49	26	53
overig	56	50	38	55
Water	57	55	36	51
waarvan				
maritieme maakindustrie	54	53	30	50
watertechnologie	75	64	57	52
deltatechnologie	41	39	22	38
kennis en advies	100	100	90	97

Bron: CBS.

- ¹⁾ Totaal van Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, exclusief SBI 72) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ³⁾ Exclusief de subsectoren 'Kunst' en 'Cultureel erfgoed'.
- ⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.
- ⁵⁾ Exclusief de subsector 'Onderzoek en ontwikkeling'.

23 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2010

	Technologische innovatoren	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst
	% van totaal bedrijven	% van de technologische innovatoren
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	38	26
Totaal topsectoren ²⁾	48	27
Topsector		
Agri&food	40	19
waarvan		
primaire productie	33	28
voedingsmiddelenindustrie	45	16
Agri&food keten	32	26
waarvan		
primaire productie	33	28
voedingsmiddelenindustrie	45	16
groot- en detailhandel	27	29
overig	73	28
Chemie	31	24
waarvan		
aardolieverwerking	78	22
chemische industrie	65	21
rubber- en kunststofindustrie	66	26
Creatieve industrie ³⁾	51	28
waarvan		
kunst	.	.
cultureel erfgoed	.	.
media en entertainmentindustrie	67	19
creatieve zakelijke dienstverlening	42	36

23 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2010 (slot)

	Technologische innovatoren	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst
	% van totaal bedrijven	% van de technologische innovatoren
Energie	71	21
waarvan		
aardgas	40	x
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	73	21
gerelateerde activiteiten	79	x
High tech systemen en materialen	58	30
waarvan		
metaalindustrie	48	27
vervaardiging van machines en apparaten	59	27
vervaardiging van transportmiddelen	60	40
overig	61	33
Life sciences & health ⁵⁾	46	21
waarvan		
farmacie	77	17
medische instrumenten	37	23
onderzoek en ontwikkeling	.	.
Transport en opslag	28	33
waarvan		
transport en overslag	25	34
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	36	31
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	49	26
waarvan		
primaire productie	49	23
overig	50	32
Water	55	25
waarvan		
maritieme maakindustrie	53	28
watertechnologie	64	26
deltatechnologie	39	x
kennis en advies	100	x

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, exclusief SBI 72) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Kunst' en 'Cultureel erfgoed'.

⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁵⁾ Exclusief de subsector 'Onderzoek en ontwikkeling'.

24 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010

	Totaal bedrijven			Mkb	
	partners			overheid of openbare researchinstelling	partnership
	partnership	universiteiten	buitenland		
% van innoverende bedrijven	% van innoverende bedrijven met partnership			% van innoverend mkb	
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	30	24	55	18	29
Totaal topsectoren ²⁾	32	28	59	20	31
Topsector					
Agri&food	31	36	60	19	28
waarvan					
primaire productie	36	48	67	12	35
voedingsmiddelenindustrie	28	27	55	24	25
Agri&food keten	21	30	55	17	20
waarvan					
primaire productie	36	48	67	12	35
voedingsmiddelenindustrie	28	27	55	24	25
groot- en detailhandel	15	21	49	14	15
overig	33	39	58	21	31
Chemie	44	47	81	26	37
waarvan					
aardolieverwerking	44	26	x	26	x
chemische industrie	42	56	83	34	x
rubber- en kunststofindustrie	46	42	x	21	44
Creatieve industrie ³⁾	27	4	37	x	26
waarvan					
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	24	x	26	x	24
creatieve zakelijke dienstverlening	29	x	44	x	29
Energie	40	61	65	34	34
waarvan					
aardgas	x	x	x	x	x
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	39	66	67	37	33
gerelateerde activiteiten	x	x	x	x	x
High tech systemen en materialen	37	31	65	24	36
waarvan					
metaalindustrie	30	23	72	21	28
vervaardiging van machines en apparaten	37	35	72	24	36
vervaardiging van transportmiddelen	48	41	74	26	47
overig	38	28	54	25	38
Life sciences & health ⁵⁾	42	62	70	31	42
waarvan					
farmacie	49	50	92	39	40
medische instrumenten	43	71	54	26	44
onderzoek en ontwikkeling
Transport en opslag	18	19	57	18	16
waarvan					
transport en overslag	16	12	38	13	15

24 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb	
	partners			overheid of openbare researchinstelling	partnership
	partnership	universiteiten	buitenland		
% van innoverende bedrijven	% van innoverende bedrijven met partnership			% van innoverend mkb	
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	21	27	81	25	19
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	36	25	47	11	36
waarvan					
primaire productie	35	33	48	13	35
overig	38	8	44	6	38
Water	58	38	58	23	56
waarvan					
maritieme maakindustrie	47	26	36	7	45
watertechnologie	61	80	90	40	57
deltatechnologie	79	x	x	x	x
kennis en advies	84	x	x	x	x

Bron: CBS.

- ¹⁾ Totaal van Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, exclusief SBI 72) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ³⁾ Exclusief de subsectoren 'Kunst' en 'Cultureel erfgoed'.
- ⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.
- ⁵⁾ Exclusief de subsector 'Onderzoek en ontwikkeling'.

25 Onderzoekspopulatie¹⁾ Innovatie Enquête naar topsector, 2010

	Totaal	waaronder door MKB
Totaal bedrijvensector Nederland	53840	52210
Totaal topsectoren ²⁾	14780	14190
Topsector		
Agri&food	2350	2260
waarvan		
primaire productie	1040	1040
voedingsmiddelenindustrie	1300	1230
Agri&food keten	7870	7700
waarvan		
primaire productie	1040	1040
voedingsmiddelenindustrie	1300	1230
groot- en detailhandel	5320	5240
overig	200	190
Chemie	780	680
waarvan		
aardolieverwerking	20	10
chemische industrie	330	270
rubber- en kunststofindustrie	430	400

25 Onderzoekspopulatie¹⁾ Innovatie Enquête naar topsector, 2010 (slot)

	Totaal	waaronder door MKB
Creatieve industrie ³⁾	1 310	1 280
waarvan		
kunst	.	.
cultureel erfgoed	.	.
media en entertainmentindustrie	480	460
creatieve zakelijke dienstverlening	820	820
Energie	530	430
waarvan		
aardgas	40	30
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	450	370
gerelateerde activiteiten	40	30
High tech systemen en materialen	5 420	5 230
waarvan		
metaalindustrie	1 050	1 030
vervaardiging van machines en apparaten	2 030	1 960
vervaardiging van transportmiddelen	390	360
overig	1 950	1 880
Life sciences & health ⁵⁾	270	250
waarvan		
farmacie	70	50
medische instrumenten	200	200
onderzoek en ontwikkeling	.	.
Transport en opslag	2 940	2 820
waarvan		
transport en overslag	2 010	1 950
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	940	860
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1 950	1 940
waarvan		
primaire productie	1 350	1 340
overig	600	590
Water	430	400
waarvan		
maritieme maakindustrie	270	260
watertechnologie	40	40
deltatechnologie	80	70
kennis en advies	30	30

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, exclusief SBI 72) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Kunst' en 'Cultureel erfgoed'.

⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁵⁾ Exclusief de subsector 'Onderzoek en ontwikkeling'.

26a Behaalde hoofddiploma's in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, schooljaren 2008-2012

	Totaal					Middelbaar beroepsonderwijs				
	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Totaal Nederland	286 400	328 770	310 790	327 830	315 800	161 750	200 380	175 390	179 190	181 640
Beta-technisch onderwijs	91 370	96 550	100 080	106 460	99 830	55 240	59 400	60 160	61 090	57 770
Totaal topsectoren	59 170	63 940	66 110	68 810	68 110	34 830	38 890	39 420	39 480	40 530
Topsector										
Agri&food	7 080	7 690	8 110	8 730	9 120	5 360	5 930	6 400	6 810	7 220
Agri&food keten	12 270	13 290	13 330	14 110	14 960	10 550	11 540	11 620	12 190	13 060
Chemie	3 420	4 900	5 100	3 890	4 240	2 340	3 690	3 770	2 360	3 030
Creatieve industrie	10 570	11 820	13 190	14 930	15 300	3 710	4 440	5 100	6 430	7 270
Energie	6 810	5 840	5 050	3 850	3 130	5 350	4 390	3 450	2 300	1 590
High tech systemen en materialen	25 020	26 150	26 510	27 170	25 760	15 520	16 760	16 830	16 400	16 020
Life sciences & health	6 240	6 390	6 890	7 520	7 400	1 100	1 080	1 020	960	1 070
Transport en opslag	4 300	5 070	4 910	5 410	5 050	3 590	4 290	4 080	4 470	4 040
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	3 750	4 180	4 780	4 990	4 970	3 080	3 490	4 130	4 390	4 380
Water	360	420	380	450	400	150	230	140	120	90

Bron: CBS.

26b Behaalde hoofddiploma's in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, schooljaren 2008-2012

	Hoger beroepsonderwijs					Wetenschappelijk onderwijs				
	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Totaal Nederland	66 550	67 230	67 440	70 930	64 070	58 100	61 160	67 960	77 710	70 090
Beta-technisch onderwijs	15 360	15 430	15 190	16 410	15 420	20 770	21 720	24 730	28 960	26 650
Totaal topsectoren	12 660	12 990	12 990	13 500	12 740	11 680	12 060	13 700	15 830	14 830
Topsector										
Agri&food	1 090	1 090	1 010	960	940	630	660	700	960	970
Agri&food keten	1 090	1 090	1 010	960	940	630	660	700	960	970
Chemie	450	550	550	620	480	630	670	780	920	730
Creatieve industrie	4 860	5 170	5 410	5 640	5 410	2 000	2 210	2 680	2 860	2 620
Energie	810	750	780	680	590	650	710	830	860	950
High tech systemen en materialen	5 030	4 880	4 640	4 920	4 520	4 480	4 510	5 040	5 850	5 210
Life sciences & health	940	990	1 070	1 030	1 100	4 210	4 330	4 800	5 520	5 230
Transport en opslag	630	690	680	670	590	80	90	140	270	420
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	570	580	510	450	460	100	110	130	140	140
Water	30	20	30	50	50	190	180	210	280	260

Bron: CBS.

27a Hoofdinschrijvingen in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, 1 oktober 2009-2013

	Totaal					Middelbaar beroepsonderwijs				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal Nederland	1 172 210	1 204 660	1 204 020	1 188 370	1 204 280	535 760	545 640	534 650	525 300	513 950
Beta-technisch onderwijs	367 890	377 350	379 390	376 820	383 800	190 320	191 190	186 070	178 860	173 220
Totaal topsectoren	257 760	265 360	270 130	272 370	280 390	128 510	130 500	130 550	129 490	127 390
Topsector										
Agri&food	25 890	27 180	27 780	26 690	25 570	18 030	18 740	18 970	17 410	15 490
Agri&food keten	40 530	42 000	42 570	41 280	40 350	32 680	33 570	33 760	32 010	30 270
Chemie	17 530	17 450	16 960	17 550	18 160	11 260	10 980	10 380	10 630	10 470
Creatieve industrie	64 320	69 230	72 400	73 430	74 510	24 040	27 580	30 310	31 420	31 870
Energie	17 900	14 740	12 240	11 000	10 800	10 790	7 530	4 970	3 650	3 130
High tech systemen en materialen	107 890	108 210	108 260	107 240	111 480	57 040	55 590	53 550	51 560	50 830
Life sciences & health	27 040	28 530	29 980	31 410	34 220	3 260	3 170	3 200	3 450	3 590
Transport en opslag	11 850	12 670	13 420	16 540	18 540	7 680	8 270	8 570	11 160	12 480
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	12 590	12 820	13 730	13 190	12 860	9 690	9 850	10 700	10 010	9 530
Water	1 690	1 800	1 780	1 830	1 990	500	450	360	350	400

Bron: CBS.

27b Hoofdinschrijvingen in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar beta-technisch onderwijs en topsector, 1 oktober 2009-2013

	Hoger beroepsonderwijs					Wetenschappelijk onderwijs				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal Nederland	403 280	416 640	423 950	421 690	440 190	233 170	242 380	245 430	241 370	250 140
Beta-technisch onderwijs	97 850	101 350	105 310	107 560	113 480	79 720	84 810	88 020	90 400	97 090
Totaal topsectoren	76 240	78 910	81 330	83 230	88 840	53 010	55 940	58 250	59 650	64 150
Topsector										
Agri&food	5 390	5 600	5 730	5 950	6 320	2 460	2 840	3 080	3 320	3 770
Agri&food keten	5 390	5 600	5 730	5 950	6 320	2 460	2 840	3 080	3 320	3 770
Chemie	3 360	3 510	3 660	3 900	4 350	2 910	2 960	2 930	3 020	3 340
Creatieve industrie	30 610	31 560	32 300	32 680	33 580	9 670	10 090	9 780	9 340	9 060
Energie	4 070	3 960	3 810	3 550	3 530	3 050	3 250	3 460	3 810	4 140
High tech systemen en materialen	29 210	30 330	31 350	31 870	34 550	21 640	22 290	23 370	23 810	26 100
Life sciences & health	6 150	6 650	7 100	7 620	8 620	17 630	18 710	19 680	20 340	22 010
Transport en opslag	3 930	3 830	3 990	4 180	4 760	240	570	860	1 200	1 310
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2 550	2 540	2 580	2 700	2 780	360	430	450	480	550
Water	260	350	360	420	470	920	1 000	1 060	1 070	1 120

Bron: CBS.

28 Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel¹⁾, 2010-2012

	Productie basisprijzen			Toegevoegde waarde basisprijzen			Werkzame personen			Werkzame personen (fte)		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
	mln euro						x 1 000					
Logistiek functioneel waarvan	120505	126639	133363	50486	50878	53021	766	775	793	627	629	646
transport en overslag	50169	52637	55126	20987	21095	21843	332	334	341	273	272	279
opslag en warehousing	38353	40746	42238	16138	16471	16905	238	244	246	193	196	198
ketenregie/SCM	31983	33256	35998	13361	13312	14273	196	197	206	161	160	169

Bron: CBS.

¹⁾ Functionele benadering van de topsector Logistiek.

29 Productie, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in Tuinbouwcomplex, 2010-2012

	Productie basisprijzen	Toegevoegde waarde basisprijzen	Uitvoerwaarde goederen	Werkzame personen (fte)
	mln euro			x 1 000
2010	22364	10781	19067	146
2011	21969	10186	18089	143
2012	21832	10253	18079	140

¹⁾ Bron: Het Nederlandse agrocomplex 2014. (LEI, verwacht december 2014).

Begrippen

Arbeidsjaar

Een maatstaf voor het arbeidsvolume, die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel fulltime equivalenten (fte) genoemd.

Baan

Een expliciete of impliciete arbeidsovereenkomst tussen een persoon en een economische eenheid waarin is vastgelegd dat arbeid zal worden verricht waartegen een (financiële) beloning staat.

Basisprijzen

De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder btw) en productgebonden subsidies.

Bedrijfseenheid

De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden.

Bètatechnische opleidingen

De opleidingen in het middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs die behoren tot de CROHO/CREBO-sectoren Natuur en Techniek en de opleidingen die buiten de CROHO/CREBO-sectoren Natuur en Techniek vallen, maar weldegelijk voor het grootste gedeelte uit bèta- en/of technische vakken bestaan. De indeling is gemaakt door het Platform Bèta Techniek (PBT).

Computers en randapparatuur

Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.

Diploma

Diploma van een wettelijk erkende opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs, hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs.

Eigen onderzoek

Creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten en processen.

Exporteur

Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR. Bij circa 20 procent van de BTW-nummers kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In zo'n geval is ook de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf onbekend en is het bedrijf niet meegeteld. Het aantal bedrijven en de bijbehorende waarde is hierdoor een minimum schatting.

Groot bedrijf

Bedrijf met 250 of meer werkzame personen.

Harde R&D

Eigen R&D-uitgaven volgens de R&D-enquête.

Hoger beroepsonderwijs

Onderwijs verzorgd door hogescholen en particuliere instellingen dat wordt afgesloten met een associate degree, bachelor- of masterdiploma van een in Nederland erkende opleiding.

Hoger onderwijs

Verzamelnaam voor het wetenschappelijke onderwijs en het hoger beroepsonderwijs.

Hoofdinschrijving

Een geldige hoofdinschrijving bij een instelling, hogeschool of universiteit die wordt bekostigd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) of het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) op 1 oktober van het verslagjaar.

Innovator

Een bedrijf wordt als innovator aangemerkt indien het in de verslagperiode technologische innovatieprojecten al dan niet succesvol heeft uitgevoerd, in de verslagperiode nog bezig was met technologische innovatieprojecten of in de verslagperiode niet-technologische innovatieprojecten succesvol heeft uitgevoerd.

Innovatie-uitgaven

Uitgaven aan eigen R&D, uitbestede R&D, aankoop van machines, apparatuur en software en aankoop van andere externe kennis.

Investeringen

Goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). In dit onderzoek betreffen het netto-investeringen aan materiële vaste activa (exclusief BTW) door niet-financiële bedrijven waargenomen in de statistiek Investeringen.

Kenniswerker

Personen die een baan hebben voor ten minste 12 uur per week met als hoogst afgeronde opleiding een opleiding op hoger beroepsniveau (hbo) of wetenschappelijk (wo) niveau. Dit opleidingsniveau is gebaseerd op de Standaard Onderwijsindeling (SOI) 2006 van het CBS. Buitenlandse kenniswerkers zijn in dit onderzoek kenniswerkers met een niet-Nederlands nationaliteit.

Middelbaar beroepsonderwijs

Hiertoe behoren de beroepsopleidingen volgens de kwalificatiestructuur van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs, die door ROC's, AOC's en vakscholen worden aangeboden. Tevens behoren hiertoe de vergelijkbare oudere opleidingen.

Midden- en kleinbedrijf (MKB)

Ondernemingen tot 250 werkzame personen.

Niet-technologisch innovatie uitgaven

Van niet-technologische innovatie is bijvoorbeeld sprake bij vernieuwingen in de organisatie.

Omzetaandeel van nieuwe of vernieuwde producten

Aandeel van de omzet aan goederen- en diensteninnovaties nieuw voor de markt of alleen nieuw voor het bedrijf binnen een top- of subsector op de totale omzet van bedrijven die een nieuw product of dienst geïntroduceerd hebben.

Ondernemingsgroep

De eenheid die feitelijk optreedt als financiële transactor. Het gaat om de meest omvattende verzameling van in Nederland gevestigde juridische eenheden waarover zeggenschap kan worden uitgeoefend en die homogeen is naar institutionele sector.

Opheffing

Een opheffing is de beëindiging van een bedrijf zonder dat daarbij sprake is van een voortzetting van een belangrijk deel van de activiteiten door een ander bedrijf. Hierbij is de identiteit van het bedrijf van grote betekenis. Als bijvoorbeeld na een verhuizing van een winkel de klantenkring opnieuw moet worden opgebouwd, dan wordt dit beschouwd als opheffing van het oorspronkelijke bedrijf en de oprichting van een nieuw bedrijf. Er is geen sprake van een opheffing als de activiteiten worden voortgezet. De bedrijfseenheid (met bijbehorende werkgelegenheid) behoort niet meer tot de populatie. Het bekendste voorbeeld is het faillissement.

Niet als opheffing worden beschouwd:

- beëindiging als gevolg van fusie, overname of opsplitsing;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- reactivering.

Overlevingskans

Het percentage bedrijven in een groep (topsector) dat na een bepaalde periode na de oprichting nog actief is.

Productie

De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Openstaande vacature

Een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden.

Oprichting

Een oprichting is het ontstaan van een nieuw bedrijf. Dit betekent dat voldaan moet zijn aan economische criteria voor een bedrijf. Dit betekent dat informatie beschikbaar is over werkgelegenheid of omzet van het bedrijf. Verder is het van belang dat het bedrijf nieuw is. De voortzetting van één of meer bestaande bedrijven is geen oprichting.

Niet als oprichting worden beschouwd:

- ontstaan als gevolg van fusie, op- of afsplitsing;
- overname of verzelfstandiging van een deel van een bedrijf;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- verhuizing met behoud van afzetmarkt;
- reactivering.

R&D-uitgaven

Uitgaven aan eigen onderzoek en uitbesteed onderzoek.

Samenwerking met bedrijf of instelling

Bedrijf werkt actief samen op het gebied van innovatie-activiteiten met andere bedrijven binnen concern, leveranciers van apparatuur, materialen, componenten of software, afnemers, concurrenten of andere bedrijven in bedrijfstak, consultants, commerciële laboratoria of particuliere R&D-instituten, universiteiten of andere instellingen voor hoger onderwijs of overheids- of openbare onderzoeksinstituten. De partners hebben niet noodzakelijk beide commercieel baat bij de samenwerking. Dit heeft geen betrekking op uitbesteding van werkzaamheden zonder actieve samenwerking.

Technologische innovatie

Bij technologische innovatie gaat het om het vernieuwen dan wel sterk verbeteren van producten of diensten of de processen waarmee producten en diensten worden voortgebracht.

Totaal innovatie uitgaven

Uitgaven aan eigen onderzoek, uitbesteed onderzoek, aankoop van machines, apparatuur en software en aankoop van andere externe kennis.

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de productie (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw). Onder intermediair verbruik wordt verstaan de producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al of niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabrikaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Topsector

Het kabinet heeft 9 topsectoren aangewezen: Agri&food, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, High tech materialen en systemen, Life sciences & health, Logistiek, Water, Chemie, Creatieve Industrie en Energie. Dit zijn sectoren die (1) kennisintensief zijn, (2) export-georiënteerd, met (3) veelal specifieke wet- en regelgeving die (4) een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke

vraagstukken. In zogenaamde topteams hebben ondernemers, wetenschappers en de overheid gezamenlijk aan adviezen gewerkt waarin zij aangeven met welke maatregelen de sector kan blijven concurreren op de wereldmarkt.

Uitbestede R&D

R&D uitbesteed binnen het concern of aan andere ondernemingen, universiteiten, researchinstellingen (zoals TNO) in Nederland of in het buitenland.

Uitvoerwaarde goederen

De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Hierbij kan sprake zijn van goederen die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook van aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Wederuitvoer van goederen

Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer.

Werknemer

Een persoon die in een arbeidsovereenkomst afspraken met een economische eenheid maakt om arbeid te verrichten waartegenover een financiële beloning staat.

Werkzame persoon

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week, ook als zij:

- arbeid verrichten die op zichzelf genomen legaal is, maar waarvan de beloning aan de registratie door fiscus of sociale zekerheidsautoriteiten wordt onttrokken ('zwarte arbeid');
- tijdelijk geen arbeid verrichten, maar wel doorbetaald krijgen (bijvoorbeeld bij ziekte of vorstverlet);
- tijdelijk onbetaald verlof hebben opgenomen.

Wetenschappelijk onderwijs

Onderwijs verzorgd door universiteiten en aanverwante instellingen (KIM, KMA, particuliere instellingen die masteropleidingen verzorgen) dat beoogt studenten toe te leiden naar een bachelor-, master- (of in het verleden doctoraal-) of doctordiploma en universitair tweedefase beroepsonderwijs.

Zachte R&D

R&D-cijfer volgens de Community Innovation Survey (CIS). De uitgaven voor zachte R&D zijn hoger dan het R&D-cijfer dat het CBS publiceert volgens de R&D-enquête (Harde R&D). Het blijkt dat niet al het in de Innovatie-enquête opgegeven eigen onderzoek als R&D te beschouwen is. Meer details zijn te vinden in paragraaf 4.7.

Zelfstandige

Personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad.

Afkortingen

ABR	Algemeen Bedrijven Register
AOC	Agrarische opleidingen centrum
BNO	Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers
BTW	Belasting toegevoegde waarde
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CIS	Community Innovation Survey
CvB	Centrum voor Beleidsstatistiek
DGA	Dutch Gaming Association
EBB	Enquête beroepsbevolking
EU	Europese Unie
EZ	Ministerie van Economische zaken
Fte	Fulltime equivalent
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie
Hbo	Hoger beroepsonderwijs
Ho	Hoger onderwijs
IB	Inkomstenbelasting
ICT	Informatie en communicatietechnologie
ISCED	International Standard Classification of Education
KIM	Koninklijke Instituut voor de Marine
KMA	Koninklijke Militaire Academie
KvK	Kamer van Koophandel
LCS	Les- en cursusgelden register
LEI	Landelijk Economisch Instituut
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
LT	Landbouwtelling
Mbo	Middelbaar Beroepsonderwijs
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MVA	Materiële vaste activa
NR	Nationale Rekeningen
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PAB	Populatie actieve bedrijven
PBT	Platform Bèta Techniek
PS	Productiestatistieken
R&D	Research & Development
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
RVO	Rijksdienst voor ondernemend Nederland
SBI	Standaard Bedrijfsindeling
SIH	Statistiek Internationale Handel
SOI	Standaard Onderwijsindeling
SSB	Stelsel van Sociaal-statistische bestanden
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
Wo	Wetenschappelijk onderwijs

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het CBS verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen om deze daarna te verwerken tot statistische informatie over groepen mensen, bedrijven en hun omgeving. De resultaten stelt het CBS voor iedereen beschikbaar. Voor sommige vragen is deze informatie, die beschikbaar wordt gesteld via de CBS-website www.cbs.nl, echter niet toereikend. In dat geval kunnen externe partijen zich wenden tot het Centrum voor Beleidsstatistiek (CBS-CvB).

Het CBS-CvB bepaalt in nauw overleg met de klant welke informatie in welke vorm beschikbaar en nuttig is voor het beantwoorden van de vraag. Daarna voert het CBS-CvB het onderzoek uit en beschrijft de resultaten in een rapport of maatwerkpublicatie. Alle uitkomsten en publicaties worden openbaar gemaakt en zijn te vinden op de website van het CBS-CvB (www.cbs.nl/cvb).

